వేదాంతసారము.

శ్రీభగవద్రామానుజాచార్య

విరచితము

వేదాంత సూత్రములకు

లఘువైన వ్యాఖ్యానము.

——— శో బ్రిహ్మ

శ్రీ పరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులయ్య

వారలుగారిచే

పరిష్కరింపఁబడి

ముద్రింపఁబడెను.

VIZAGAPATAM.

Printed by

V. Bhavanishankarasastry.

ARSHA PRSS. 1881.

నమః పరమఋషిభ్యః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

వేదాన్తసారః.

సమస్తచిదచిద్వస్తుశరీరాయాఖిలాత్మనే।
శ్రీమతే నిర్మలానన్దోదన్వతే విష్ణవే నమః॥
పరమపురుష ప్రసాదాద్వేదాన్తసారార్థ ఉద్ధ్రియతే.

(బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ౧

అత్రాథశబ్ద ఆనన్తర్యే వర్తతే అతశ్శబ్దశ్చ రహస్యత్వాత్। అతశ్శబ్దో వృత్తస్య హేతుభావే। పూర్వవృత్తం చ కర్మజ్ఞానమితి జ్ఞాయతే। అధీతస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య వేదార్థవిచారైకదేశత్వాత్ అధీతవేదస్య పురుషస్య కర్మప్రతిపాదనోపక్రమత్వాద్వేదానాం కర్మవిచారః ప్రథమం కార్య ఇత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యుక్తమ్। కర్మణాం ప్రకృతివికృతిరూపాణాం ధర్మార్థకామరూపపురుషార్థసాధనత్వనిశ్చయః ప్రథమతన్త్రవాచ్యమిత్యనేన సూత్రకలాపేన సమన్వయేన కృతః - ఏవంభూతవేదస్యార్థపరత్వే కర్మణాం తదర్థత్వే తేషాం కేవలానాం త్రివర్గఫలత్వనిశ్చితేనతి వేదైకదేశభూతవేదాన్తభాగకేవలకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వం బ్రహ్మజ్ఞానస్య చానన్తస్థిరఫలత్వమవగతో దృష్ట్వా అనన్తరం ముముక్షోరవధారితపరినిష్పన్నవస్తుబోధజనకశబ్దశక్తేః పురుషస్య బ్రహ్మబుభుత్సా జాయత ఇత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి కర్మవిచారానన్తరం తత ఏవ హేతోర్బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి - తదిదమాహ శ్రుతిః- పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మై స విద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్॥ ఇతి। బ్రహ్మణో వేదాధ్యయనరతః కర్మణాం సంపాదితాన్ లోకాన్ [illegible]

ష్టత్వేన తు యస్య ధ్యానాన్ప్రమాణా దాహం సయా పరిష్య ఆత్మ
తో నిత్యః పరమ పురుషః కృతేన కర్మణా న సంపాద్య ఇతి యో
నిర్వేదమాయాత్ తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ సమి
త్పాణిః శ్రోత్రియం వేదాన్త వేదినం బ్రహ్మనిష్ఠం సాక్షాత్కృత
పరమ పురుష స్వరూపం స గురుస్తస్యోపసన్నాయ తస్మై
యేన విద్యావిశేషేణ తదక్షరం సత్యం పరమ పురుషం వి
ద్యాత్ తాం బ్రహ్మవిద్యాం ప్రబ్రూయాదిత్యర్థః స గురు
మేవాభిగచ్ఛేత్ తస్మై స విద్వాన్ ప్రోవాచేత్యన్వయాద ప్రా
ప్తత్వాచ్చ, విధావపి లిఙ్లోట్ విధానాత్ ఛన్దసి లుఙ్ లఙ్ లిట ఇతి.

(జన్మాద్యస్య యతః) ౨

అస్య విచిత్ర చిదచిన్మిశ్రస్య వ్యవస్థిత సుఖదుఃఖో
పభోగస్య జగతో జన్మస్థితిలయాః యతః తద్బ్రహ్మేతి ప్ర
తిపాదయతి శ్రుతిరిత్యర్థః - "యతో వా ఇమాని భూతా
ని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి, యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్
తి తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మేతి - సూత్రే యత ఇతి హేతౌ
పఞ్చమీ, జన్మస్థితిలయానాం సాధారణత్వాత్ - జనిహేతుత్వం
చ నిమిత్తోపాదానరూపం వివక్షితమ్. యత ఇతి హి శ్రుతిరు
భయవిషయా - కథమితి చేత్. యతో వా ఇమాని భూతానీతి ప్ర
సిద్ధవన్నిర్దేశాత్ ప్రసిద్ధశ్చోభయ విషయత్వాత్ - సదేవ
సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం
ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత ఇత్యత్ర సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఇ
దమాసీదిత్యుపాదానతాం ప్రతిపాద్యాద్వితీయమిత్యధిష్ఠా
త్రన్తరనివారణాత్ తచ్ఛబ్దవాచ్యం బ్రహ్మైవ నిమిత్తముపాదా
నం చేతి విజ్ఞాయతే. తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రు
తస్యైవ విచిత్ర స్థిర త్రసరూపేణ బహుభవనం సఙ్కల్పయతో
వస్సృష్టివచనాచ్చ - అతః శ్రుతావపి యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ -
అత్రైవ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వముపాదానత్వఞ్చ ప్రతిపా
దితమ్ అర్థ విరోధో హి అస్యాజ్ఞాయాం సృజతే విశ్వమేతదిత్యాది

శేషప్రశ్నాద్యుపాఖ్యానేషు ప్రత్యక్షాద్దృష్టాన్తానుసారేణా
త్ ; అథర్వోపదేశాచ్చ, సామాన్యయోరభ్యాసనాత్, ఆత్మకృ
తేః పరిణామాత్ ఇత్యాది సూత్రైః పరిహరిష్యతే - ననుసర్వజ్ఞం సర్వశక్తి సం
త్యసంకల్పం నిరవద్యతయా నిరస్తసమస్తపురుషార్థగం
ధం బ్రహ్మ స్వాత్మానం విచిత్రవివిధమిశ్రజగద్రూపమిదం సర్వ
మసృజతేతి కథముపపద్యతే - ఏతత్ సూత్రకారస్స్వయ
మేవ పరిచోద్య పరిహరిష్యతి, అపి తావద్వ్యుత్పత్తిసర్గాదసమంజ
స - ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరితి చోద్యస్య -
పరిహారస్తు - న తు దృష్టాన్తభావాత్ - అధికం తు భేదనిర్దేశాద
తి చ - క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే
యస్తు సోఽన్యః - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జని
తా న చాధిపః - క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మా
నావీశతే దేవ ఏకః - అమృతాక్షరం హరః అవిద్యాగణసగ్ర
మాత్మనో భోగ్యత్వేన హరతీతి హరః భోక్తా హర ఇత్యుచ్యతే -
ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ - క్షరస్సర్వాణి
భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే - ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పర
మాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ
ఈశ్వరః - యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః - అతో
స్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభి
స్తైః ప్రత్యగాత్మనో భేదేన బ్రహ్మణో నిర్దేశాత్, అపురుషార్థ
భాగినః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతం బ్రహ్మ - తచ్చ ప్రత్యగా
త్మశరీరతయా తస్యాత్మనః ఆత్మభూతమ్ - ప్రత్యగాత్మనస్తచ్ఛ
రీరత్వం బ్రహ్మణస్తదాత్మత్వం చ య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా
శరీరమ్ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో
నారాయణః ఇత్యాదిశ్రుతిశతసమధిగతమ్ - ప్రత్యగాత్మశరీర
స్యాత్మనః కార్యావస్థాప్రాప్తావపి గుణదోషవ్యవస్థితేర్దృష్టా
న్తభావాత్ బ్రహ్మణి న దోషప్రసక్తిరితి న సామంజస్యం వేదాం
తవాక్యస్యేతి న తు దృష్టాన్తభావాదిత్యుక్తం - దృష్టాన్తశ్చ దేవ
మనుష్యాదిశబ్దవాచ్య శరీరస్యాత్మనో మనుష్యబాల్యయువా

స్థవిరఇతివానానావిధావస్థాప్రాప్తావపిబాలత్వ యువత్వస్థవి
రత్వాదయశ్శరీరగతాదోషానాత్మానం స్పృశన్తి, ఆత్మగతా
శ్చజ్ఞానసుఖాదయోన శరీరమితి- అతః కార్యావస్థం కారణా
వస్థఞ్చబ్రహ్మప్రకృతిగాత్మశరీరతయా తదాత్మభూతమితి- ప్ర
త్యగాత్మవాచినాశబ్దేన బ్రహ్మాభిధానేతచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యే
చహేతుం వక్తుం నిరసనీయం మతద్వయం ప్రతిజ్ఞాసిద్ధ్యర్థం
గమాశ్శరత్యః ఉత్పత్తిమిత్యత ఏవంభావాదిత్యాదులోమిత్యు
పపన్నస్యావస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇతి హేతురుక్తః-సత్ప్రస్తావ
తదేవానుప్రవిశత్ తదనుప్రవిశ్యసచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాది
నాప్రకృత్యగాత్మన ఆత్మతయావస్థానాత్ బ్రహ్మణస్తచ్ఛబ్దేనా
భిధానంతత్సామానాధికరణ్యేనవ్యపదేశశ్చేత్యుక్తమ్. తథా వై
షమ్యనైర్ఘృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్, నకర్మావిభాగాదితిచేన్నా
నాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యుపలభ్యతే చేతిదేవమనుష్యాదివిష
మసృష్టేః స్వార్జిత కర్మనిమిత్తత్వం జీవానాం తత్తత్కర్మ
ప్రవాహాణాం చానాదిత్వం ప్రతిపాద్య తదనాదిత్వఞ్చనిత్యోని
త్యానాం చేతనశ్చేతనానాం జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావిత్యాది శ్రుతి
షూపలభ్యత ఇత్యుక్త్వా తదనాదిత్వేపి ప్రళయకాలే చిదచిద్వ
స్తునోస్సూక్ష్మభోగ్యయోర్నామరూపవిభాగాభావాత్ ,
ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, నాన్యత్కిఞ్చన మిషదిత్యా
దావేకత్వావధారణముపపద్యత ఇతి సూత్రకారేణ స్వయ
మేవోక్తమ్-తథా నాత్మా శ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్య ఇతిప్రత్య
గాత్మనో నిత్యత్వాదనుత్పత్తిముక్త్వా జ్ఞోత ఏవేతి తస్యజ్ఞా
తృత్వమేవస్వరూపమిత్యుక్తమ్ - ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామి
త్యాదినా అణుత్వం చోక్తమ్- తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః
ప్రాజ్ఞవత్, యావదాత్మభావిత్వాచ్చ నదోషస్తద్దర్శనాదితిజ్ఞా
తురేవాత్మనో జ్ఞానశబ్దేనవ్యపదేశః జ్ఞానగుణసారత్వాత్
జ్ఞానైకనిరూపణీయస్వరూపత్వాత్ , ప్రాజ్ఞవత్ యావ
దాత్మభావిత్వాచ్చేత్యుక్తమ్- నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధి ప్రసఙ్గో
న్యతరనియమోవాన్యథేతి జ్ఞానమాత్రస్వరూపాత్మవాదిపక్షే

ర్వ్యంతరాయత్తజ్ఞానవాద సర్వగతాత్మవాదదదోష ఉక్తః। కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్, ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ, వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం నచేన్నిర్దేశ విపర్యయః, ఉపలబ్ధివదనియమః, శక్తివిపర్యయాత్, సమాధ్యభావాచ్చ, యథా చ తక్షోభయథేత్యాత్మన ఏవ శుభాశుభేషు కర్మసు కర్తృత్వం ప్రకృతేరకర్తృత్వం ప్రకృతేశ్చ కర్తృత్వే తస్యాస్సాధారణత్వేన సర్వేషాం ఫలానుభవ ప్రసఙ్గాదితి ప్రతిపాదితమ్- పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః, కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్య ఇత్యాత్మనః కర్తృత్వం పరమపురుషానుమతిసాపేక్షమిత్యుక్తమ్- అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథా చాపిదాశకితవాదిత్వమధీయత ఏకే, మన్త్రవర్ణాత్, అపి స్మర్యతే, ప్రకాశాదివత్తు నైవం పరః, స్మరన్తి చేతి- అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమస్య మహిమానమితి వీతశోకః క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్యః, ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాన్తరం, తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ, పృథగాత్మానం ప్రేరితారఞ్చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి, స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవద్యం నిరఞ్జనమ్, నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్, నిత్యానాం చేతనానాం య ఏకో నిత్యశ్చేతనః కామాన్విదధాతీత్యర్థః- ఏవం విశ్వస్యైత్యాదిషు ప్రత్యగాత్మనః పరమాత్మనశ్చ, కర్మవశ్యత్వేన శోచిత్వత్వేన అసర్వజ్ఞత్వేన పరోపాసనాయత్తముక్తిత్వేన సభూతస్వభావ నిరవద్యత్వేన సర్వజ్ఞత్వేన సత్యసంకల్పత్వేన

సర్వేశ్వరత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వాదినా చ స్వభావ
స్వభావనానాత్వవ్యపదేశాత్ తయోరేకత్వమస్తి, అయమా
త్మా బ్రహ్మ, యోऽసౌ సోऽహం యోऽహం సోऽసౌ, అథ యోऽన్యాం దేవ
తాముపాస్తే అన్యోऽసావన్యోऽహమస్మీతి న స వేద అక్ష్యతోऽప్య
హ్యేషః, ఆత్మేత్యేవోపాసీత, బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మే
మే కితవా ఇతి చ సర్వజీవాత్మవ్యాపిత్వేనాభేదవ్యపదేశాచ్చ ఉ
భయవ్యపదేశావిరోధేన పరమాత్మాంశో జీవాత్మే
త్యభ్యుపగన్తవ్యమ్. న కేవలం న్యాయసిద్ధమిదం శ్రు
తిస్మృతిభ్యాం చాంశత్వముక్తం జీవాత్మనః. పాదోऽస్య విశ్వా
భూతాని, మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇతి. అం
శత్వాఙ్గీకారే వస్త్వేకదేశత్వమ్, తథా సతి తయోరేకవస్తు
త్వేవిరోధానపాయాదిత్యాశంక్య ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర ఇతి
పరిహరతి. అన్యవిశేషణత్వేన స్వభావ ప్రకాశ జాతిగుణశ
రీరవిశిష్టానగ్నివ్యక్తిగుణ్యాత్మనః ప్రకాశప్రకాశజాతిగుణశరీ
రాణాం యథాంశత్వమ్ ఏవం పరమాత్మానం ప్రతి ప్రత్యగా
త్మనామంశత్వమ్. ఏవమంశత్వే యద్యప్యభావోऽంశభూతో
జీవః నైవమంశీ పరమాత్మా సర్వత్ర విశేషణవిశేష్యయోస్స్వ
రూపస్వభావభేదాత్. ఏవఞ్చ కర్తృశాస్త్రార్థవత్త్వాత్,
పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేరిత్యవస్థితోక్తశ్చ న విరుధ్యతే. ఏవం ప్రకా
శశరీరవత్ జీవాత్మనామంశత్వం పరాశరాద్యస్స్మరన్తి చ.
ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా. యత్కిం
చిత్సృజ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ। తస్య సృజ్యస్య సంభూ
తౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః. తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోరం
శసముద్భవా ఇతి. అన్యథా పారమార్థికాపారమార్థికోపా
ధిసమాశ్రయణేన ప్రత్యగాత్మనామంశత్వే బ్రహ్మణ ఏవ వేదా
న్తనివర్త్యస్సర్వ ఏవ దోషా భవేయురిత్యాభాసా ఏవ చేత్యాది
సూత్రైరుక్తమ్. అతస్సర్వదా చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తదా
న్యతరస్య ... తమేవ బ్రహ్మ తదా చిదవిభక్తనామరూపచిదచిద్వస్తు
... కార్యావస్థం తదా విభక్తనామరూప చిదచి

ద్వస్తు శరీరం తత్కార్యావస్థం బ్రహ్మ - సర్వదా చిదచిద్వ
స్తు శరీరతయా తద్విశిష్టత్వేపి బ్రహ్మణః పరిణామిత్వాపురు
షార్థాశ్రయత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనవస్తుగతే - ఆత్మ
భూతం బ్రహ్మ సర్వదా నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధానవధికాతిశయ
జ్ఞానానన్దాద్యపరిమితోదారగుణమవతిష్ఠత ఇతి బ్రహ్మైవ జగ
తో నిమిత్తముపాదానం చేతి యతో వా ఇమాని భూతానీత్యాది
వాక్యం ప్రతిపాదయత్యేవేతి జన్మాద్యస్య యతః ఇత్యభిప్రాయేణాను
ష్ఠూక్తమ్, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదై
క్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - అన్వయార్థః - యస్యా
త్మా శరీరం యస్య పృథివీ శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం యస్యా
వ్యక్తం శరీరం ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాపహతపాప్మా ది
వ్యో దేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యాది శ్రుతేః ప్రకృతిస్సర్వదా చి
దచిద్వస్తు శరీరకత్వాత్ సదేవేదమిదానీం స్థూలచిదచిద్వ
స్తు శరీరత్వేన విభక్తనామరూపమగ్రే ప్రళయకాలే సూ
క్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తు శరీరకతయా నామరూపవిభాగా
నర్హమేకమేవాసీత్, స్వయమేవ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి నిమిత్తా
న్తరానపేక్షమద్వితీయం చాతిష్ఠత్, తదైక్షత బహుస్యాం ప్ర
జాయేయేతి నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వ
స్తు శరీరకతయైకమేవావస్థితం నామరూపవిభాగార్హస్థూ
లదశాపత్త్యా బహుప్రకారం స్యామిత్యైక్షత ఇతి స్యాం ప్రజా
యేయేతి వ్యష్టిసమష్టివ్యపదేశః - చిదచితోః పరస్య చ ప్రళ
యకాలేపి వ్యవహారానర్హసూక్ష్మభేదః సర్వవేదాన్తసి
ద్ధస్య పగతః - అవిద్యాకృతభేదస్యోపాధికృతభేదస్య చా
నాదిత్వాభ్యుపగమాత్ - ఇయాన్విశేషః బ్రహ్మాజ్ఞాను
పాధిపక్షద్వయం చేతి సర్వశ్రుతిన్యాయవిరోధో న్యేషామస్మత
ధావాదవిరోధశ్చాప్రస్తకమితి.

(శాస్త్రయోనిత్వాత్) 3

ఏవం చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణ నిఖిలజగదు

పాదానసత్త్వం నిమిత్తత్వఞ్చ నానుమానగమ్యమితి శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాత్తస్య యతో వా ఇమానీత్యాదివాక్యం నిఖిలజగదేకకారణం బ్రహ్మైవ బోధయత్యేవేతి సిద్ధమ్.

(తత్తు సమన్వయాత్) ౪

పురుషార్థతయా అన్వయస్సమన్వయః శాస్త్రస్య ప్రమాణస్య పురుషార్థపర్యవసాయిత్వేపి బ్రహ్మణస్స్వ చ పరత్వ్యచానుభవితుః స్వరూపేణ గుణైర్విభూత్యా చానవధికాతిశయానందరూపమితి పురుషార్థత్వాభిధానమపియాన్వయాద్బ్రహ్మణశ్శాస్త్రప్రమాణకత్వముపపన్నమితి నిరవద్యం.

నిఖిలజగదేకకారణం బ్రహ్మ వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తీత్యుక్తం. తస్యైకస్యైకద్రవ్యత్వేన జగన్నిమిత్తత్వం తస్యైవోపాదానతయా జగదాత్మకత్వఞ్చ నానుమానాదిగమ్యమితి శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాత్ తస్య చానవధికాతిశయానందరూపతయా పరమపురుషార్థత్వాద్వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్త్యేవేతి స్థిరీకృతమ్. అతః పరం పాదశేషేణ జగత్కారణతయా ప్రధానపురుషప్రతిపాదనానర్హతయా సర్వజ్ఞం సత్యసఙ్కల్పం నిరస్తావిద్యాదిదోషగన్ధమపరిమితోదారగుణసాగరం బ్రహ్మైవ వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తీత్యుచ్యతే. తత్ర ప్రధానం వేదాన్తప్రతిపాదనానర్హమిత్యాహ.

(ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్) ౫

అశబ్దమానుమానికం ప్రధానమ్. న తద్వేదాన్తవేద్యం కుతః ఈక్షతేః. సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి ప్రస్తుతజగత్కారణవ్యాపారవాచిన ఈక్షతేర్ధాతోః శ్రవణాత్ తదైక్షత బహు స్యామితి.

(గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్) ౬

తత్తేజ ఐక్షతేత్యాదావచేతనేపి వస్తుని ఈక్షతిప్రయోగాత్ తత్ర గౌణః ప్రధానేపి ప్రధాన ఏవేక్షతిర్గౌణ ఇతి చేన్నైతదుపపద్యతే ప్రస్తుతే సచ్ఛబ్దవాచ్యే హ్యా

మాణాన్యేనైవానేన ఆత్మశబ్దాత్ – సదాత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకే
తో ఇతి హ్యుత్తరత్ర శ్రూయతే – తేజః ప్రభృతిష్వపి న గౌణము
క్తం తేజః ప్రభృతి శబ్దైరపి తచ్ఛరీరకం బ్రహ్మైవాభిధీయతే –
అనేన జీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య – సచ్చత్యచ్చాభవత్ నిరుక్తం
చానిరుక్తంచ నిలయనం చానిలయనంచ విజ్ఞానం చా
విజ్ఞానంచ సత్యం చానృతంచ సత్యమభవత్ ఇతి చేతనమచే
తనంచ పృథఙ్నిర్దిశ్య తదుభయమనుప్రవిశ్యానత్యచ్ఛబ్దవా
చ్యోభవదితి సమాన ప్రకరణే స్పష్టమభిహితమ్

(తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్) ౭

ఇతశ్చ ప్రధానాదర్థాన్తరభూతం సచ్ఛబ్దాభిహి
తం జగత్కారణం సచ్ఛబ్దాభిహిత తత్త్వనిష్ఠస్య మోక్షోపదే
శాత్ – తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్య
ఇతి హి తన్నిష్ఠస్య మోక్ష ఉపదిశ్యతే ప్రధాన కారణవాదినా
మపి హి ప్రధాన నిష్ఠస్య న మోక్షోభిమతః –

(హేయత్వావచనాచ్చ) ౮

యది ప్రధానమత్ర వివక్షితం తదా తస్య హేయత్వా
పదేయత్వముచ్యేత న చ తదుచ్యతే మోక్షసాధనతయా ధ్యే
యత్వమతో ప్రచ్యతే తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యాదినా –

(ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్) ౯

ఇతశ్చ న ప్రధానస్య ప్రతిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్ –
సచ్ఛబ్దవాచ్యతత్త్వజ్ఞానేన తత్కార్యతయా చేతనాచేతనసర్వవ
స్తుజ్ఞానం యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినా ప్రతిజ్ఞాతమతః ప్ర
ధాన కారణవాదే విరుధ్యతే – చేతనస్య ప్రధాన కార్యత్వాభావా
త్ – ప్రధానాదర్థాన్తరభూత బ్రహ్మకారణవాదే చిదచిచ్ఛరీరం బ్ర
హ్మైవ నామరూప విభాగావిభాగాభ్యాం కార్యం కారణంచేతి
బ్రహ్మజ్ఞానేన కృత్స్నస్య జ్ఞాతతోపపద్యతే –

(స్వాప్యయాత్) ౧౦

ఇతశ్చ న ప్రధానం స్వాప్నాన్తం మే సోమ్య విజానీ

హీతి యత్రైతత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంప న్నో భవతి స్వమపీతో భవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే స్వం హ్యపీతో భవతీతి చేతనస్య సుషుప్తస్య సతా సం పన్నస్య తస్మిన్నప్యయవచనాత్ ప్రధానాదర్థాన్తరభూతం సచ్ఛబ్దాభిధేయమితి జ్ఞాయతే - స్వమపీతో భవతి ఆత్మానమేవ జీవోఽపీతో భవతీత్యర్థః - చిద్వస్తు శరీరకం తదాత్మభూతం బ్ర హ్మైవ జీవశబ్దేనాభిధీయత ఇతి నామరూపవ్యాకరణోక్తం తజ్జీ వశబ్దాభిధేయం పరంబ్రహ్మైవ - సుషుప్తికాలే ప్రళయకా ల ఇవ నామరూప పరిష్వఙ్గాభావాత్ కేవల సచ్ఛబ్దాభిధేయ మితి సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీత్యుచ్యతే - తథాన్యత్రా న ప్రకరణే నామరూప పరిష్వఙ్గాభావేన ప్రాజ్ఞేనైవ పరిష్వ ఙ్గాత్ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తరమిత్యుచ్యతే - అత ఏవ జీవస్య నామరూపపరిష్వఙ్గాదే వహి వ్యతిరిక్తవిషయజ్ఞానోదయః - సుషుప్తికాలే హి నామ రూపే విహాయ సతా సంపరిష్వక్తః పునరపి జాగరదశాయాం నామరూపే పరిష్వజ్య తత్తన్నామరూపో భవతీతి శ్రుత్యన్తరేష్వ ష్టమభిధీయతే - యథా సుషుప్తః స్వప్నం న కఞ్చన పశ్యతి - అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి ఏతస్మాదాత్మనః ప్రాణా యథాయథం విప్రతిష్ఠన్తే తథా త ఇహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా వృకో వా వరాహో వా యద్యద్భవన్తి తదా భవన్తీతి చ -

(గతిసామాన్యాత్) ౧౧

సకలోపనిషద్గతి సామాన్యాత్ - అస్యాము పనిషదీవ చేతనం కారణమితి జ్ఞాయతే - ఆత్మా వా ఇ దమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ నాన్యత్కిఞ్చన మిషత్ స ఈక్షత లోకా న్ను సృజా ఇతి - స ఇమాంల్లోకానసృజత - తస్మాద్వా ఏతస్మా దాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చా స్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః ఇత్యాది సకలోపనిషత్సు సర్వేశ్వర ఏవహి సర్వజ్ఞః కారణమితి ప్రతిపాద్యతే -

(శ్రుతత్వాచ్చ) ౧౨

శ్రుతమేవ హ్యస్యాముపనిషది — ఆత్మతః ప్రాణ ఆత్మత ఆశా ఇత్యాద్యాత్మత ఏవ సర్వోత్పత్తిః. అతః ప్రధానాదచేతనాదర్థాన్తరభూతః సర్వజ్ఞః పురుషోత్తమ ఏవ జగత్కారణం బ్రహ్మేతి స్థితమ్.

(ఆనన్దమయోఽభ్యాసాత్) ౧౩

యద్యపి ప్రధానాదర్థాన్తరభూతస్య ప్రత్యగాత్మనశ్చేతనస్యేక్షణయోగస్సమ్భవతి తథాపి ప్రత్యగాత్మా బద్ధో ముక్తశ్చ న జగత్కారణమ్. తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత ఇత్యారభ్య తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ ఇతి ఆనన్దమయస్య ప్రతిపాదనాత్ కారణతయా వ్యపదిష్టః పరమాత్మానన్దమయః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్సర్వజ్ఞః పరమాత్మైవ కుతః అభ్యాసాత్ ఆనన్దమయస్య నిరతిశయదశాశిరస్కానన్దమయత్వేనాభ్యాసాత్. తే యే శతం ప్రజాపతేరానన్దాః స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః, యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ, ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి కుతశ్చనేతి హి వేద్యత్వేనాయమాత్మానన్దమయోఽనవధికాతిశయోఽభ్యస్యతే.

(వికారశబ్దాన్నేతి చేన్న ప్రాచుర్యాత్) ౧౪

స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇతి వికారార్థమయట్ప్రకరణాదానన్దమయ ఇత్యత్రాపి వికారార్థత్వం ప్రతీయతే అతోఽయమానన్దమయో వికారరూపః పరమాత్మేతి చేన్న, అర్థవిరోధాత్. ప్రాచుర్యార్థ ఏవ మయడితి జ్ఞాయతే. తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత ఇతి హ్యవికార ఆత్మావిష్కృతః. ప్రకరణే చ వికారార్థత్వం ప్రాణమయ ఏవ పరిత్యక్తమ్. ఉక్తేన న్యాయేన ఆనన్దప్రాచుర్యాత్ పరమపురుష ఏవానన్దమయః.

(తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ) ౧౫

ఏష హ్యేవానన్దయాతీతి జీవాన్ప్రత్యానన్దహేతుతయా

మానన్దమయో హ్యుపదిశ్యతే. అతశ్చాయం పరమాత్మా.

(మాన్త్రవర్ణికమేవ చ గీయతే) ౧౫

సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి మన్త్రవర్ణోదితమేవ తస్మా దిత్యాదినానన్దమయ ఇతి గీయతే. అతశ్చ పరమాత్మా.

(నేతరోऽనుపపత్తేః) ౧౬

ఇతరః ప్రత్యగాత్మా మన్త్రవర్ణోదిత ఇతి నాశఙ్కనీయమ్. సోऽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి ప్రత్యగాత్మనో బద్ధస్యానుక్తస్యేదృశ విపశ్చిత్త్వానుపపత్తేః. సోऽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి విచిత్రస్థిరత్రసరూపబహు భవనసఙ్కల్పరూపమిదం విపశ్చిత్త్వముచ్యత ఇత్యుచ్యతే. ముక్తస్యాప్యస్య జగద్వ్యాపారాభావాదీదృశవిపశ్చిత్త్వ మనుపపత్తిః.

(భేదవ్యపదేశాచ్చ) ౧౭

ఇతశ్చ. తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోऽన్తర ఆత్మా నన్దమయ ఇతి హి విజ్ఞానమయాత్ప్రత్యగాత్మనో భేదేనాయమా నన్దమయో వ్యపదిశ్యతే. నను విజ్ఞానమయో విషయతదాదావ్ప్యతే? శ్లోకే విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి వ్యపదేశాద్విజ్ఞానమయో న బుద్ధి మాత్రమిత్యాశఙ్కనీయమ్ యతస్తూత్రకార ఏవైనాం శఙ్కాం పరిహరిష్యతి, వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్నిర్దేశ విపర్యయ ఇతి. విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి యజ్ఞాదిక్రియాయాం జీవ స్య కర్తృత్వవ్యపదేశాచ్చ జీవః కర్తా. విజ్ఞానశబ్దేన జీవస్య వ్యపదేశో బుద్ధిమాత్రవ్యపదేశే చ విజ్ఞానేనేతి నిర్దేశవిపర్యయ స్స్యాత్, బుద్ధేః కరణత్వాదితి.

(కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా) ౧౮

ఇతశ్చ సోऽకామయత బహు స్యామితి స్వకామాదేవాస్య జగత స్సర్గశ్శ్రూయతే. ప్రత్యగాత్మనో హి యస్య కస్యచిత్సర్గా నుమానాపేక్షా దృశ్యతే. అనుమానగమ్యం ప్రధానమనుమానమ్.

(అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి) ౨౦.

ఇతశ్చాన్తిమాన్నసన్దమయో ఉక్త ప్రత్యగాత్మన అనన్దమయా
స్మిన్ ప్రకృతే ప్రత్యగాత్మని అస్య చ తద్యోగం శాస్తి యదా హ్యేవైష ఏత
స్మిన్నదృశ్యే ప్రత్యగాత్మని ఉదరమన్తరం కురుతే। అథ తస్య భయం భవతీతి శాస్త్రం
ప్రత్యగాత్మన ఆనన్దమయస్య యోగం శాస్తి।

(అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్) ౨౧.

అయమానన్దమయః పరమాత్మా ప్రత్యగాత్మనోఽన్య ఇత్యుక్తం తద్వ్యతిరిక్తో
జీవవిశేష ఏవ దేవతాయామాదిత్యాదౌ అన్తర్యామి
ణం పరమాత్మానమిచ్ఛన్తి। య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః
పురుషో దృశ్యత ఇత్యత్రాక్షిణి పురుషో దృశ్యతే తద్ధర్మోపదేశాత్ ‑ స ఏష సర్వేషాం లోకానామీశ
స్సర్వేషాం కామానామిత్యాదినా విశ్వవర్త్యాస్తః ప్రాప్తత్వ
ఉదిత ఇతి నిరుపాధిక సర్వలోకసర్వకామేశత్వం స్వత ఏవా
కర్మవశ్యత్వం ప్రత్యగాత్మనోఽన్తర్యామిత్వస్య హి పరమపు
రుషస్యైవ ధర్మః ‑ వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తం ఆదిత్య
వర్ణం తమసః పరస్తాదిత్యాదిషు శ్రుతిషు ఆత్మన ప్రకృత్యవస్థాన
ప్రాకృతస్వసాధారణరూపత్వం జ్ఞానాదిగుణవత్వస్య
చ శ్రూయతే ‑ జ్ఞానాదరూపి సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి
స్వరూపస్య సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ
జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాదిషు శ్రుతిషు తస్యైవ గుణా విజ్ఞాయన్తే।
తథా ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాదిత్యాదిషు ప్రాకృతస్వాసా
ధారణరూపం శ్రవణాత్ తద్వత్వం చ విజ్ఞాయతే ‑ తదేవ వాక్యా
న్తరేష్వపి ‑ కీర్త్యతే పురుషోఽదృశ్యత ఇతి ప్రాజ్ఞస్సర్వాన్తర
స్యైవ లోకకామేశత్వోపదేశాత్ శోభనత్వాత్ ప్రాణ
నామిత్యుక్తం ప్రాకృతరూపస్యాకర్మవశ్యత్వం భూయస్త్వం చేం
ప్రాకృతరూపం కృతకమనుగ్రహార్థం తచ్చేతసామైశ్వర్యాతిశయ
సంస్థానమతమపి సర్వస్య రూపమితి ప్రియమస్తు కరణ ప్రత్యక్ష
సిద్ధకారణత్వాత్ ‑ తాన్యభ్యాసేన చ క్రమిదాచార్యైః। న హి మూఢా

[illegible]

(భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః)-౨౧.

[illegible]

శ్రీమత్పాస్త్ర నారాయణః ప్రాణాద్యాత్మ [illegible] ... అఖిలజగదేక కారణమితి సిద్ధమ్

(ఆకాశస్తల్లింగాత్) ౨౩.

(అతఏవ ప్రాణః) ౨౪.

సర్వాణి హవా ఇమాని భూతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్యన్తే ఆ
కాశం ప్రత్యస్తం యన్తి సర్వాణి హవా ఇమాని భూతాని ప్రాణ
మేవాభిసంవిశన్తి ప్రాణమభ్యుజ్జిహత ఇత్యాకాశప్రాణ దేవపా
[illegible] జగత్కారణ
[illegible] ప్రాణ [illegible] విశేష
[illegible] భూతానాం [illegible]
[illegible] జగత్కారణత్వాదిలింగాత్ భూతాకాశదేవ
[illegible] పరమ పురుష ఏవ అత్రాకాశ ప్రాణశబ్ద
నిర్దిష్ట ఇతి నిశ్చీయతే. ప్రసిద్ధిస్తు బహుధనసంకోచ్యగాపేక్ష
[illegible]
[illegible]
[illegible] సర్వసాధారణ
[illegible]
[illegible] పరమపురుషస్యైవ అఖిలజగదే
కకారణత్వాదిక [illegible] జగత్కార
ణత్వాభిధాయిత్వ [illegible]॥

(జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్) ౨౫.

అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు
సర్వతః పృష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేషు లోకేష్విదం వావ తద్య
దిదమస్మిన్నన్తః పురుషే జ్యోతిః [illegible]
శ్రూయమాణం [illegible] సకలకారణం [illegible] జ్యోతి
శ్చరణాభిధానాత్ స్వవాక్యం [illegible] ప్రసిద్ధ [illegible]
జ్యోతిర్జగత్కారణత్వేన ప్రతిపాద్యత ఇతి [illegible]

కార్యవిరోధలింగం సద్యశ్శ్రుతేరథాతిభూర్వ్యక్తిత్వాత్ పాదోస్య సర్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి ఇతి త్రిపాదితస్య సర్వభూతశరీరస్య పరమపురుషస్య తద్యుసంబంధితయా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సవిత జ్యోతిశ్శబ్దేన సర్వస్మాత్పరత్వేన సకలకారణత్వయా అభిధీయతే। అస్య చ తద్యుజ్యోతిష్ట్వా ప్రత్యభిధానం కలాయోపదేశస్య శ్రుతిరపద్యరోధః అభిలషిత శారణభూతః పరః పురుషో ప్రాకృత సాధారణాదిత్యవర్ణ దివ్యరూపశ్చ సః పరసాద్యర్హ త ఇతి సర్వవనిరతిశయ దీప్తి యోగాజ్జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయత్వం। విశ్వతః పృష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేషు లోకేషు ప్రాకృతైకవాసస్య సంభవతి ఏవ॥

(ఛన్దోభిధానాన్నేతి చేన్న తథా చేతోర్పణ
నిగమాత్తథాహి దర్శనమ్) ౨౬.

పూర్వస్మిన్ గాయత్రీ వా ఇదం సర్వమితి గాయత్ర్యాఖ్యం ఛన్దః ప్రస్తుతమితి నాత్ర పరమపురుషాభిధానమితి చేన్న తస్య పరమపురుషస్యైవ గాయత్రీ సాదృశ్యానుసంధానోపదేశకత్వాత్ ఛన్దోమాత్రస్య సర్వభూతాత్మకత్వానుపపత్తేశ్చేతి నిగద్యతే అన్యత్రాపి హ్యన్యచ్ఛన్దసాం సాదృశ్యాచ్ఛన్దో నిర్దేశో యథా తేవా ఏతే పంచాన్యే పంచాన్యే దశసంపద్య సైషా విరాడిత్యాదౌ

(భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవం) ౨౭.

భూత పృథివీ శరీర హృదయ పాదత్వ వ్యపదేశస్య చ పరమపురుషే గాయత్రీశబ్దనిర్దిష్టే హ్యుపపద్యత ఇతి పూర్వోక్త ప్రకార ఏవ సమంజసః॥

(ఉపదేశభేదాన్నేతి చేన్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్)

పూర్వత్ర త్రిపాదస్యామృతం దివీతి పరమపురుషో వ్యపదిశ్యతే అత్ర అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యత ఇతి పంచమ్యా నిర్దిష్టస్య సంబంధిజ్యోతిరితి న ప్రత్యభిజ్ఞాయత ఇతి చేన్న తదుభయస్మిన్నపి వ్యపదేశే విరోధాభావాత్। యథా వృక్షాగ్రే శ్యేనః వృక్షాగ్రాత్పరతః శ్యేన ఇతి వ్యపదేశః। ప్రదివః పరత్వమపోర్వయత్ర

ఇతి తమిత్యర్థః॥

(ప్రాణస్తథానుగమాత్) ౨౮.

[illegible]

నవక్తురాత్మోపదేశాదితిచేద
ధ్యాత్మసంబన్ధభూమాహ్యస్మిన్ ౩౦-

[illegible]

(శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశో వామదేవవత్) ౩౧-

[illegible]

త్యాదృషి ర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చేతి ॥

(జీవ ముఖ్య ప్రాణ లింగాన్నేతి చే న్నోపాసాత్రైవి ధ్యాదాశ్రితత్వా దిహ తద్యోగాత్) ౩౧-

ప్రతర్దనం ప్రతి ప్రజ్ఞాత్మా యావద్ధ్యస్మిన్ శరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయురిత్యాదిజీవలింగ, ముఖ్యప్రాణలింగం చ అస్మిన్ వాక్యే ఇతి నైవమితిచేన్న - ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్: జీవత్వేన ప్రాణత్వేన చ పరమాత్మనో విధానం - అన్యత్రాపి పరమాత్మనస్స్వరూపేణోపాసనం భోక్తృశరీరత్వేన భోగ్యభోగోపకరణశరీరకత్వేనేతి త్రివిధం హి పరమాత్మోపాసనమాశ్రితం - యథా సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి స్వరూపేణ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాది భోక్తృశరీరత్వేన భోగ్యభోగోపకరణశరీరత్వేన చ - తథాపి తస్మిన్నధ్యాయేకాదేశః ఇహాద్యన్యత్రాప్యుపాసనత్రైవిధ్యమిత్యత ఇహాపి యుజ్యతే -

కారణం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరమాత్మ... ఈశ్వరణాభిధానాదిత్యస్మిన్ సూత్రే ... మహాపురుషో జగత్కారణమితి విశేషతో నిర్ణీతం . సమీచ ప్రజ్ఞాత్మ జీవప్రాణాభిధానాదిశబ్దైరపి తద్విశిష్టాభిధానాత్ తద్విశిష్టా... శరీరకతయా భోక్తృత్వాద్యుపదేశ్యత ఇతి ... ఉపాసాత్రైవిధ్యాదిత్యర్థః ॥ ఇతి శ్రీ ... వేదాన్తసారవివృతౌ ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః-

(సర్వత్రప్రసిద్ధోపదేశాత్) ౧-

సర్వత్ర ... ప్రసిద్ధం బ్రహ్మ పరమాత్మా ... ప్రసిద్ధోపదేశాత్ - తత్ ...

హి హేతుతయా వ్యపదిశ్యతే। శరీరో జనిమత్వ [illegible] హి జగజ్జన్మలయ జీవన హేతుతయా ప్రసిద్ధం। అతో [illegible] ధర్మానిత్యాదిషు

(వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ) ౨-

మనోమయత్వ సత్య సంకల్పత్వాదయో వివక్షిత గుణా బ్రహ్మణ్యేవోపపద్యన్తె

(అనుపపత్తేస్తు న శారీరః) ౩-

దుఃఖమిశ్ర పరిమిత సుఖలవభాగిన శారీరస్యైతేషాం గుణానామనుపపత్తేర్న శారీరోయం॥

(కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ) ౪-

ఏతమితః ప్రేత్య [illegible] శాస్త్రి [illegible] ఉపాస్యస్య [illegible] వ్యపదేశాత్ [illegible] జీవాదర్థాంతరం॥

(శబ్దవిశేషాత్) ౫-

ఏష మ ఆత్మాన్తర్ హృదయ [illegible] [illegible] జీవో [illegible] వ్యపదిశ్యతే [illegible]॥

(స్మృతేశ్చ) ౬-

స్మృతేశ్చ [illegible] [illegible]॥

(అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాన్నేతిచేన్ననిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ) ౭-

ఏష మ ఆత్మాన్తర్హృదయేణీయ [illegible] అల్పస్థానత్వ [illegible] వ్యపదేశాత్ [illegible] ఇతి చేన్నైతత్ [illegible] త్వాద్ధృతా వ్యపదేశః [illegible] స్వరూపాల్పత్వేన [illegible] స్వరూపేణ [illegible] వ్యపదిశ్యతే॥ [illegible]

త్యాదినా॥

(సంభోగ ప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యాత్) ౮.

పరోక్షస్య శరీరస్థితస్య జీవవత్సుఖదుఃఖాది భోగప్రాప్తిస్స్యాదితి చేన్న॥ హేతువైశేష్యాత్॥ పరస్య హి భోగో జీవవదపాత్రః శరీరాన్తర్యామిణః

(అత్తా చరాచర గ్రహణాత్) ౯.

యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స ఇత్యత్ర ఓదనోపసేచన సూచితో త్తా పరః పురుషః బ్రహ్మక్షత్రోపలక్షితస్య చరాచరస్య కృత్స్నస్య మృత్యూపసేచనత్వేనాదనీయతయా గ్రహణాత్

(ప్రకరణాచ్చ) ౧౦.

మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్య ఇత్యాదినా పరస్యైవ ప్రకృతత్వాత్ పరివాయం॥

(గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ హి తద్దర్శనాత్) ౧౧.

ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టావిత్యత్ర జీవపరమాత్మానావేవ ప్రతిపాద్యౌ ప్రకరణ జఠరాపేన కర్మఫలానుభవేఽన్యతరః పూర్వదృష్టః పరమాత్మనః ప్రకరణే గుహాప్రవేశదర్శనాత్ తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితమితి పరస్యాప్రాప్తి సంభవత్యదితి ద్వివచనాన్వయా గుహాం ప్రవిశ్యేత్యుక్తి జీవస్య కర్మఫలాదనాద దితి కీర్తితః.

(విశేషణాచ్చ) ౧౨.

జీవపరావేవ హి సర్వత్ర శ్రుతిస్మృతి ప్రకరణ విశేష్యతే ద్వావేతి యత్ తే నాకిశ్చదితి త్యాదౌ జీవః బ్రహ్మ చ అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ ఇతి మహాన్తం విభుమాత్మానం। నాయమాత్మా ప్రవచనేన ప్రతిజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః। సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం। ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు ఇతి జీవస్యోక్తత్వాత్ విశ్వ

శః కృత్స్నేషు సర్వేషు కృత్స్నేషు అనుక్తకేషూ క్తేషు స
ర్వేసు లోకేష్వితి విశ్వతః (సార్వత్రాత్ సర్వనాత్ ... వి
ష్ణోః పరమస్యానందనహితస్య హర్యశ్వః పారధారం ము...
తః (సావ్యంతద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః తత
... పరమే వ్యోమన్ ... సర్వజ్ఞః పరా ... విశ్వం
... తమసః పరస్తాత్ తేనావాస ... కృతస్తు
యత్ర పూర్వే సాధ్యాస్సన్తి దేవా ఇత్యాది సర్వలోకాని
... నిర్ణం॥

(అన్తర ఉపపత్తేః) ౧౩-

యదేతదన్తరక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఏష ఆత్మేతి హోవాచ
... విగ తదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి అక్ష్యంతరః పరమ
పురుషః నిరుపాధి కామృతత్వాభయత్వ సం యద్వామ ...ది
కాం తస్మిన్నే వోపపత్తేః

(స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ). ౧౪.

...యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్నిత్యాదినా స్థితి నియమనాదివ్యపదేశా
ద్వాయం పరః ॥

(సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ) ౧౫-

కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేతి పూర్వత్రైవ సుఖ విశిష్టత యాభి
ధానాద్వాయం పరః॥

(అతఏవచసబ్రహ్మ)

యతస్తద్భవ భయభీతాయాం ... బ్రహ్మజిజ్ఞాస
... కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేత్యుపదిష్టం యద్వావకం తదేవఖమి
తి సుఖస్వరూపః ఖశబ్దాభిధేయ ఆకాశః పరమేవ బ్రహ్మ

(శ్రుతోపనిషత్క-గత్యభిధానాచ్చ) ౧౬-

శ్రుతబ్రహ్మ స్వరూపాణా మధిగం తవ్యాయార్చిరాది గతి ...
పురుషం శ్రుతవతో ర్చిషమేవాభి సంభవతీ త్యాద్యభిధానా
ద్వాయం పరః పురుషః

(అనవస్థి తేరసంభవాచ్చ నేతరః) ౧౭-

తస్మాదితరో జీవాదిర్వ్యాఖ్యాతః తత్ప్రకరణే యుక్తో నాత [illegible] కప్యరత్వాద్యసంభవాచ్చ॥

(అంతర్యామ్యధిదైవాధి లోకాదిషుతద్ధర్మవ్యపదేశాత్) ౧౮-

యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ ఇత్యాదిష్వధిదైవాధిలోకాదివాక్యేషు [illegible] అంతర్యామీ పరః పురుషః సర్వాత్మత్వ సర్వనియన్తృత్వ [illegible] ఇత్యాదితద్ధర్మవ్యపదేశాత్.

(నచస్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ) ౨౦-

[illegible] ప్రధానం జీవశ్చ [illegible] సర్వాత్మత్వాది ధర్మాభిలాపాత్ [illegible] అసంభావనయా [illegible] అత్ర [illegible] ఇత్యర్థః

(ఉభయేపిహిభేదేనైనమధీయతే) ౨౧-

ఉభయే కాణ్వా మాధ్యందినాశ్చ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఇతి [illegible] భేదేనైనం అన్తర్యామిణమధీయతే [illegible]।

(అదృశ్యత్వాదిగుణకోధర్మోక్తేః) ౨౨-

అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే యత్తదద్రేశ్యమ గ్రాహ్యమిత్యాదినా [illegible] యద్భూతయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః అక్షరాత్పరతః పర ఇత్యాదౌ ప్రధానాత్పరత్వేన [illegible] పరమాత్మా [illegible] యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్ ఇతి తద్ధర్మోక్తేః

[విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచనేతరౌ] ౨౩.

ఏక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాది విశేషణ [illegible] అక్షరాత్పరతః పర ఇతి ప్రధానాత్పరతః ప్రత్యగాత్మనోపి పర ఇతి భేద వ్యపదేశాచ్చ [illegible] అతః [illegible] పరతః పరాత్ [illegible] ఇతి [illegible]

(రూపోపన్యాసాచ్చ) ౨౩

అగ్నిర్మూర్ధేత్యాదినా త్రైలోక్యశరీరోపన్యాసాత్పరమాత్మా॥

(వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్)

అస్మాకమేవం వైశ్వానరం ప్రతీత్యాదౌ వైశ్వానరః శరీరాత్మా జఠరాగ్న్యాదిసాధారణోఽపి వైశ్వానర శబ్దోఽస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మాసాధారణైర్ద్యుమూర్ధత్వాదిభిర్విశేషణాత్॥

[స్మర్యమాణమనుమానం స్యాదితి]

ద్యులోకాది స్మృతిస్థం రూపమగ్నిర్మూర్ధేత్యాది స్మృతిమత్ర ప్రత్యక్షీకృతమయమనం లింగం మూర్ధ్న్యేవ అనుమానం లింగమిత్యర్థః

[శబ్దాదిభ్యోఽన్తఃప్రతిష్ఠానాచ్చ నేతి చేన్న తథా దృష్ట్యుపదేశాదసంభవాత్పురుషమపి చైనమధీయతే]

న కేవలమగ్నిర్వైశ్వానర ఇత్యగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్యాత్ గార్హపత్యాద్యాధారత్వాదిభిః పురుషేఽన్తః ప్రతిష్ఠితమిత్యాదేశ్చ నాయం పరమాత్మేతి చేన్న జాఠరాగ్నిశరీరత్వేనోపాస్యత్వోపదేశాత్ జఠరాగ్నేస్త్రైలోక్యశరీరత్వస్యాసంభవాచ్చ స ఏషోఽగ్నిర్వైశ్వానరో యత్పురుష ఇత్యేవం వైశ్వానరం పురుషమధీయతే వాజసనేయినః పురుషశబ్దశ్చ పరమాత్మని నారాయణ ఏవ సహస్రశీర్షం దేవమిత్యాదిషు విశ్వమేవేదం పురుష ఇత్యాదిషు

[అతఏవ న దేవతా భూతం చ] ౨౭.

యతోఽయం వైశ్వానరస్త్రైలోక్యశరీరః పురుషశబ్దనిర్దిష్టశ్చ తతోఽయం నాగ్న్యభిమానిదేవతా భూతం చ

[సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః] ౨౮.

[illegible] శరీరత్వే [illegible] మూర్ధ్ని [illegible] సంగ్రహ [illegible] శరీరత్వేనోపాస్యత్వమ్ [illegible] జైమినిరాచార్యో మన్యతే ॥

[అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః]౩౦.

[illegible] ప్రాదేశమాత్రమ [illegible] అభివ్యక్త్యర్థమిత్యాశ్మరథ్యః॥

[అనుస్మృతేర్బాదరిః]౩౧

[illegible] పృథివ్యన్తానాం మూర్ధాది [illegible] ఇతి బాదరిః

[సంపత్తేరితి జైమినిస్తథాహి దర్శయతి]౩౨

[illegible] ఉపాసకస్య [illegible] వేద్యాదికల్పనం [illegible] ప్రాణాహుతే రగ్నిహోత్ర [illegible] జైమిని ర్మన్యతే [illegible] ఏవం విద్వానగ్నిహోత్రం జుహోతీతి [illegible] పూర్వాచార్య [illegible]

(ఆమనన్తిచైనమస్మిన్)౩౩.

. ఏనం [illegible] శరీర ప్రాణాహుతి [illegible] మూర్ధ్ని [illegible] ఉపాసక మూర్ధాది దేహస్య [illegible]

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః॥

ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. ౧.

యస్మిన్ద్యౌః పృథివీ చాన్తరిక్షమిత్యాదౌ ద్యుపృథివ్యాదీనామాయతనమాధారః పురుష ఏవ: తమేవైకం జానథ ఆత్మానమిత్యాత్మశబ్దాన్నిరుపాధికాత్మత్వం హి పరమపురుషస్యైవ- అమృతస్యైష సేతురితి- తదేవ ప్రథయతి- బహుధా జాయమాన ఇత్యపి పరత్వం న వారయతి - అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి కర్మభిరజాయమానస్యైవాశ్రితవాత్సల్యాదిచ్ఛాతో జననం తస్య శ్రూయతే-

ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ. ౨.

తథా విద్వాన్పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి, తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమితి చ పుణ్యపాపనామరూపవినిర్ముక్తానాం ప్రాప్యతయా వ్యపదేశాచ్చాయం పరః-

నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ. ౩.

యథా న ప్రధానం తచ్ఛబ్దాత్తథా ప్రాణభృదపీత్యర్థః-

భేదవ్యపదేశాత్. ౪.

అనీశయా శోచతి ముహ్యమానో జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమిత్యాదినా ప్రత్యగాత్మనో భేదేన వ్యపదేశాచ్చాయం పరః-

ప్రకరణాత్. ౫.

అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యాది పరస్య హీదం ప్రకరణమ్.

స్థిత్యదనాభ్యాం చ. ౬.

తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి జీవస్య కర్మఫలాదనమభిధాయానశ్నతో దీప్యమానస్య స్థిత్యభిధానాచ్చాయం పరమాత్మా.

భూమా సంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్. ౭.

సుఖం త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యం భూమా త్వేవ సుఖమిత్యుక్త్వా భూమ్నః స్వరూపమాహ. యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి స భూమేతి యస్మిన్ సుఖేనుభూయమానే తద్వ్యతిరిక్తమపి సుఖత్వేన న పశ్యతి న శృణోతి న విజానాతి స భూమేత్యర్థః. అథ యత్రాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతి తదల్పమితి వచనాత్. తథా చ మహాభారతే. దివ్యాని కామచారాణి విమానాని సభాస్తథా. ఆక్రీడా వివిధా రాజన్ పద్మిన్యశ్చామలోదకాః. ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః. ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేనాతివదతీతి ప్రస్తుతం చాత్రాతివాదిత్వమేవం సమఞ్జసమ్. అతివాదిత్వం హి స్వోపాస్యస్య పురుషార్థాధిక్య వాదిత్వం తదల్పమిత్యల్ప ప్రతియోగిత్వేన భూమేత్యుక్త్వా ప్రకార విశిష్ట సుఖస్వరూప వాది శబ్ద వ్యపదిష్టః పరమాత్మా. సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్. సమ్ప్రసాదః ప్రత్యగాత్మా. అథ య ఏష సమ్ప్రసాద ఇత్యాది శ్రుతేః. ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేనేత్యాదినా ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాత్ప్రత్యగాత్మన ఊర్ధ్వమర్థాన్తరత్వేనాస్యోపదేశాత్.

ధర్మోపపత్తేశ్చ ౮.

భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠితః స్వే మహిమ్నీత్యాదా ఉపదిష్టానాం స్వమహిమప్రతిష్ఠత్వసర్వకారణత్వసర్వాత్మత్వాదిధర్మాణాం పరస్మిన్నేవోపపత్తేశ్చ భూమా పరః.

అక్షరమమ్బరాన్తధృతేః. ౯.

ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్థూలమనణ్విత్యాదినా అభిహితమక్షరం బ్రహ్మ అమ్బరాన్తధృతేః. యదూర్ధ్వం గార్గి దివ ఇత్యారభ్య సర్వాధారతయా నిర్దిష్ట ఆకాశః కస్మిన్నోతశ్చ ప్రోతశ్చేతి పృష్టే ఏతద్వై తదక్షరమితి నిర్దిష్టస్యాక్షరస్య వాయుమదమ్బరాన్తధృతేః సర్వాధికారాధారభూతోవ్యయమాకాశో వాయుమదమ్బరాన్తః కా

రణమ్.

సా చ ప్రశాసనాత్. ౧౦.

సా చ ధృతిరేతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావా ప్రశిష్టాజ్ఞయా క్రియమాణాయతే - అత ఇదమక్షరం ప్రత్యగాత్మా చ న భవతీత్యర్థః.

అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ. ౧౧.

అన్యభావోఽన్యత్వమ్ అదృష్టం ద్రష్టృ ఇత్యాదినా పరమాత్మనోఽన్యత్వం ప్రసక్తస్యాక్షరస్య వ్యావర్తయతి వాక్యశేషః. అతశ్చ పర ఏవ.

ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః. ౧౨.

యః పునరేతం త్రిమాత్రేణోమిత్యనేనైవాక్షరేణ పరమ పురుషమభిధ్యాయీతేత్యారభ్య స ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయం పురుషమీక్షత ఇత్యభిధ్యాయతి ప్రత్యుక్త ఈక్షతి కర్మణః ప్రకాశితా పరమాత్మేత్యర్థః- ఉత్తరత్ర తమోంకారేణైవాయతనేనాన్వేతి విద్వాన్ యత్తచ్ఛాంతమజరమమృతమభయం పరం చేతి పరమపురుష సాధారణధర్మవ్యపదేశాత్ - యత్తత్కవయో వేదయంత ఇతి తదీయస్థానస్య సూరిభిర్ద్రష్టృత్వవ్యపదేశాచ్చ

దహర ఉత్తరేభ్యః. ౧౩.

అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుండరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మిన్నంతర ఆకాశస్తస్మిన్ యదంతస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత్ర దహరాకాశశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మా ఉత్తరేభ్యో వాక్యగతేభ్యస్తదసాధారణధర్మేభ్యః ఉత్తరత్ర దహరాకాశస్యాసాధారణతయా ఉక్తిరపహతపాప్మత్వాభిధానాయతస్యైవం బ్రహ్మాఖ్యం పురమితి నిర్దేశ్య తస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరాకాశే తస్మిన్ కామాస్సమాహితా ఇత్యుక్తేరయం దహరాకాశః కేచ కామా ఇత్యాకాంక్షాయామ్. ఏష ఆత్మాపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇ

త్యనేన దహరాకాశ ఆత్మా కామశ్చాపహతపాప్మత్వాద
యస్తద్విశేషణభూతగుణాశ్చేతి జ్ఞాపయతి దహరోఽస్మిన్నన్త
ర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యమ్. అతో దహరాకాశస్త
దన్తర్వర్తి చ యత్తదుభయమన్వేష్టవ్యమిత్యుక్తమితి జ్ఞాయ
తే. అథ య ఇహాత్మాన మనువిద్య వ్రజన్త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కా
మానితి హి వ్యజ్యతే

గతిశబ్దాభ్యాం తథా హి దృష్టం లిఙ్గం చ. ౧౪.

ఏవమేవేమాస్సర్వాః ప్రజా అహరహర్గచ్ఛన్త్య ఏతం బ్ర
హ్మలోకం న విన్దన్తీతి. అహరహస్సర్వాసాం ప్రజానామ
జానతీనాం దహరాకాశే పరిగతైశ్వర్యమానత్వం దహరాకా
శసమానాధికరణో బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ దహరాకాశః పరం
బ్రహ్మేతి జ్ఞాపయతి. తథా హ్యన్యత్ర సర్వాసాం పరమా
త్మని పరివర్తమానత్వం దృష్టం. తస్మిన్లోకాశ్శ్రితాస్సర్వే
తదక్షరే పరమే ప్రజా ఏష బ్రహ్మలోక ఇత్యాదౌ. అన్య
త్ర దర్శనాభావేపి ఇదమేవ పర్యాప్తమ్ అస్య పరమాత్మత్వే
లిఙ్గం యద్దహరాకాశే ప్రతిసర్వస్య వర్తమానత్వం బ్రహ్మ
లోకశబ్దశ్చ.

ధృతేశ్చ మహిమ్నోఽస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః. ౧౫

అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరితి జగద్ధృతేః పరమాత్మనో
మహిమ్నః అస్మిన్దహరాకాశే ఉపలబ్ధేశ్చాయం పరస్య
హి పరమాత్మనో మహిమా ఏష సేతుర్విధరణ ఇత్యాదిశ్రుతేః.

ప్రసిద్ధేశ్చ. ౧౬.

ఆకాశశబ్దస్య య ఏష ఆకాశ ఆనన్దః ఇతి పరమాత్మ
న్యపి ప్రసిద్ధత్వాదయం పరస్సత్యసఙ్కల్పత్వాది గుణశ్చా
న్యోపపన్నం హి సా ప్రసిద్ధిర్భూతాకాశప్రసిద్ధేర్బలీయసీ
త్యర్థః.

ఇతరపరామర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్. ౧౭.

అథ య ఏష సమ్ప్రసాద ఇతి పరస్య పరామర్శాత్ప్రకృతో

కాస్య ఇతిచేన్నేతరస్ ఉక్తగుణానాం తత్రాసమ్భవాత్.

ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు. ౧౭.

ఉత్తరత్ర య ఆత్మాపహతపాప్మేతి జీవస్యాపహతపా ప్మత్వాదిశ్రవణాత్ నాసమ్భవః. జాగరితస్వప్నసుషుప్త్య వస్థాసు వశకర్మాణత్వాత్ సహి జీవ ఇతి చేత్ నైతత్. ఆ విర్భూతస్వరూపస్తు కర్మారబ్ధశరీరసమ్బన్ధిత్వేనాన్యతి రోహితాపహతపాప్మత్వాదికః పశ్చాత్పరం జ్యోతిరుపస మ్పద్యావిర్భూతస్వరూపస్తు తిరోహితాపహతపాప్మత్వాదిగుణకో జీవః ప్రతిపాద్యతే. దహరాకాశస్య త్వతిరోహితకల్యాణ గుణాకారత ఇతి నాయం జీవః.

అన్యార్థశ్చ పరామర్శః. ౧౮.

అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి జీవాత్మనో దహరాకాశోపాసనం ప్ర త్యగ్రస్వరూపావిర్భావనాపాదనరూపమాహాత్మ్యప్రతిపాదనా ర్థోఽత్ర జీవపరామర్శః.

అల్పశ్రుతేరితిచేత్తదుక్తం. ౧౯.

అల్పస్థానత్వ స్వరూపాల్పత్వ శ్రుతేర్నాయం పరమా త్మేతి చేత్ తత్రోత్తరముక్తం. నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవ

అనుకృతేస్తస్య చ. ౨౦.

తస్య దహరాకాశస్య పరంజ్యోతిషోఽనుకారశ్రవణాచ్చ జీవస్య న జీవో దహరాకాశః. స ప్రజాపతిః జక్షత్క్రీడన్ రమమాణ ఇత్యాదిభిస్స్వరూపసమ్పత్త్యా స్వభావనివృత్తి రూపస్త దనుకారశ్శ్రూయతే.

అపి స్మర్యతే. ౨౧.

ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః. స ర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చేతి.

శబ్దాదేవప్రమితః. ౨౨.

అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్యేత్యాదావఙ్గుష్ఠప్రమితః పరమాత్మా, ఈశానో భూతభవ్యస్యేతి సర్వేశిత్వశబ్దాదేవ.

హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్. ౨౩.

అనవచ్ఛిన్నస్యాపి సర్వగతస్య హృది వర్తమానత్వాపేక్షయా అఙ్గుష్ఠప్రమితత్వం మనుష్యాణామేవోపాసనసంభావనయా తద్విషయత్వాచ్ఛాస్త్రస్యాఙ్గుష్ఠసంభవాత్.

తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవాత్. ౨౪.

ప్రస్తు ... త్తరోత్తరదేవాదిష్వర్థిత్వసామర్థ్యసంభవాదితి భగవాన్బాదరాయణః. ... పూర్వో పార్జిత జ్ఞానావిస్మరణాత్ - మనుష్యాధికారాదేవ ... దిమర్త్యయోన్యాదిషు తత్సనాతనదుపపత్తియో తత్సత్త్వా దేవతేషామేవ ప్రాప్త్యన విగ్రహాది మత్త్వాదయః.

విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేకప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్.

విగ్రహాదిమత్త్వేఏకస్యానేకత్రయుగపత్సాన్నిధ్యయోగాత్కర్మణి విరోధఇతిచేన్న సౌభరిప్రభృతిషు యుగపదనేకదేహప్రతిపత్తిదర్శనాత్.

శబ్దఇతిచేన్నాతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షాను మానాభ్యామ్. ౨౬

వైదికేతు శబ్దే విరోధప్రసక్తిర్దేవాదివ్యక్తీనామవయవత్వేనానిత్యత్వాదిభిర్దేవాదీనాముత్పత్తేః ప్రాగ్వినాశాదూర్ధ్వఞ్చ వైదికేన్ద్రాదిశబ్దానామర్థశూన్యత్వమనిత్యార్థసంబన్ధాద్వానిత్యత్వమితిచేన్న-అతఃప్రభవాత్-వైదికాదేవేన్ద్రాదిశబ్దాదిన్ద్రాద్యర్థసృష్టేః - నహీన్ద్రాదిశబ్దాఃవ్యక్తివాచకాః - అపితు గవాదిశబ్దవదాకృతివాచినః పూర్వస్మిన్నిన్ద్రాదౌనష్టే వైదికేన్ద్రాదిశబ్దాదేవ బుద్ధిస్థపూర్వేన్ద్రాద్యాకృతివిశేషం స్మృత్వా తదాకారం పరమిన్ద్రాదికం కులాలాదిరివ ఘటాదికం సృజతీతిసర్వ

ద్విరోధః - అత ఇదము జగద్యతే శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్ - శ్రుతిస్తా
వత్ - వేదేన రూపే వ్యకరోత్ సతాసతీ ప్రజాపతిః -
స భూరితి వ్యాహరత్ - స భూమిమసృజతేత్యాదిః - స్మృతిర
పి - సర్వేషాంతు స నామాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్ - వేదశబ్దే
భ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార సః - పృథక్సంస్థాశ్చ నిర్మ
మ ఇత్యాది.

అతఏవచ నిత్యత్వమ్. ౨౯.

యతో బ్రహ్మా వైదికాచ్ఛబ్దాదర్థాన్ స్మృత్వా సృజతి, అ
త ఏవ మన్త్రకృతో వృణీతే, విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీతి వి
శ్వామిత్రాదీనాం మన్త్రాదికర్తృత్వేపి మన్త్రాదిమయ వేదస్య ని
త్యత్వం తిష్ఠతి - అనధీత మన్త్రాది దర్శన శక్తాన్ పూర్వ
విశ్వామిత్రాదీన్ తత్తద్వైదిక శబ్దైస్స్మృత్వా తదాకారాన ప
రాంస్తచ్ఛక్తియుక్తాన్ సృజతి హి బ్రహ్మా - నైమిత్తిక ప్రళయా
నన్తరమృషయోఽనధీత్యైవ తానేవ మన్త్రాన్ స్ఖలితాన్పఠన్తి-
స్తేషాం మన్త్రకృత్త్వం వేదనిత్యత్వఞ్చ స్థితమ్-
ప్రాకృత ప్రళయే చ చతుర్ముఖే వేదాఖ్య శబ్దానాం చ వినష్టే క
థం వేదస్య నిత్యత్వమిత్యత ఆహ-

సమాననామరూపత్వాచ్చావృత్తావప్య
విరోధో దర్శనాత్స్మృతేశ్చ. ౩౦.

అతఏవ సృష్ట్యాదౌ సమాననామ రూపత్వాత్ప్రాకృత
ప్రళయావృత్తావపి నవిరోధః - అధికతాపరః పురుషోహి
పూర్వ సంస్థానం జగత్స్మృత్వా తదాకారమేవ జగత్సృజతి,
వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీ విశిష్టాన్ విస్మృత్య చతుర్ముఖా
య దదాతి - శ్రుతిస్మృతిభ్యాం దర్శనాత్ - పూర్వవత్సృజతీత్య
వగమ్యతే - శ్రుతిస్తావత్ - సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథా
పూర్వమకల్పయదిత్యాదికా - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం
యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతి చ - స్మృతిరపి - యథ
ర్తుష్వృతులిఙ్గాని నానారూపాణి పర్యయే - దృశ్యన్తే తా
న్యేతాన్యేవ తథా భావా యుగాదిష్వితి - వేదస్య నిత్యత్వఞ్చ

పూర్వపూర్వోచ్చారణక్రమప్రసిద్ధస్యైవ సర్వదోచ్చార్యత్వాత్.

మధ్వాదిష్వసంభవాదనధికారం జైమినిః. ౨౯

మధువిద్యాదిషు వస్వాది దేవతానాముపాస్యత్వాత్ ప్రాప్యత్వాచ్చ తత్రైవ వస్వాదీనాం కర్మకర్తృభావ విరోధాత్ స్వోపాస్యత్వాసంభవాద్వసూనాం సతాం వసుత్వం ప్రాప్తమితి ప్రాప్యత్వాసంభవాచ్చ తత్రైవ వస్వాదీనామనధికారం జైమినిర్మేనే.

జ్యోతిషి భావాచ్చ. ౩౦.

తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమ్ ఇతి జ్యోతిషి పరస్మిన్బ్రహ్మణి దేవానాం సాధారణ్యేన ప్రాప్తత్వేఽప్యధికారభావవచనాదన్యత్రైవ వస్వాదీనాముపాసనేఽనధికారో న్యాయసిద్ధో గమ్యతే.

భావం తు బాదరాయణోఽస్తి హి. ౩౧.

మధువిద్యాదిష్వపి వస్వాదీనామప్యధికారభావం భగవాన్బాదరాయణో మనుతే. అస్తి హి వసూనాం సతాం స్వావస్థబ్రహ్మోపాస్యత్వసంభవః. కల్పాన్తరే వస్వాదేః ప్రాప్యత్వసంభవాచ్చ. ఏక ఏవ మధ్యే స్థాతేత్యాదినాఽనిత్యస్య కారణావస్థాప్రతిపాదనాయ ఏతామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేదేతి మధువిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాత్వశ్రవణాత్. అతః కార్యకారణోభయావస్థం బ్రహ్మోపాస్యమ్. కల్పాన్తరే వస్వాదిత్వముపాయభూతాధికారావసానే బ్రహ్మప్రాప్తిశ్చేత్యవిరుద్ధమ్.

శుగస్య తదనాదరశ్రవణాత్తదాద్రవణాత్సూచ్యతే హి. ౩౨.

ఆజహారేమాశ్శూద్రేత్యాదౌ బ్రహ్మవిద్యోపదేశే శిష్యం ప్రతి శూద్రేత్యామన్త్రణేన శిష్యస్య బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్త్యనుపయుక్తా శుగ్జాతేతి హి సూచ్యతే. శోచనాచ్ఛూద్రః న తజ్జాతియోగా

నశూద్రః. తదనాదర శ్రవణాత్ - బ్రహ్మవిద్యా వైకల్యేన స్వా త్మానం ప్రతి హంసోక్తానాదర వాక్యశ్రవణా త్తదనాచా ర్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - హీనశబ్దోపాతే - యతశ్శూద్రేత్యా యుక్తః, ఇంసజాతి యోగేన, అతః శూద్రస్య బ్రహ్మోపాసనాన ధికారస్సూచ్యతే.

క్షత్రియత్వ గతేశ్చ. 33.

శుశ్రూషోః క్షత్రియత్వావగతేశ్చ న జాతి యోగేన శూద్ర త్వముక్తం - ఉపక్రమే బహుదాయీ బహుపాక్య ఇత్యాదినా దాన ప తిత్వ బహుపాక్యత్వ దాయిత్వ బహుగ్రామ ప్రదానైరస్య క్షత్రియత్వం గమ్యతే.

ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లింగాత్. 34.

ఉపదిష్టా చాస్యాం విద్యాయాం బ్రాహ్మణక్షత్రియయో రన్వయో దృశ్యతే - అథహ శౌనకఞ్చ కాపేయమభిప్రతారి ణం చేత్యాదౌ అభిప్రతారీ చైత్రరథః క్షత్రియః - అ భిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వం చ కాపేయ సా హచర్యాత్ లింగాదవగమ్యతే - ప్రకరణాంతరే చైతదవగ మ్యతే - చైత్రరథో నామైకః క్షత్రపతి రజాయతేతి - అతోఽ యం శిష్యేన చతుర్థః.

సంస్కార పరామర్శాత్ తదభావాభిలాపాచ్చ.

విద్యోపక్రమే ఉపత్వా నేష్యే ఇత్యుపనయన పరామర్శా త్ శూద్రస్య తదభావాభిలాపాచ్చ నశూద్రస్య బ్రహ్మవి ద్యా ధికారః - నశూద్రే పాతకం కించిన్నచ సంస్కారమర్హతీ తి సంస్కారో నిషిద్ధః.

తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః 36.

నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధం సోమ్యాహరేతి శూద్రత్వాభావ నిశ్చయపూర్వోపదేశ ప్రవృత్తేశ్చ నాధికారః.

శ్రవణాధ్యయనార్థ ప్రతిషేధాత్. 37.

శూద్రస్య శ్రవణాధ్యయనాదీని నిషిధ్యన్తే. తస్మాచ్ఛూ

ప్రతిషిద్ధా వేదాధ్యేతవ్యమితి - అనుపశృణ్వతోఽధ్యయనాదిప్ర నహిత్యుతి.

స్మృతేశ్చ. ౩౮.

స్మర్యతేహి శూద్రస్య వేదశ్రవణాదౌ దణ్డః - అథహాస్య వే దముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణముదా హరణే జిహ్వాచ్ఛేదః ధారణే శరీరభేద ఇతి.

స్థితాదుత్తరమ్.

కమ్పనాత్. ౩౯.

అఙ్గుష్ఠమాత్ర ప్రకరణమధ్యే యదిదం కిఞ్చ జగత్సర్వం ప్రాణ ఏజతి నిస్సృతమిత్యాదినాఽభిహితాఙ్గుష్ఠమాత్రప్రా ణశబ్దనిర్దిష్టజనితభయోత్థితా దస్మాద్భయాత్సూర్యస్య ప్ర వృత్తిః కృత్స్నజగత్కమ్పనాదఙ్గుష్ఠమాత్రః పరమపురుష ఇతినిశ్చీయతే.

జ్యోతిర్దర్శనాత్. ౪౦.

తత్ప్రకరణే న తత్ర సూర్యో భాతీత్యారభ్య తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి భాస్యాది హీనస్య నవధికాతిశయజ్యో తిషోదర్శనాచ్చాఙ్గుష్ఠమాత్రః పరమపురుషః.

ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాదివ్యపదేశాత్. ౪౧.

ఆకాశో వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మేత్యాదినా నిర్దిష్ట ఆకాశో భూతాకాశరీరమితి బద్ధ ాత్ప్రత్యగాత్మనః పరిశుద్ధాదర్థాన్తరభూతః పరమపురు షః.

సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన. ౪౨.

నామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వే తదస్పర్శరూపార్థాన్త రత్వామృతత్వాదివ్యపదేశాత్ - ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వ క్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తరం ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూ ఢ ఇతి సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్బద్ధాత్ అనవరతయా జ్ఞాతృప్ర త్యగాత్మనస్సకాశాదేవ ప్రాజ్ఞతయా భేదేన వ్యపదేశాదర్థా

ప్రకృతభూత ఏవ.

పత్యాదిశబ్దేభ్యః. ౪౩.

పరిష్వఙ్గాత్ ప్రాజ్ఞే క్రియమాణేభ్యః పత్యాదిశబ్దేభ్యో ఽయమర్థాన్తరభూతః - సర్వస్యాధిపతిః సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇతి హ్యుత్తరత్ర క్రియతే. ఐక్యోపదేశవ్యవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇత్యనేన జీవస్య శరీరభూతస్యాత్మతయా వ్యవస్థితేరితి న్యాయమేవ పరిహరిష్యతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఆనుమానికమప్యేకేషామితి చేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతి చ. ౧-

ఏకేషాం శాఖినాం శాఖాయామానుమానికం ప్రధానమపి జగత్కారణత్వేన మహతః పరమవ్యక్తమిత్యుచ్యత ఇతి చేన్న - పూర్వత్రాత్మానం రథినం విద్ధీత్యాదిషూపాసనోపాయేషు వశీకార్యత్వాయ రథిరథాది రూపకవిన్యస్తేషు శరీరాఖ్యరూపకవిన్యస్తస్యావ్యక్తశబ్దేన గృహీతేః - ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా ఇత్యాదినా హి వశీకార్యత్వేన పరా ఉద్దిష్టాః తథా చోత్తరత్ర శ్రుతిర్దర్శయతి - యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞ ఇత్యాదినా.

సూక్ష్మం తు తదర్హత్వాత్. ౨.

సూక్ష్మమవ్యక్తమిత్యర్థః - అవ్యక్తమేవ శరీరావస్థం కార్యార్హమిత్యవ్యక్తశబ్దేన శరీరమేవ గృహ్యతే -

యది రూపకవిన్యస్తానామేవ గ్రహణం మహతః పరమవ్యక్తాత్పురుషః పర ఇత్యత్రాపి

తదధీనత్వాదర్థవత్. ౩.

పురుషాధీనత్వాదాత్మశరీరత్వాదిక మర్థవత్. ఉపాసన నిర్వృత్తయే భవతి. పురుషోహ్యన్తర్యామీ సర్వభూతాదికం ప్రేరయన్నుపాసనోపాయత్వేన సకలకార్యకాష్ఠాప్రాప్యశ్చేతి సా కాష్ఠా సా పరాగతి రిత్యుచ్యతే.

జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ- ౪-

అత్రావ్యక్తస్య జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ న కాపిలమవ్యక్తమ్.

వదతీతి చేన్న ప్రాజ్ఞో హి ప్రకరణాత్ - ౫-

అశబ్దమస్పర్శమిత్యాగస్య నిచాయ్య తమిత్యవదతీతి చేన్న. తద్విష్ణోః పరమం పదమ్. ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మే త్యాదినా ప్రాకృతః ప్రాజ్ఞో హి నిచాయ్య మితి జ్ఞేయ ఉచ్యతే.

త్రయాణామేవ చైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ- ౬-

ఉపాస్యోపాసకోపాసనానాం త్రయాణామేవాస్మిన్ప్రకరణే జ్ఞేయత్వేనోపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ న ప్రధానాదేః. అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వేత్యాది రుపన్యాసః. యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యేఽస్తీత్యేక ఇత్యాదికశ్చ ప్రశ్నః.

మహద్వచ్చ- ౭-

బుద్ధేరాత్మా మహాన్పర ఇత్యాత్మశబ్దాద్యథా న తాన్త్రికో మహాన్ తథాఽవ్యక్తమపీతి.

చమసవదవిశేషాత్- ౮,

అజామేకాం బహ్వీః ప్రజాస్సృజమానామిత్యత్ర న తన్త్రసిద్ధా ప్రకృతిః కారణత్వేనోక్తా- జన్యాభావయోగమాత్రేణ నతస్యైవ ప్రతీతిః. అర్వాగ్బిలశ్చమస ఇతివత్ ప్రకరణే విశేషకాభావాత్- యథేదన్తచ్ఛిర ఇతి హి చమసో విశేష్యతే- యోగికశబ్దాద్విశేష ప్రతిపత్తిర్హి విశేషకాపేక్షా.

జ్యోతిరుపక్రమా తు తథా హ్యధీయత ఏకే, ౯-

జ్యోతిరుపక్రమా బ్రహ్మకారణికేయమజా తథాపి బ్రహ్మకారణికాయా ఏవ ప్రతిపాదకమేతత్స్వరూపం మన్త్రం తైత్తిరీయా అధీయతే - అణోరణీయాన్ నిత్యో నిత్య అతస్స ముద్రాగికయశ్చేత్యాదినా సర్వస్య బ్రహ్మణ ఉత్పత్త్యా తదాత్మకత్వ ప్రతిపాదన సమయే అజామేకామితి మన్త్రః - అతస్తత్ప్రత్యభిజ్ఞానాదియం బ్రహ్మకారణికేతి సిద్ధ్యతి -

కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః ౧౦.

కల్పనా సృష్టిః సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయదితి అస్యాస్సృజతే విశ్వమేతదిత్యాదినా సృష్ట్యుపదేశాదజాత్వబ్రహ్మకార్యత్వయోరవిరోధః - ప్రళయకాలే నామరూపవిభాగాభావేఽపి సూక్ష్మరూపేణ బ్రహ్మశరీరతయా స్థితేరజాత్వం సృష్టికాలే నామరూపభజనాత్ ప్రకృతిర్బ్రహ్మకారణికా - యథాదిత్యస్య సృష్టికాలేవ స్వాదిభోగ్యం నాకారతయా మధుత్వం కార్యత్వఞ్చ తస్యైవ ప్రళయకాలే మధ్వాదిత్వేన వినాసహ సూక్ష్మరూపేణావస్థానమకార్యత్వఞ్చ మధువిద్యాయాం ప్రతీయతే - అసౌ వా ఆదిత్యో దేవమధ్వితో నైవోదేతా నాస్తమేతా ఏకల ఏవ మధ్యే స్థాతేతి శ్రుతేః.

న సంఖ్యోపసంగ్రహాదపి నానాభావా
దతిరేకాచ్చ - ౧౧-

యస్మిన్ పఞ్చపఞ్చజనా ఇత్యత్ర పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపి న తాని సాఙ్ఖ్యతత్త్వాని యస్మిన్నితి యచ్ఛబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మాధారతయా తేషాం పృథగ్భావాదతిరేకం తతోఽతిరేకాచ్చ యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టమాత్మానమాకాశఞ్చేతి ద్వయమతిరిక్తమ్ - సఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహోఽపి శబ్దాన్తరే పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్య సఙ్గ్రహో దిక్సఙ్ఖ్యే సంజ్ఞాయామితి సంజ్ఞా విషయోఽయం పఞ్చజనా ఇతి - పఞ్చజనానాముక్తే బహుత్వే పఞ్చేతి పఞ్చ పఞ్చజనా ఇత్యుచ్యన్తే యథా సప్తర్షయ ఇతివత్ ॥

ప్రాణాదయో వాక్యశేషాత్, ౧౨-

పఞ్చజన సంజ్ఞితాః ప్రాణాదయః పఞ్చేన్ద్రియాణీతి ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురిత్యాదివాక్యశేషాదవగమ్యతే. చక్షుశ్శ్రోత్రసాహచర్యాత్ప్రాణస్య శబ్దాదిస్పర్శనాదీన్ద్రియ విషయా.

జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే- ౧౩-

ఏకేషాం శాఖినాం కాణ్వానాం. అన్నస్యాన్నమిత్య శ్రుతత్వాదేనా జ్యోతిషాం జ్యోతిరిత్యుపక్రమగతేన జ్యోతిశ్శబ్దేన పఞ్చజనా ఇన్ద్రియాణీతి జ్ఞాయన్తే - జ్యోతిషాం జ్యోతిః ప్రకాశకానాం ప్రకాశకం బ్రహ్మేత్యుక్త్వానన్తరం పఞ్చ పఞ్చజనాన్యస్మిన్నుక్తే తే ప్రకాశకాః పఞ్చేన్ద్రియాణీతిగమ్యన్తే -

కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- ౧౪-

ఆకాశాదిషు కార్యవర్గేషు కారణత్వేన సర్వత్రవేదాన్తవాక్యేషు అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ - తద్ధేదన్తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ -ఇత్యాదిష్వనిర్జ్ఞాతవిశేషేషు చ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్. స ఐక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి విశేషవాదివాక్యనిర్దిష్టస్యైవోక్తేః సదసదవ్యాకృతాదికారణవాదపరిసక్తిః- ఇతశ్చ-

సమాకర్షాత్ .౧౫-

సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి పూర్వనిర్దిష్టస్య సర్వజ్ఞస్యైవ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యత్ర సమాకర్షాచ్చ స ఏవేతి గమ్యతే-తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ ఇతి నిర్దిష్టస్యైవ స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః పశ్యత్యచక్షుర్ త్యత్ర సమాకర్షాదేవ ఏవావ్యాకృతశబ్దనిర్దిష్ట ఇతి నిశ్చీయతే- అసదవ్యాకృతశబ్దౌ తదానీం నామరూపవిభాగాభావాదుక్తౌ

పద్యతే.

జగద్వాచిత్వాత్. ౧౬-

బ్రహ్మతేబ్రవాణీత్యుపక్రమ్య యోవై బాలాకఏతేషాంపురుషాణాం కర్తా యస్య వైతత్కర్మ సవై వేదితవ్య ఇత్యత్ర కర్మశబ్దస్యైతచ్ఛబ్దసమానాధికరణ్యేన క్రియత ఇతిక్రియాశ్రయత్వాత్ జగద్వాచిత్వాత్పరమేవ బ్రహ్మ వేదితవ్యతయోపదిష్టమ్.

జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతిచేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్. ౧౭

ఏతైరాత్మభిర్భుఙ్క్తే అథాస్మిన్ప్రాణఏవైకధా భవతీతిజీవాదిలిఙ్గాన్నపరఇతిచేత్ తత్ప్రతర్దనవిద్యాయామేవపరిహృతమ్ - పూర్వాపరపర్యాలోచనయా బ్రహ్మపరత్వే నిశ్చితే తదనుగుణతయా నేయమన్యలిఙ్గమితి.

అన్యార్థంతు జైమినిఃప్రశ్నవ్యాఖ్యా
నాభ్యామపి చైవమేకే. ౧౮-

తౌహ సుప్తంపురుషమాజగ్మతురిత్యాదినా దేహాతిరిక్తజీవస్వభావప్రతిపాదనం తదతిరిక్తపరమాత్మస్వభావజ్ఞాపనార్థమితి క్వైషఏతద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్టేతి ప్రశ్నాత్ అథాస్మిన్ప్రాణఏవైకధా భవతీతి సతాసోమ్యతదా సంపన్నోభవతీతి వాక్యసమానార్థాత్ ప్రతివచనాచ్చావగమ్యతే ఏతే వాజసనేయినోఽప్యేతత్ప్రతివచనసమానార్థం వాక్యంస్పష్టమధీయతే - క్వైషఏతదభూదిత్యాది యఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేత ఇత్యన్తమ్.

వాక్యాన్వయాత్ - ౧౯-

నవా అరే పత్యుఃకామాయ పతిఃప్రియోభవతి - ఆత్మనస్తు కామాయేత్యారభ్య ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యఇత్యాది నోపదిష్టః పరమాత్మా అమృతత్వస్యతు నాశాస్తి విత్తేనేత్యారభ్యాత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదంసర్వంవిదితమిత్యాదినైకేనసర్వంవిజ్ఞానాతిత్వస్య ప్రకృతస్య వాక్యస్య పరమాత్మన్యేవాన్వయాత్ - అస్మిన్ప్రకరణ ప్రకరణాన్తరత్వ

జీవవాచిశబ్దేన పరమాత్మనో ఽభిధానే తత్సామానాధికరణ్య
వకారణం తాన్యత్కథనాత్.

ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః -౨౦-

ఆత్మని ఖల్వరె దృష్టే ఇత్యాదినా పరమాత్మజ్ఞానేన స
ర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాసిద్ధయే జీవస్య తత్కార్యతయా తదాత్మ్యా
దనతిరిక్తత్వం జ్ఞాపయితుం జీవశబ్దేన పరమాత్మాభిధానమి
త్యాశ్మరథ్యః.

ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః -౨౧-

ఉత్క్రమిష్యతో ముక్తస్య పరమాత్మస్వరూపభావాదాత్మ
శబ్దేన పరమాత్మాభిధానమిత్యౌడులోమిః.

అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః -౨౨-

య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా జీవాత్మని పరమాత్మన ఆత్మత
యా ఽవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఆచార్యో మనుతే- ఇదమేవ మతం
సూత్రకారః స్వీకృతవానితి మతద్వయముపన్యస్య తద్విరో
ధ్యే తదభిధానాదన్యస్యానభిధానాచ్చ నిశ్చీయతే.

ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ -౨౩-

జగత ఉపాదానమపి పరం బ్రహ్మ న నిమిత్తమాత్రమ్ స్తబ్ధోఽస్యు
త తమాదేశమప్రాక్ష్యః - యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీతి యేనాద
ష్టా నిమిత్తభూతేన విజ్ఞాతేన చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం
జగద్విజ్ఞాతం భవతీత్యాదౌ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతి
జ్ఞాన తదుపాదానరూప మృత్తికాద్యదృష్టాన్తానుపరోధా
త్- ఆదిశ్యతేఽనేనేత్యాదేశశబ్దేన ఆదేష్టాభిధీయతే- ఆదేశః
ప్రశాసనం- ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీత్యాదిశ్రు
తేః.

అభిధ్యోపదేశాచ్చ -౨౪-

తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - నిమిత్తభూతస్యైవ
బ్రహ్మణో వికారరూపజగదాకారేణాత్మనో బహుభవనసం
కల్పోపదేశాచ్చ ఉపాదానమపీతి జ్ఞాయతే.

సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ - ౨౫

బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ బ్రహ్మాధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయన్నిత్యుపాదానం నిమిత్తంచ బ్రహ్మైవేతి స్వశబ్దేనైవ ఉభయామ్నానాత్.

ఆత్మకృతేః - ౨౬ -

సోఽకామయతేతి నిమిత్తభూతస్య సిసృక్షోర్బ్రహ్మణః తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతేత్యుపదిశ్యమానః పరమపురుష ఏవ జగన్నిమిత్తముపాదానంచేతి ప్రతీయతే - పరస్య బ్రహ్మణో నిరవద్యత్వ సత్యసంకల్పత్వాది స్వభావానాం పురుషార్థ శ్రియ జగదాకారేణాత్మకృతే శ్చావిరోధః. కథమిత్యత్రాహ.

పరిణామాత్ - ౨౭ -

అతోఽప్యుపదిశ్యమానాత్ పరిణామాత్ అవిరోధ ఏవ అవిభక్తనామరూపాతిసూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు శరీరకః కారణావస్థః పరమపురుషః స్వయమేవ సోఽకామయత బహుస్యామితి పృథక్ నామరూప విభక్త చిదచిద్వస్తు శరీరకో భవేయమితి సంకల్ప్య ఇదగ్ సర్వమసృజత యదిదం కించేతి స్వశరీరభూత మతిసూక్ష్మం చిదచిద్వస్తు స్థూలావస్థమాపాద్య తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి స్వసృష్టేషు చిదచిద్వస్తుషు స్వయమేవాత్మతయా ప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవత్ నిరుక్తంచానిరుక్తంచ నిలయనంచానిలయనంచ విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచ సత్యంచానృతంచ సత్యమభవదితి హి స్వస్యబహుభవనరూప పరిణామ ఉపదిశ్యతే - అతో న కశ్చిద్విరోధః అవిభాగావస్థాయామపి జీవస్తత్కర్మ చ సూక్ష్మరూపేణ తిష్ఠతీతి హి వక్ష్యతి - న కర్మావిభాగాదితి చే న్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చేతి.

యోనిశ్చహిగీయతే-౨౮-

యద్భూతయోనిమిత్యాదిషు యోనిశ్చగీయతే - అతశ్చోపాదానమపి-

ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః. ౨౯.

జన్మాద్యస్య యతఇత్యాది నైతదన్యేన న్యాయేన సర్వే వేదాన్తా బ్రహ్మపరా వ్యాఖ్యాతాః. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్తిద్యోతనాయ.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదోఽధ్యాయశ్చ సమాప్తః.

స్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గ ఇతి చేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గాత్ -౧-

ఉపబృంహణాపేక్షే వేదార్థనిశ్చయే నిరీశ్వరకపిలస్మృత్యనుపబృంహణేన వేదార్థః ప్రధానకారణవాద ఇత్యభ్యుపగమే కపిలస్మృతేరుపబృంహణాప్రయోగే అనవకాశప్రసక్తిరితి చేన్న - అన్యాసాం వేదావిరోధినీనాం బహ్వీనాం మన్వాదిస్మృతీనామనవకాశప్రసక్తేః వేదస్యోపబృంహణాపేక్షత్వేఽప్యనన్యపరా విరుద్ధానేకస్మృతిషు సతీషు విరుద్ధార్థాయా వేదోదితార్థవిశదీకరణత్వాభావేన తస్యా ఉపబృంహణత్వమనాప్త్యమిత్యర్థః - యోగిప్రత్యక్షకపిలస్య తథానుపలబ్ధేః కథం స్మృత్యన్తరం నావకాశమితి చేత్తత్రాహ -

ఇతరేషాఞ్చానుపలబ్ధేః -౨-

వేదార్థపారదృశ్వనాం బహుశః మన్వాది యోగీన్ద్రాణాం కపిలదృష్టార్థానుపలబ్ధేః కపిలోపలబ్ధిర్భ్రమ ఏవ -

ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః -౩-

యోగస్య హైరణ్యగర్భస్యాపి కాపిలవద్వేదవిరుద్ధత్వావిశేషాత్తద్వన్నిరాసః -

న విలక్షణత్వాదస్య తథాత్వఞ్చ శబ్దాత్ -౪-

వికారాస్పదత్వేనాజ్ఞత్వేనాపురుషార్థకరత్వేన చ

జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వాత్ - తత్కార్యత్వం న సంభవతి విలక్ష ణత్వం చ శబ్దాచ్చావగమ్యతే విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చేత్యాదేః -

అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్ ౫-

తం పృథివ్యబ్రవీత్ - ఆపో౽బ్రువన్ అహం బహుస్యామిత్యాదిజ్ఞానకార్యవ్యపదేశస్తత్తదభిమానిదేవతావిషయః ఇతి హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా ఇతి దేవతాశబ్దవిశేషిత్వాత్ అగ్నిర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశదిత్యాదినా అగ్న్యాదీనాం ప్రవేశరూపానుగతేశ్చ దేవతానుగతేశ్చావగమ్యతే.

దృశ్యతే తు- ౬-

విలక్షణయోరపి కార్యకారణభావస్సంభవతి వృశ్చికాదేః శ్రీమాన్గోమయాద్భవతే గోమయాత్ -

అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ - ౭-

ఏవంతర్హి కార్యకారణయోరనన్యత్వేన సాలక్షణ్యస్యానియమప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ పూర్వోక్తం కార్యకారణయోరనన్యత్వం హ్యుక్తమ్ -

అపీతౌ తద్వత్ప్రసంగాదసమంజసమ్- ౮-

జగతో బ్రహ్మణోఽనన్యత్వేఽపీతౌ ప్రళయే జగత ఇవ బ్రహ్మణోఽపి వికారాద్యనిష్టప్రసఙ్గాత్ వేదాన్తవాక్యం సర్వమసమఞ్జసం స్యాత్

న తు దృష్టాన్తభావాత్ - ౯-

నైతత్ - యస్యాత్మా శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరమ్ ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధచిదచిద్వస్తుశరీరకస్య బ్రహ్మణః కార్యకారణభావేఽవస్థానేఽగుణదోషవ్యవస్థితౌ దృష్టాన్తసద్భావాత్ - యథా జీవస్య సశరీరకస్య మనుష్యాద్యాత్మనో బాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభావేఽపి బాలయువత్వాదయశ్శరీరే తిష్ఠన్తి - జ్ఞానసుఖాదయశ్చాత్మన్యేవ - తద్వదత్రాపి శరీరభూతచిదచిద్వస్తుగతాస్త్వజ్ఞానవికారాదినిదోషాః - ఆత్మభూతే తు బ్రహ్మణి నిరత

ద్యత్వే సార్వజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాదయః.

స్వపక్షదోషాచ్చ -౧౦-

ప్రధానకారణవాదే దోషాచ్చాయమేవ గ్రాహ్యః - ప్రధానకారణవాదే హి నిర్వికారపురుషసన్నిధానాత్ - ప్రకృతిప్రవృత్తావితరేతరధర్మాధ్యాసాదయో దురుపపాదాః - అన్యత్రాన్యధర్మానుసంధానరూపోఽధ్యాసో నిర్వికారపురుషస్య న సంభవతి - అచేతనాయాః ప్రకృతేరనుసంధానరూపాఽధ్యాసస్సుతరాం న సంభవతి.

తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి -౧౧-

ప్రధానకారణవాదస్య కుతర్కమూలత్వేన తస్యాప్రతిష్ఠితత్వాదపి త్యాజ్యం ప్రధానమ్.

అన్యథానుమేయమితి చేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః-

కౢప్తప్రకారాత్ ప్రకారాన్తరేణ ప్రధానమనుమేయమితి చేదేవమపీతోఽధికకుతర్కకుశలసంభావనయాఽప్రతిష్ఠితత్వాదనిర్మోక్షప్రసంగో దుర్వారస్స్యాత్.

ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహా అపి వ్యాఖ్యాతాః -౧౩-

ఏతేన సాఙ్ఖ్యస్మృతినిరాకరణహేతునా తర్కాప్రతిష్ఠితత్వాదినా అశిష్టాకౢప్తకణాదాక్షపాదక్షపణకాదిస్మృతయో నిరాకృతాః.

భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ -౧౪-

యది చిదచిద్వస్తుశరీరకత్వేన బ్రహ్మణోఽపి సశరీరత్వమిష్యతే తర్హి జీవవత్ సశరీరత్వేన బ్రహ్మణోఽపి శరీరసంబన్ధప్రయుక్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వాపత్త్యా జీవాదవిభాగప్రసక్తిరితి చేన్న - స్యాదేవ జీవాద్విభాగో నిరవద్యత్వకల్యాణగుణాకరత్వేన బ్రహ్మణః - న హి సశరీరత్వప్రయుక్తమనిష్టభోక్తృత్వమ్ - అపి త్వవశ్యత్వప్రయుక్తమ్ - యథా లోకే రాజ్ఞస్సశరీరత్వేఽప్యనవశ్యస్య స్వాజ్ఞాతివృత్తికృతానిష్టభోక్తృత్వం నేతరసమానమ్.

తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః- ౧౫.

తస్మాత్కారణభూతా ద్బ్రహ్మణోఽనన్యత్వం కార్యభూతజ గతో వాచారమ్భణశబ్దాదిభ్యో వాక్యేభ్యో, ఉపపద్యతే- వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్-సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ దేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామ రూపే-సన్మూలాస్సోమ్యేమాః ప్రజాః ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్ తత్త్వమసి సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీ త్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతఇత్యాదిభ్యః.

భావే చోపలబ్ధేః. ౧౬.

కుణ్డలాదిఘటాది కార్యభావేచ తదేవేదం హిరణ్యం మృద్ద్రవ్యమిత్యుపలబ్ధేశ్చ కారణాదనన్యత్కార్యమ్.

సత్త్వాచ్చావరస్య- ౧౭.

కార్యస్య కారణసత్త్వాచ్చ తస్మాదనన్యత్కార్యం ఘటశరావాదికం పూర్వం మృదేవాసీదితిహి ఘటాదిర్మృదాత్మనోపలభ్యతే

అసద్వ్యపదేశాన్నేతిచెన్నధర్మాన్తరేణ వా
క్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ- ౧౮.

ఇదం వా అగ్రే నైవ కించనాసీత్ ఇతి కార్యస్య తదానీమసత్త్వవ్యపదేశాత్ కారణే కార్యమసదితి చేన్న- స్థూలస్య విరోధి సూక్ష్మరూపధర్మాన్తరయోగాదసత్త్వవ్యపదేశః- కుతః-తదసదేవ సన్మనోఽకురుత స్యామితి వాక్యశేషాదవగమ్యతే - మనసాక్రోహి విద్యమానస్యైవ-యుక్తేశ్శబ్దాచ్చ సద్వ్యపదేశో ధర్మాన్తరయోగనిమిత్త ఇతి గమ్యతే - పిణ్డత్వ ఘటత్వకపాలత్వాదిభిః పరస్పరవిరోధిభిర్భావరూపైర్ధర్మైర్ఘటః ప్రాగాసీదిదానీమస్తి భవిష్యతి చేతి సతా విద్యమానస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య హ్యసదాదివ్యపదేశః తథా శబ్దాన్తరంచ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీదిత్యాది.

పటవచ్చ - ౧౯.

తన్తవ ఏవ సంయోగవిశేషభాజః పటఇతి నామరూపాన్తరాది కం భజన్తే - తద్వద్బ్రహ్మాపి.

యథా చ ప్రాణాదిః - ౨౦.

యథాచ వాయురేక ఏవ వృత్తివిశేషైః ప్రాణాపానాది నామాని భజతే - తథాబ్రహ్మాపీతి తదనన్యత్వం జగతః

ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః - ౨౧.

తత్త్వమసి అయమాత్మాబ్రహ్మేతి కార్యభూతజీవస్య బ్రహ్మణావ్యపదేశా దనన్యత్వాభ్యుపగమే - ఏవంహి - సర్వజ్ఞస్య సత్యసంకల్పస్య బ్రహ్మణ ఆత్మనో హితరూప జగదకరణమహితకరణం చేత్యాది దోషప్రసక్తిః స్యాత్.

అధికం తు భేదనిర్దేశాత్ - ౨౨.

కార్యకారణయో రనన్యత్వేఽపి జీవస్వరూపా ద్బ్రహ్మస్వరూపమర్థాన్తరమ్ - కరణాధిపాధిపః విద్యావిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్య ఇతి భేదనిర్దేశాచ్చిదచిద్వస్తుశరీరం బ్రహ్మైవ కారణావస్థం కార్యావస్థం చేతి గుణదోషవ్యవస్థితిః నతు బ్రహ్మస్వభావా ఇతి హృద్యతామ్ - యస్య పృథివీశరీరమిత్యాది శ్రుతిశతసమధిగతం చిదచిద్వస్తుశరీరకత్వమ్.

అశ్మాదివచ్చ తదనుపపత్తిః - ౨౩.

అశ్మకాష్ఠలోష్టతృణాదేరచేతనస్యేవ జీవస్య అనీశయా శోచతిముహ్యమాన ఇత్యాదినా అత్యన్త విసజాతీయతయా అభిహితస్య సర్వజ్ఞసత్యసంకల్పబ్రహ్మస్వరూపభావానుపపత్తిస్సిద్ధేత్యర్థః-

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతి చేన్న క్షీరవద్ధి - ౨౪.

కార్యనిర్వృత్తావనేకకారకోపసంహారదర్శనాత్ బ్రహ్మైకమేవ జగత్కారణం న భవేదితి చేన్న - క్షీరస్యైకస్యైవ దధిభావవత్ బ్రహ్మణోఽపి సంభవతి.

దేవాదివదపిలోకే - ౨౫.

దేవాదయశ్శాస్త్రావగతశక్తే స్స్వసంకల్పాదేవ స్వస్వలోకేష్వపేక్షితనానారూపభాజః - ఏవంబ్రహ్మణోఽపి శాస్త్రావగతశక్తే స్సృష్ట్యుపపన్నమ్.

కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపో వా - ౨౬.

చిదచిద్వస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ కార్యకారణావస్థమితి స్వీకృతం తత్రబ్రహ్మణశ్శరీరిణో నిరవయవత్వేన కృత్స్నస్య బ్రహ్మణః కార్యత్వేనావయోగ ప్రసక్తిః కార్యావస్థాయా ముద్యంశాన్తరేణావస్థితమితిచ వక్తుం నిరవయవత్వ శబ్దకోప స్స్యాత్ - అతో న బ్రహ్మకారణమ్ - పరిహరతి.

శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్ - ౨౭.

శ్రుతిప్రామాణ్యాదేవం ప్రసజ్యతే - శబ్దైకప్రమాణక త్వాత్ బ్రహ్మస్వరూపస్య సకలేతరప్రమాణావగతవస్తు విజాతీయత్వేన తత్రోక్తశక్తియోగో బ్రహ్మణో న విరుద్ధః - అతః కార్యత్వేన కారణత్వేనచ పరిపూర్ణ స్యైవావస్థానం సంభవతి యథాజాతివాదినాం జాతేః ఖణ్డముణ్డాదిషు.

ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి - ౨౮.

జీవాత్మని చాచిద్విరోధిధర్మయుగో విజాతీయత్వాదేవ - అగ్నిజలాదిషూష్ణత్వశైత్యాదయో అన్యోన్యవిలక్షణా యథాశక్తయో విచిత్రాశ్చ సన్తి.

స్వ ప క్ష దో షా చ్చ - ౨౯.

కృత్స్నప్రసక్త్యాదిదోషా నిరవయవత్వాద్విజాతీయే ప్రధాన ఏవేతి బ్రహ్మైవ కారణమ్.

సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్ - ౩౦.

పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయత ఇతి శ్రుతేస్సర్వశక్తియోగశ్చ దేవతాయాః అవగమ్యతే.

వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తమ్ - ౩౧.

న తస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే ఇతి బ్రహ్మణో వికరణత్వాత్ కార్యాకర్తృత్వాన్నేతి చేత్ తస్యోత్తరం శక్త్యైకమూలత్వేన విసజాతీయత్వాదితి పూర్వసూత్రోక్తమేవ.

న ప్రయోజనవత్త్వాత్ - ౩౨.

బ్రహ్మణోఽవాప్తసమస్తకామత్వేన సృష్టిప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మకారణమ్.

లోకవత్తు లీలా కైవల్యమ్ - ౩౩.

అవాప్తసమస్తకామస్యాపి లీలయా సృష్టిప్రయోజనత్వే నైరపేక్ష్యం సంభవతి లోకే కేవలలీలాప్రయుక్తస్య కార్యస్య దర్శనాత్ - అవాప్తసమస్తకామత్వం హి న బాధితం సకలభోగోపకరణసద్భావః - ఆత్మతృప్తేర్భోగతృప్తిర్విజాతీయా - లీలారసస్యాపి తద్విలక్షణస్య త్రిగుణపురుషాద్యుపకరణం నిత్యమేవ -

వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్తథా హి దర్శయతి - ౩౪.

దేవాదివిషమసృష్ట్యా ఈశ్వరస్య వైషమ్యం నైర్ఘృణ్యం చ న భవతి ఈశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞకర్మాపేక్షత్వాద్విషమసృష్టేః - తథా హి సాధుకారీ సాధుర్భవతి పాపకారీ పాప ఇతి శ్రుతిరేవ దర్శయతి -

న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ - ౩౫.

ప్రాక్సృష్టేః క్షేత్రజ్ఞానాం సన్ అవిభాగశ్రవణాత్ అత్ర కర్మ చ న విద్యతే - కథం తదపేక్షా సృష్టివైషమ్యమితి చేన్న - అనాదిత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం తత్కర్మప్రవాహాణాం చ - ఉపపద్యతే చైతత్ - అనాదిత్వేఽప్యవిభాగశ్రుతిర్నామరూపవిభాగాభావాత్ - తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ నామరూ

పాఖ్యానాం క్రియత ఇత్యనయోః కార్త్స్న్యేన ఉపలక్ష్యతే చ శ్రుతిషు క్షేత్రజ్ఞానాదిత్వం జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశా నిత్యో నిత్యానామితి.

సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ - ౩౭.

ప్రధానపరమాణ్వాదిష్వనుపపన్నానాం సర్వధర్మాణాం బ్రహ్మణి సకలేతరవిలక్షణత్వేన సర్వశక్తియుక్తత్వోపపత్తేః బ్రహ్మైవ కారణమితి సిద్ధమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ - ౧.

దార్వాదేరచేతనస్య రథప్రాసాదాదినిర్మాణే తజ్జ్ఞానధిష్ఠితస్య రచనానుపపత్తేః, తజ్జ్ఞాధిష్ఠితస్య రచనాప్రవృత్తేశ్చానుమానగమ్యం ప్రధానమచేతనం ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం న జగత్కారణమ్.

పయోఽమ్బువచ్చేత్తత్రాపి - ౨.

యథా పయోఽమ్బుచ దధ్యాదిభావేన [illegible] తద్వత్ ప్రధానమితి చేత్తత్రాప్యుక్తపరిహారః తస్యాప్యుపలక్షితత్వాత్.

వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ - ౩.

ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వానపేక్షత్వే సర్వదా సృష్టిప్రసఙ్గాచ్చ న ప్రధానమ్.

అన్యత్రాభావాచ్చ న తృణాదివత్ - ౪.

తృణాద్యాకారపరిణతస్య తృణాదివత్ [illegible] క్షీరం వత్స్యం అనడుదాదిష్వదర్శనాత్ [illegible].

పురుషాశ్మవదితిచేత్తథాపి- ౫.

పురుషస్య సన్నిధానాత్ప్రధానం ప్రవర్తయతి- అన్ధం పఙ్గుపురుషవత్ అయస్కాన్తాయస్ప్రాన్తాశ్మవదితి న ప్రజ్ఞాపేక్షేతి చేత్ తథాపి న ప్రధానప్రవృత్తిసంభవః అవికృతత్వాత్ పురుషాదేః మార్గోపదేశాన్తికగమనాదిః కాన్వాచిత్ప్రవికారోప్యస్తి.

అఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ- ౬.

గుణానాముత్కర్షాపకర్షరూపాఙ్గాఙ్గిభావాద్ధి జగత్ప్రవృత్తిః ప్రళయే సర్వాఙ్గోపేక్షాయాం సామ్యావస్థానాం వైషమ్యకృతాఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ న జగదాగమః.

అన్యథానుమితౌ చ జ్ఞశక్తివియోగాత్- ౭.

జ్ఞస్య యా శక్తిః తద్వియోగాత్ జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాదిత్యర్థః - ఉక్తప్రకారాద్వ్యతిరిక్తప్రకారేణ ప్రధానానుమితౌ చ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాదచేతనానుపపత్త్యాదయో దోషాస్తదవస్థాః.

అభ్యుపగమేఽప్యర్థాభావాత్- ౮.

ప్రధానాభ్యుపగమేఽపి ప్రయోజనాభావాత్ న ప్రధానముపేయమ్. పురుషస్యావిక్రియాత్మకస్య ప్రధానదర్శనాదిరూపవికారాసంభవాత్ ప్రకృతిగతస్యాపి నిమిత్తభోగస్య తద్వివేకానుసంధానస్య కైవల్యం చ న సంభవతి.

విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్- ౯.

పురుషస్య ద్రష్టృత్వభోక్తృత్వనిర్వికారత్వాదివిరుద్ధధర్మాభ్యుపగమాచ్చాసమఞ్జసం కాపిలమతమ్.

మహద్దీర్ఘవద్వా హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్- ౧౦.

అసమఞ్జసమితి వర్తతే- వాశబ్దశ్చార్థే- హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం మహద్దీర్ఘత్ర్యణుకోత్పత్తివదన్యచ్చ కణాదమతం సర్వమసమఞ్జసమ్ - అవయవానాం వక్రీరాదుష్టద్భిః పార్శ్వైస్సంయోగే యుక్తానాం హి పృథుతరత్వమవయవిన పూర్వత్వే ఉక్తమ్

ణూనాం నిరవయవత్వేన కార్యాన్వయాభ్యుపగమాత్ కార్యాన్వయే పేక్షం సంయుజ్యమానానాం స్థూలద్రవ్యారమ్భకత్వానుపపత్తేః

ఉభయథాపి న కర్మాతస్తదభావః - ౧౧.

అణుగతాదృష్టస్యాచేతనత్వాత్ కర్మానుపపత్తేరణుసంయోగాభావః - క్షేత్రజ్ఞాదృష్టానాం విపాకాపేక్షత్వేఽపి సర్గప్రళయకాలానియతాణుకర్మసంభవః అనపేక్షత్వే ప్రాగప్యుత్పాదకత్వాదకంసాత్ - విపాకస్య నానాదృష్టేష్వనియతత్వాత్ ... నియతకాలవిశేషాణాం ... అనియతకాలవిశేషాణాం ప్రతిబన్ధకత్వాన్న ... అదృష్టాని చ తత్తత్కర్మానుగుణఫలదానసమర్థాని - అతో ఽనన్తైరాత్మభిర్వివిధకాలఫలదాయిత్వేనానుష్ఠితానామేకదైకరూపవిపాకో న సంభవతి - అనుమేయేశ్వరాసిద్ధేస్తదధిష్ఠానం చ న సంభవతి.

సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ సామ్యాదనవస్థితేః - ౧౨.

సమవాయస్యాపి జాతిగుణాదేరివ అపృథక్సిద్ధిహేతుత్వాపేక్షా సామాన్యాదనవస్థితేః - సమవాయస్య తత్స్వభావకల్పనాయాం జాత్యాదేరేవ న్యాయ్యత్వాత్.

నిత్యమేవ చ భావాత్ - ౧౩.

సమవాయస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమే సంబన్ధినిత్యత్వమన్తరేణానుపపత్తేస్తత్సమవాయవతోరుభయోర్నిత్యత్వప్రసఙ్గాదసదేతత్.

రూపాదిమత్త్వాచ్చ విపర్యయో దర్శనాత్ - ౧౪.

పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వాదనిత్యత్వాదివిపర్యయశ్చ రూపాదిమత్సు ఘటాదిషు తథాదర్శనాత్ -

ఉభయథా చ దోషాత్ - ౧౫.

అనిత్యత్వాదిభయాద్రూపాదిశూన్యత్వే కారణగుణపూర్వ

కత్వాసిద్ధిః తద్వ్యయాద్యుత్పాదిరుక్త్యైవ అనిత్యత్వమిత్యుక్త యథాచవోపాదనసఙ్జ్ఞానమేవ.

అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా- ౧౬.

కాణాదపక్షే త్వైకాన్యైర్వ్యాసశిష్టైర్వైదికై రపరిగ్రహాదనుపపన్నత్వాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా.

సముదాయఉభయహేతుకేఽపి తదప్రాప్తిః- ౧౭.

అణుహేతుకే పృథివ్యాదిసముదాయే పృథివ్యాదిహేతుకే శరీరేన్ద్రియసముదాయే చ సుగతాభ్యుపగతే తదభ్యుపగమప్రకారేణైవ సముదాయసిద్ధిః- క్షణికత్వం హి తైరభ్యుపగమ్యతే - సంహతౌ వ్యాపృతాః పరమాణవః పృథివ్యాదయశ్చ తదానీమేవ నష్టా ఇత్యే సముదాయరూపేణ సంహన్యన్తే.

ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితి చేన్న సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్- ౧౮.

అస్థిరేష్వస్థిరత్వబుద్ధిరూపావిద్యారాగద్వేషాదిపరమ్పరయా అన్యోన్యకారణత్వాత్సర్వముపపన్నమితి చేన్న - అవిద్యాయాః సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్. నహి శుక్తికాదిషు రజతాదిబుద్ధిరూపావిద్యా శుక్తికాదిష్వస్తిత్వం రజతాదికార్యం కరోతి - అవిద్యాపస్తదానీమేవ నష్టత్వాదవిద్యానిమిత్తరాగాదయోఽపి న సంభవన్తి.

ఉత్తరోత్పాదే చ పూర్వనిరోధాత్- ౧౯.

ఉత్తరఘటక్షణోత్పత్తౌ పూర్వఘటక్షణస్య వినష్టత్వే నాశాన్నస్య హేతుత్వాదికత్వావిశేషేణ సర్వస్య సర్వస్మాత్స్యాత్.

అసతి ప్రతిజ్ఞావిరోధో యౌగపద్యమన్యథా- ౨౦.

అసదుత్పత్త్యవధిపరిణామకార్యాదీనాం క్షణికహేతుత్వప్రతిజ్ఞావిరోధశ్చాన్త్యస్యాపి స్థిత్యభ్యుపగమే యౌగపద్య

త్వహేతుకత్వప్రసక్తిః - బుద్ధితో చ సర్వప్రయోగ జ్ఞానాశ ర్యాగపద్యమ్ -

ప్రతిసఙ్ఖ్యాప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తి
రవిచ్ఛేదాత్ - ౨౧.

నిరోధా నిరన్వయవినాశః స్థూలసూక్ష్మస్య సన్తానస్య కపాలాది భావరూపావస్థాన్తరైరేవ వినాశశబ్దాభిధేయత్వాత్ - సతో నిరన్వయవిచ్ఛేదాత్.

ఉభయథా చ దోషాత్ - ౨౨.

ఉత్పత్తేస్తుచ్ఛతాపత్తౌ తుచ్ఛోత్పత్తౌ చాభావాత్ ఉత్పత్త్యసమ్భవాద భావాత్మక కార్యోత్పత్తిరూపదోషాత్ న తుచ్ఛోత్పత్తిసిద్ధిః.

ఆకాశే చావిశేషాత్ - ౨౩.

ఆకాశస్య తుచ్ఛత్వమ్ - అబాధిత ప్రతీత్యవిశేషాత్ - ప్రతీయతే హ్యాకాశః శ్యేనాదిపతనదేశత్వేన -

అనుస్మృతేశ్చ - ౨౪.

ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చ న క్షణికత్వసిద్ధిః తదేవేదమితి హి సామానాధికరణ్యేనాతీతవర్తమానకాలవిశిష్టం స్వేకమితి ప్రతీయతే - స్వస్యైవ సాక్షి పూర్వానుభవజనిత సంస్కారవతః స్మరణస్యేన్ద్రియ సంప్రయోగః -

నాసతోఽదృష్టత్వాత్ - ౨౫.

జ్ఞానాకారవైచిత్ర్యేణ జ్ఞానేన్యాకారం సమర్ప్య వినష్టమర్థమనుమిమీమహ ఇతి వాదశ్చ న సంభవతి - అసతో వినష్టస్యార్థ ధర్మిణో ధర్మసంక్రమణస్యాదృష్టత్వాత్.

ఉదాసీనానామపి చైవం సిద్ధిః - ౨౬.

క్షణికత్వాభ్యుపగమేఽనుష్ఠాతురన్యత్వాత్ఫలనిష్పత్తి యత్నానామపి సర్వార్థసిద్ధిస్స్యాత్:

నాభావ ఉపలబ్ధేః - ౨౭.

జ్ఞానవ్యతిరిక్తార్థాభావవాదశ్చ న సంభవతి - ఘటమహం జానామీతి కర్తుర్జ్ఞానకర్మతయాఽర్థస్యోపలబ్ధేః కర్తృతద భావశ్శక్యతే వక్తుం పురుషస్యార్థవిశేషవ్యవహారానుగుణత్వాపాదకత్వమేవ జ్ఞానస్యాకారః.

వైధర్మ్యాచ్చ న స్వప్నాదివత్ - ౨౮.

కారణదోషబాధకరాహిత్యరూపవైధర్మ్యాచ్చ న స్వప్నాదివజ్జాగరితజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వం యుక్తమ్.

న భావోఽనుపలబ్ధేః - ౨౯.

అర్థశూన్యస్య జ్ఞానస్య సద్భావో న సంభవతి అనుపలబ్ధేః స్వప్న జ్ఞానస్యాప్యర్థవత్త్వముపపాదయిష్యతే.

సర్వథానుపపత్తేశ్చ - ౩౦.

సర్వశూన్యవాదశ్చ న సంభవతి - సదితి ప్రతిజ్ఞాయామ్ అసదితి ప్రతిజ్ఞాయాం చ తుచ్ఛతా న సంభవతి అనుపపత్తేః - సదసచ్ఛబ్దతచ్ఛబ్దానాం వస్తుగతాన్యోన్యవిరుద్ధభావరూపావస్థావిశేషవిషయత్వాత్.

నైకస్మిన్నసంభవాత్ - ౩౧.

ఆర్హతమపి న యుక్తిమత్ - ఏకస్మిన్వస్తుని యుగపత్సత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభేదాభేదానామసంభవాత్ - పర్యాయరూపాచ్చ ద్రవ్యస్యాస్తి నాస్తీత్యాది శబ్దబుద్ధివిషయాః పరస్పరవిరుద్ధాః పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థాశ్చ పృథివ్యాదేః ప్రతిదేశభేదేన తథాభవద్ద్రవ్యస్యాపి ముత్పత్తివినాశయోగిత్వం తద్విపరీతనిత్యత్వం చ నైకస్మిన్ సంభవతి.

ఏవం చాత్మాకార్త్స్న్యమ్ - ౩౨.

ఆత్మనశ్శరీరపరిమాణత్వే బాల్యకౌమారాదిశరీరావస్థాయామనిత్యత్వ తో కార్త్స్న్యం వికలత్వం చ ప్రసజ్యేత.

న చ పర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః - ౩౩.

శక్త్యాధిక్యాల్పత్వావస్థాయోగాదపి నావిరోధః - ఘటాదివ

ద్విత్వారాదిగుణాగ్రవసక్తేః.

అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః ౩౪.

అన్త్యస్య మోక్షావస్థపరిమాణస్య [illegible] స్థితేః [illegible] భావికత్వాత్ [illegible] తత్పూర్వ [illegible] నిత్యపరిమాణ ద్వివిధ [illegible].

పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ౩౫.

కేవలనిమిత్తకారణ [illegible] వేదవిరుద్ధ కల్పితత్వాత్ [illegible] పత్యురసామఞ్జస్యా త్.

అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ ౩౬.

అనుమేయేశ్వరస్య [illegible] కేవలస్యాధిష్ఠాతృత్వమయు క్తం తథా [illegible] శరీరస్య [illegible] అధిష్ఠానానుపపత్తేః సశరీరత్వే తచ్ఛరీరో [illegible] రూపత్వాత్ [illegible] యవత్త్వేన తస్య నిత్యత్వే హి [illegible] నిత్యత్వాద్విరోధాచ్చ.

కరణవచ్చేన్న భోగాదిభ్యః ౩౭.

కరణకళేబరాధిష్ఠానవత్ [illegible] వాధిష్ఠానమితి చేన్న- పుణ్యపాపనిమిత్తత్వాత్ [illegible] భోగాదిప్రసక్తేః.

అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా. ౩౮.

తథా [illegible] పత్యు [illegible] సర్వజ్ఞతా చ స్యాత్.

ఉత్పత్త్యసంభవాత్ ౩౯.

సాక్షాద్వేదవిరుద్ధ [illegible] ప్రవృత్తిర్విధానాత్ శ్రుతి విరుద్ధత్వేన తదనభ్యుపగమనీయమ్.

నచకర్తుః కరణమ్. ౪౦.

కర్తుర్జీవాత్ [illegible] ఉత్పద్యతఇతి సూచ్య తే. ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణిచేత్యాది శ్రుతేః.

విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః. ౪౧.

వాసుదేవాత్సంకర్షణో నామ జీవఇత్యాదౌ సంకర్షణా

దీనాం విజ్ఞానాదిరూప వాసుదేవత్వేఽపి తదభిధానే ప్రామాణ్యప్రతిషేధః - పరబ్రహ్మభూతవాసుదేవస్య శ్రుతావజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి స్వేచ్ఛయా తాం తాం రూపం జాయతే - జీవాదిశబ్దాస్తచ్ఛరీరకసంకర్షణాది [illegible] నావకాశః.

విప్రతిషేధాచ్చ ౪౫.

తస్మిన్నపి తన్త్రే [illegible] ... [illegible] ... పరమపురుషస్యైవ సర్వాత్మత్వం [illegible] ... ప్రతిపాదనాద్ధ్యాత్మ [illegible] విప్రతిషేధాచ్చా [illegible] ...

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య
ద్వితీయః పాదః.

న వియదశ్రుతేః, ౧.

వియన్నోత్పద్యతే - అశ్రుతేః - శ్రుతిశ్శ్రవణమ్ - నిరవయవస్యోత్పత్తేర దృష్టా ప్రతిపత్త్యసంభవాత్ -

అస్తి తు, ౨.

శ్రవణం సంభవత్యేవ - ఆకాశస్సంభూత ఇతి హి శ్రుతిరతిస్థిరార్థాభిధాయినీ వియదుత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి - అత నోపపన్నాఽత ఇతి ప్రతిషేధానుపపత్తిః.

గౌణ్యసంభవాచ్ఛబ్దాచ్చ, ౩.

తత్తేజోఽసృజతేతి తేజఃప్రాథమ్యవచనాదాకాశస్సంభూత ఇతి గౌణీ - వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమితి శబ్దాచ్చ.

స్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్, ౪.

ఏకస్య సంభూతశబ్దస్యాకాశే గౌణత్వమ్ అన్యత్ర ముఖ్యత్వమనువృత్తౌ సంభవత్యేవ శ్రవణావృత్తివత్ - యథైకస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి ప్రకృతౌ గౌణత్వం తపసా చీయతే బ్రహ్మేతి ముఖ్యత్వమ్

వృత్త్యా-పరిహరతి.

ప్రతిజ్ఞాహానిరవ్యతిరేకాత్, ౫.

యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యాది నైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయా అహానిర్వియదాదేః బ్రహ్మకార్యత్వేన తదవ్యతిరేకాదేవ.

శబ్దేభ్యః, ౬.

ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిశబ్దేభ్యః వియదుత్పత్తిం తత్తేజోऽసృజతేత్యత్రాకాశపవనావగతితేజః ప్రథమ్యం న నివారయతీతి భావః.

యావద్వికారంతు విభాగో లోకవత్, ౭.

ఏతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాదినా ఆకాశాదేరపి వికారత్వావగమాత్ తేజఃప్రభృతివిభాగవచనం సర్వస్య ప్రదర్శనార్థమితి - యథా లోకే సర్వే దేవదత్తపుత్రా ఇత్యుక్త్వా తేషు కేషాంచిత్ ప్రవచనమ్.

ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః, ౮.

తేజోऽసృజతేత్యాదౌ వాయుః పృథగుపాదానమ్.

అసంభవస్తు సతోऽనుపపత్తేః, ౯.

అసంభవస్తు పరస్య బ్రహ్మణ ఏవ - ఇతరస్య సదేవేత్యవధారితత్వాదుత్పత్తిః - ఆకాశాదివ్యతిరిక్తకార్యాణామపి ఉత్పత్తిం పూర్వపక్షయామాహ.

తేజోऽతస్తథా హ్యాహ, ౧౦.

తేజో వాయోరేవోత్పద్యతే న సాక్షాద్బ్రహ్మణః వాయోరగ్నిరిత్యాహ.

ఆపః - ౧౧.

అగ్నేరాప ఇతి శ్రుతేరాపోऽగ్నేః-

పృథివీ - ౧౨.

పృథివ్యద్భ్యః అద్భ్యః పృథివీతి శ్రుతేః.

అధికార రూపశబ్దాన్తరేభ్యః- ౧౩.

తా అన్నమసృజన్తేత్యత్రాన్నశబ్దేన పృథివ్యేవాభిధీయతే కుతః పృథివ్యధికారాద్ [illegible] తదన్నస్యేతి పృథివీ రూపవిధానాదన్యేభ్యః పృథివీశబ్దేభ్యః- రా [illegible] రూపాం-

తదభిధ్యానాదేవతు తల్లిఙ్గాత్సః- ౧౪.

తత్తేజ ఐక్షత [illegible] ఐక్షన్తేతి తదభిధ్యాన రూపాత్ ద్వైక్షత బహుస్యామితి, తత్స్వరూపాత్- పరమాత్మ కారణ త్వలిఙ్గాత్- స ఏవ పరమాత్మా తేజః ప్రభృతి శరీరకః తత్త త్కార్యాణాం [illegible] రణ [illegible] నాభిధీయతే.

విపర్యయేణతుక్రమోఽత ఉపపద్యతేచ- ౧౫.

పారమ్పర్య క్రమ ద్విపర్యయే [illegible] జ్ఞాయతే ప్రాణః ఖం వాయురిత్యాదివాక్యాత్ యస్మాదేవ బ్రహ్మణ స్సృష్టిరూపః క్రమస్సోఽప్యత్ర తేజః ప్రభృతిశరీరక బ్రహ్మణ ఏవ సృష్టౌ రుప పద్యతే.

అన్తరావిజ్ఞానమనసీ క్రమేణ తల్లిఙ్గాదితి

చేన్నావిశేషాత్- ౧౬.

భూతప్రాణానామన్తరాలే ఇన్ద్రియాణి మనసీక్రమో త్పద్యేయాతాం [illegible] ఖం వాయుర్జ్యోతి [illegible] మనః సర్వేన్ద్రియాణి [illegible] రూపాల్లిఙ్గా [illegible] ఏవ విహా రమ్పర్య [illegible] మితిచేన్న- ఏతస్మాజ్జాయతే [illegible] సర్వప్రాణాది పృథివ్యన్తేషు సర్వేషు [illegible] విశేషాత్- అతస్తే జః ప్రభృతీనామపి [illegible] స్యైవ కారణత్వం- తత్తేజ ఐక్షతేతి తేజః ప్రభృతి శబ్దా [illegible] తద్వ్యపదేశో బ్రహ్మణి భాక్తా ఇత్యాహ-

చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యాత్తద్వ్యపదేశో

భాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్- ౧౭.

చరాచరవస్తు సమ్బన్ధి తత్తన్నామాదిశబ్దో బ్రహ్మణ్యభాక్తో

ముఖ్య ఏవ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకర
వాణీతి సర్వస్య వస్తునో నామరూపసంబంధస్యాత్మతదాయత్తత్వప్రతి
పాదన ప్రవేశభావాభావాత్ లౌకికాస్త్వివమజానన్తో వా
చ్యైకదేశే ప్రయుఞ్జతే.

నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః, ౧౭.

నాత్మోత్పద్యతే న జాయతే మ్రియతే వా ఇతి శ్రుతేః నిత్యో ని
త్యానామిత్యాది శ్రుతిభ్యో నిత్యత్వావగతేశ్చ.

జ్ఞోఽత ఏవ. ౧౮.

అథ యో వేదేదం జిఘ్రాణీతి స ఆత్మా మనసైతాన్ కామాన్ ప
శ్యన్ రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోక ఇత్యాది శ్రుతేర్బహుధోక్తే యుక్త్యా
త్మా జ్ఞాతైవ ప్రమాణస్యైవం పశ్యతీతి శ్రుతేః. ప్రథమగౌ
ణం తం జ్ఞానం మానసం.

ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్, ౨౦.

ఉత్క్రాన్త్యాదీనాం శ్రవణం చ్యుతో నైః.

స్వాత్మనా చోత్తరయోః. ౨౧.

గత్యాగత్యోః స్వాత్మనైవ సంబన్ధిత్వాదణుత్వం నిశ్చి
తమ్.

నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధి
కారాత్. ౨౨.

స ఏష మహానజ ఆత్మేతి శ్రుతేర్నాణురితి చేన్న. యస్యా
నువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మేతి పరమాత్మాధికారాత్.

స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ. ౨౩.

ఏషోఽణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యో యస్మిన్ ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశేతి
ఉన్మానశబ్దాభ్యామణుః. అణోరపి సకలదేహవ్యాపి వేదనానుభ
వోఽస్యెతి న హేతుమాహ.

అవిరోధశ్చన్దనవత్. ౨౪.

యథా చన్దనబిన్దురేకదేశస్థోఽపి సకలదేహవ్యాపి సుఖం
జనయతి తద్వదవిరోధః.

అవస్థితివైశేష్యాదితి చేన్నాభ్యుపగమాద్ధృది హి. ౨౪.

చన్దనవిశేషస్థితిశ్చన్దనస్యేతి చేన్న ఆత్మనోఽపి తదభ్యుపగమాత్ - హృదిహ్యయమాత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిరితి శ్రుతేః - స్వమతేనాహ.

గుణాద్వాలోకవత్ - ౨౫.

ఆత్మా స్వగుణేన జ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యానుభవతి యథా మణిప్రభృతయః స్వకీయేనాలోకేన వ్యాప్య ప్రకాశయన్తి - ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్య ఇతి శ్రుతేర్జ్ఞానాత్మనోర్వ్యతిరేక ఇత్యర్థః.

వ్యతిరేకో గన్ధవత్తథా చ దర్శయతి - ౨౬.

గన్ధవతీ పృథివీతివత్ అహం జానామీతి గుణవత్త్వేనోపలబ్ధేర్వ్యతిరేకోఽస్తి - దర్శయతి చ శ్రుతిర్వ్యతిరేకం జానాత్యేవాయం పురుష ఇతి.

పృథగుపదేశాత్ - ౨౭.

ఆత్మనః పృథక్త్వేన చోపదిశ్యతే జ్ఞానమ్ - న విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యత ఇతి జ్ఞానమాత్రవ్యపదేశః కథమితి చేత్.

తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ - ౨౮.

జ్ఞానగుణసారత్వాదాత్మనో జ్ఞానాదివ్యపదేశః యథా ప్రాజ్ఞస్య విపశ్చితోఽపి సత్యం జ్ఞానమితి.

యావదాత్మభావిత్వాచ్చ న దోషస్తద్దర్శనాత్ ౩౦

ఆత్మస్వరూపానుబన్ధిత్వాత్ జ్ఞానస్య తేన వ్యపదేశో న దోషః - స్వరూపానుబన్ధిధర్మత్వేన గోత్వాదినా ఖణ్డాదేర్వ్యపదేశో దృశ్యతే - సుషుప్త్యాదిష్వసతో జ్ఞానస్య యావదాత్మభావిత్వం కథమిత్యత్రాహ.

పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్ - ౩౧.

సుషుప్త్యాదిషు సతో జ్ఞానస్యాభివ్యక్తస్యాపి జాగరాదౌ

తదభివ్యక్తిసంభవాత్ స్వరూపానుబన్ధిత్వేన జ్ఞానస్య. యథా పుం
స్త్వాసాధారణస్య సుధాతో ర్బాల్యేఽపి సతో యౌవనేఽ
భివ్యక్తిః. జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వమణుత్వం చోక్తమ్.

నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోఽన్యత
రనియమో వాన్యథా- ౩౨.

అన్యథా జ్ఞప్తిమాత్రత్వే సర్వగతత్వే వా ఆత్మనః సర్వదో
పలబ్ధిస్స్యాత్ - నహ్యుపచారాభావాత్ - విద్యమానాయా అను
పలబ్ధేరపి నైవ హేతురితి సాపి నిత్యవత్స్యాత్ - జ్ఞానేంద్రియమా
నే హేత్వన్తరేణ నివారణాసంభవాత్. ఆగన్తుకజ్ఞానసర్వగతా
త్మవాదేఽపి స ఏవ దోషః సర్వాత్మనాం సర్వగతత్వేన జ్ఞాన
హేతూనాం మనస్సంయోగాదీనాం సర్వసాధారణత్వాత్ -
అదృష్టహేతూనామపి సర్వసాధారణత్వాత్తేనాపి న నియమః -
అథోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యో ర్విరోధాదుపలబ్ధేర్వా హేతవస్స్యుః
అనుపలబ్ధేర్వా - తథా సత్యన్యతరనియమస్స్యాత్.

కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్ - ౩౩.

జ్ఞాతా సన్నయమాత్మా కర్మణాం కర్తా చ - ఆత్మనోఽకర్తృ
త్వే కుర్యాన్న కుర్యాదితి శాస్త్రానర్థక్యం చ స్యాత్.

ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ, ౩౪.

గృహీత్వా స్వే శరీరే యథాకామం పరివర్తత ఇతి ఉపా
దానవిహారోపదేశాచ్చ కర్తా.

వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్ని
ర్దేశవిపర్యయః- ౩౫.

విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇత్యాదినా యజ్ఞాదౌ కర్తృత్వవ్య
పదేశాచ్చ కర్తా- విజ్ఞానశబ్దో బుద్ధ్యాత్మన ఇతి చేత్ తదా విజ్ఞా
నేనేతి నిర్దేశవిపర్యయస్స్యాత్ - బుద్ధేః కరణత్వాత్.

ఉపలబ్ధివదనియమః- ౩౬.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే తస్యాస్సర్వసాధారణత్వేన పూ
ర్వోక్తోపలబ్ధ్యనియమవత్ఫలానియమస్స్యాత్.

శక్తివిపర్యయాత్ - ౩౭.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే కర్తురేవ భోక్తృత్వమితి సైవ భోక్త్రీ స్యాదిత్యర్థః.

సమాధ్యభావాచ్చ - ౩౮.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే ప్రకృతేరన్యోఽస్మీతి సమాధ్యభావప్రసఙ్గాచ్చ.

యథా చ తక్షోభయథా - ౩౯.

ఆత్మనః కర్తృత్వే ఇచ్ఛాయాం కరోత్యన్యథా న కరోతీతి వ్యవస్థా చ సిధ్యతి యథా తక్షా స్వకార్యే - బుద్ధేరిచ్ఛాభావాన్న వ్యవస్థా - చేతనధర్మత్వాదిచ్ఛాయాః.

పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః - ౪౦.

య ఆత్మానమన్తరో యమయతీతి శ్రుతేరాత్మనః కర్తృత్వం పరాయత్తమ్ - సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేత్యాదిస్మృతేశ్చ.

కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతి
షిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః - ౪౧.

జీవస్స్వేచ్ఛయా ప్రవృత్తినివృత్తిహేతుం ప్రయత్నం కరోతి - జీవేన కృతం ప్రయత్నం ప్రవృత్తినివృత్తిహేతుమపేక్ష్య తదనుమతిదానేన పరః ప్రవర్తయతీతి విధినిషేధావైయర్థ్యం నిగ్రహానుగ్రహౌ చావగమ్యతే - యథా గురుతరదార్వాదిభరణమబలః ప్రబలసహకృతః కుర్వన్నపి స్వీయప్రయత్నే విధినిషేధయోగ్యో భవతి - ఏవమేవ జీవః పరమపురుషానుమతిసహకృతః ప్రవర్తమానోఽపి విధినిషేధయోగ్య ఇతి న కశ్చిద్విరోధః.

అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథా చా
పి దాశకితవాదిత్వమధీయత ఏకే - ౪౨.

జీవాత్మా పరమపురుషాంశః పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మ

త్వాత్ స కారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదినా నానాత్వవ్యపదేశా
దన్యథా చ తత్త్వమస్యయమాత్మా బ్రహ్మేత్యైక్యవ్యపదేశాచ్చ - బ్రహ్మ
దాశా ఇత్యాది సర్వజీవవ్యాప్త్యైక్యమధీయత ఏకే - అంశత్వే హ్యు
భయం ముఖ్యం భవతి.

మన్త్రవర్ణాత్ - ౪౩.

పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి మన్త్రవర్ణాచ్చ:

అపిస్మర్యతే - ౪౪.

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత ఇత్యాదినా.

ప్రకాశాదివత్తు నైవం పరః - ౪౫.

బ్రహ్మాంశత్వేఽపి జీవస్య జీవో యత్స్వరూపో యత్స్వభావ-
శ్చ నైవం పరః నిరవద్యః సర్వజ్ఞః సత్యసఙ్కల్ప ఏవ సర్వదా -
కథమ్ - ప్రకాశాదివత్ ప్రకాశవిశిష్టానాం మణిప్రభృతీనాం
ప్రకాశో విశిష్టైకదేశత్వేన యథాంశః - ఆదిశబ్దాద్విశేషణతై
కస్వభావ జాతిగుణశరీరాణి గృహ్యన్తే - విశేషణానాం విశిష్టై
కదేశతయా తదంశత్వేఽపి విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూప
స్వభావ భేదో న విరుద్ధః య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా శరీరమితి హి
శ్రుతిః.

స్మరన్తి చ - ౪౬.

చిదచిదాత్మకజగతో బ్రహ్మాంశత్వం ప్రకాశాదివదితి పరా
శరాదయశ్చ స్మరన్తి ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారి
ణీ యథా - పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్ - తత్స
ర్వం వై హరేస్తనుః - తాని సర్వాణి తద్వపురిత్యాదిషు.

అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాది
వత్ - ౪౭.

బ్రహ్మాంశత్వేఽపి సర్వజీవానాం తస్య చిద్వాధ్యయనా
త్వానుజ్ఞాతస్య చ పరిహార ఇత్యేతౌ బ్రాహ్మణాది దేహాద్యైః

ష్యత్వాద్యుపపద్యతే-యథాగ్న్యాదేశ్శ్రోత్రియాగారశ్మ శానసంబన్ధాత్.

అసన్తతేశ్చావ్యతికరః- ౪౮.

ప్రతిదేహంభిన్నత్వాదణుత్వేనతత్రతత్రావచ్ఛిన్నత్వాచ్చ జ్ఞానసుఖాద్యవ్యతికరః-అజ్ఞానోపాధిభ్యాం బ్రహ్మైవ సంబద్ధమితి పక్షద్వయేఽపి నతద్వ్యవస్థా.

ఆ భా సా ఏ వ చ- ౪౯.

పక్షద్వయేఽపి హేత్వాభాసః.

అదృష్టానియమాత్- ౫౦.

సత్యమిథ్యోపాధికృతత్వేఽప్యాత్మనాం బ్రహ్మణ ఏవాజ్ఞానముపాధిశ్చేతి తత్కృతే చాదృష్టేనాపి ననియమః.

అభిసంధ్యాదిష్వపిచైవమ్- ౫౧.

అదృష్టహేతుభూతాభిసంధ్యాదిష్వపిచైవమేవ.

ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్- ౫౨.

ఉపాధిసమ్బన్ధిబ్రహ్మప్రదేశభేదాద్వ్యవస్థితిరితిచేత్ ఉపాధిషుగచ్ఛత్సు సర్వప్రదేశానాం తదన్తర్భావాత్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయ
స్య తృతీయఃపాదః.

తథా ప్రాణాః- ౧,

యథాజీవోఽనుత్పత్తి నిత్యత్వశ్రుతేర్నోత్పద్యతే- తథేన్ద్రియాణ్యపి- అసద్వా ఇదమగ్రఆసీత్ ఋషయోవావతే ఽగ్రఆసన్ ప్రాణావా ఋషయఇతి ప్రళయకాలే ప్రాణానాం స్థిత్యుపదేశాత్- నైవం-

గౌణ్యసంభవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ - ౨,

తస్య పరమాత్మన ఏవ సృష్టేః ప్రాగవస్థాన శ్రుతేః - ఋషిశబ్దః ప్రాణశబ్దశ్చ పరమాత్మన్యేవ - బహుత్వాసమ్భవా త్ప్రాణబహువచనశ్రుతిర్గౌణీ.

తత్పూర్వకత్వాద్వాచః - 3,

పరమాత్మనః సృష్టిపూర్వత్వాదితరేషాం నామరూపయోః తదానీం ప్రాణశబ్దో నేన్ద్రియపరః.

సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ - ౪,

సప్తైవేన్ద్రియాణి - సప్త ప్రాణాః - యదా పఞ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ బుద్ధిశ్చేతి సప్తానామేవ గతిశ్రవణాద్విశేషితత్వాచ్చ.

హస్తాదయస్తు స్థితేఽతో నైవమ్ - ౫,

హస్తాదయోఽపీన్ద్రియాణి జీవే దేహస్థితే ఉపకారత్వావిశేషాత్ - అతో న సప్తైవ అపిత్వేకాదశ - ఏకాదశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః - ఇన్ద్రియాణి దశైకం చేతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్ - బుద్ధ్యాదయో మనోవృత్తిభేదాః - సప్తానాం గతిశ్రవణం విశేషణం చ తేషాం ప్రాధాన్యాత్.

అణవశ్చ - ౬.

తాని చాణూని ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి గతిశ్రవణాత్.

శ్రేష్ఠశ్చ - ౭.

శ్రేష్ఠః పఞ్చవృత్తిః ప్రాణోఽప్యుత్పద్యతే ఉత్క్రమణాద్యోఽణుశ్చ మనువాదః.

న వాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్ - ౮.

పఞ్చవృత్తిః ప్రాణో న వాయుమాత్రం తత్క్రియామాత్రం - ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణః ఖం వాయురితి పృథగుప- ...

చక్షురాదివత్తు తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః ౯.

వాయోః పృథక్స్థితోఽయం నాగాద్యాదివత్ భూతాన్తరమ్. వాయురేవ దేహధారణ యోగ్యాకారమాపన్నశ్చక్షురాది వజ్జీవోపకరణమ్ చక్షురాదిభిస్సహోపదేశ తుల్యోపకార త్వశ్రుత్యేభ్యః -

అకరణత్వాచ్చ నదోషస్తథాహిదర్శయతి. ౧౦,

కరణం క్రియా - నజీవోపకార రూపక్రియారహితత్వ దోషః - యతః శ్రుతిరేవదేహేన్ద్రియాద్యశైథిల్య కరణం దర్శయతి - ప్రాణోత్క్రమణే దేహాది శైథిల్యాభిధానాత్.

పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే- ౧౧-

ప్రాణఏకఏవస్వవృత్తిభిః ప్రాణాపానాదినామభాగ్భవతి- కామాదిభిర్వృత్త్యైకమేవ మనః కామస్సఙ్కల్ప ఇత్యాద్యభిధ్యతే తద్వత్సర్వం మనవేతి -

అణుశ్చ- ౧౨-

ప్రాణోఽణూత్క్రమతీత్యుత్క్రాన్తేరణుః.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానన్తు తదామననాత్ప్రాణ
వతాశబ్దాత్ - ౧౩-

జీవేనసహాగ్న్యాదేరిన్ద్రియాధిష్ఠానం పరమాత్మసంకల్పాదేవభవతి- యోఽగ్నౌతిష్ఠన్నగ్నిమన్తరో యమయతీత్యాది శబ్దాత్ - సర్వస్యతస్మిన్యామ్యత్వనియమాత్.

తస్యచనిత్యత్వాత్ - ౧౪-

సర్వేషామాత్మతయానుప్రవిశ్య సర్వనియమనస్యనిత్యత్వాత్పరమాత్మనః- అవర్జనీయత్వాదిత్యర్థః - తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతేః-

త ఇన్ద్రియాణితద్వ్యపదేశాదన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ -౧౫

శ్రేష్ఠాదన్యత్రయే ప్రాణాస్త ఇన్ద్రియాణి- తేష్వేవేన్ద్రియత్వవ్యపదేశాత్ - ఇన్ద్రియాణిదశైకం చేత్యాదౌ-

భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ- ౧౭-

ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చేతి భేదేనోత్పత్తిశ్రుతేరిన్ద్రియ వృత్త్యపరమపి ప్రాణవృత్త్యనుసరణమవైలక్షణ్యాచ్చ.

సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత
ఉపదేశాత్- ౧౮-

దేవాది నామరూపవ్యష్టిసృష్టిశ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పరమాత్మన ఏవ న కేవల చతుర్ముఖాత్ నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణం కుర్వతో నామరూప వ్యాకరణోపదేశాత్ త్రివృత్కరణం కేవలచతుర్ముఖస్యానుపపత్తేః. త్రివృత్కృతైర్హి తేజోబన్నైరణ్డముత్పాద్య పశ్చాచ్చతుర్ముఖసృష్టిః. తదణ్డమభవద్ధైమం తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మేత్యాదిస్మృతేః.

మాంసాది భౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చ- ౧౯

అన్నమశితం త్రేధా విధీయత ఇత్యత్ర ప్రాగుక్తత్రివృత్కరణాదర్వాక్తనభూతోద్ధార్యత్వాభిప్రాయేణ పురుషోపభుక్తాన్నాదీనాం పరిణామప్రకార ఉచ్యతే. అన్యథా మాంసమనసోః పురీషాదణీయస్త్వేనాప్యత్వతైజసత్వప్రసక్తిః. తథాశితస్యాన్నమశితం త్రేధేతి భూమేరేవ త్రేధాత్వప్రకారాదన్నమయం హి సోమ్య ఇతి మనసో భౌమత్వేష్టేర్విరుధ్యతే. ఇతరయోరప్తేజసోస్త్రైవిధ్యం విరుధ్యతే. తదిదముక్తం. మాంసాది భౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చేతి. పురీషవన్మాంసమనసీ అపి భౌమే ఇతి హ్యుచ్యతే. తథా మూత్రవల్లోహితప్రాణావప్యాపో యథాస్థివన్మజ్జావాచౌ తైజసౌ. పూర్వమేవ త్రివృత్కరణకృతత్వాత్త్రివృత్కృతం వస్తు కథమన్నమాపస్తేజ ఇత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ:

వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః- ౨౦-

అన్నాదిభాగస్యైవ వైశేష్యాత్తద్వాదః-

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయ
స్య చతుర్థః పాదః సమాప్తశ్చా
ధ్యాయః-

తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః
ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్- ౧-

జీవో దేహాద్దేహాన్తరగమనే భూతసూక్ష్మైస్సమ్పరిష్వక్తో
యాతి గచ్ఛతి-కుతః-ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం పఞ్చాగ్నివిద్యా
యాం ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామవగమ్యతే- వేత్థ యథా పఞ్చ
మ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతి ప్రశ్నః. ఇతి తు పఞ్చ
మ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతి ప్రతివచనమ్.
దేహారమ్భకా ఆపస్త్రివృత్కరణేన భూతాన్తరసంసృష్టాః
ద్యుపర్జన్యపృథివీపురుషయోషిదగ్నిషు జీవేన సహ ప్రవి
ష్టాః పఞ్చమ్యామాహుతౌ యోషిదగ్నిప్రవేశవేలాయాం పు
రుషశబ్దాభిలపనీయా భవన్తి పురుషాకారతాం భజన్త ఇత్య
ర్థః - ఉత్తరైస్సూత్రైరయమర్థోఽభివ్యజ్యతే - స చాయ
మర్థః- జీవో బ్రహ్మణా దేహాత్స్వస్య యథావదనాదికర్మకృతత
త్ఫలభోగాయాస్మాద్దేహాదుత్థాయ గచ్ఛన్ తద్దేహస్థాభిర్భూ
తాన్తరసంసృష్టాభిస్సూక్ష్మతరాభిరద్భిః పరిష్వక్తోఽగ్ని
త్వేన రూపితం ద్యులోకం ప్రాప్య తాభిరేవామృతమయదేహా
కారపరిణతాభిరద్భిః పరిష్వక్తో దేవానాం శేషత్వముపగ
మ్య తైస్సహ తత్రభోగమనుభూయ కర్మావసానే భుక్తశిష్టప్రా
ప్మాణాది రూపాని ప్రాపకకర్మణా సహ పునరపీమం లోకమాగ
మ్య కర్మకర్తుం తాభిః పరిష్వక్తోఽగ్నిత్వరూపితం పర్జ
న్యం ప్రాప్య తద్ధారాభిస్సహాగ్నిత్వరూపితాం పృథివీము
పాగమ్య వ్రీహ్యాదిసస్యేన సంయుజ్య స్వాకారపరిణతేన తేన

సహాగ్నిత్రయరూపితం పురుషం ప్రాప్య తత్ర శుక్లాకారపరిణ-
తాభిస్తాభిరద్భిః పరిష్వక్తో ఽగ్నిరూపితాం యోషితం ప్రాప్య
తత్ర గర్భాకారపరిణతాభిస్తాభిరద్భిః పురుషశబ్దాభిలపనీయా-
భిః పరిష్వక్తః కర్మానురూపం బ్రాహ్మణాదిరూపేణ జాయత ఇతి.
కథమప్ఛబ్దేనాభిధానం సర్వేషామిత్యాశఙ్క్యాహ.

త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ - ౨,

త్రివృత్కరణేన త్ర్యాత్మకత్వాత్ అప ఇతి భూతాన్తరసం-
సృష్టా ఏవాపో ఽభిధీయన్తే అపాం భూయస్త్వాదధికత్వాచ్చా-
ప్ఛబ్దేనోచ్యన్తే.

ప్రాణగతేశ్చ - ౩,

ఇతశ్చ భూతసూక్ష్మైస్సంయుక్తో యాతి ప్రాణసహి-
తాఽప్రాణస్య సర్వేషాం అనుగతప్రాణనీతి జీవేన స-
హేన్ద్రియగతేస్తదాశ్రయత్వేన దేహస్యాపి సూక్ష్మస్య గతిర-
వగమ్యతే. స్మర్యతే చ మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్ష-
తి - శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః గృ-
హీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్ ఇతి

అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్ - ౪,

అగ్నిం వాగప్యేతీతీన్ద్రియాణామగ్న్యాదిగతిశ్రుతేర్న జీవే-
న సహాగమనమితి చేన్న. వాగాద్యభిమానిదేవతాసు భాక్తత్వా-
త్వాగాదిశబ్దానామ్. ఓషధీర్లోమానీత్యనపాయిభిర్లోమాదిభిస్స-
హపాఠాత్.

ప్రథమేఽశ్రవణాదితి చేన్న తా ఏవ

హ్యుపపత్తేః - ౫-

ప్రథమే ద్యులోకాగ్నౌ హోమే ఽప ఇతి శ్రుతా నాపో భూ-
తాన్తరసంసృష్టా గచ్ఛన్తీతి వక్తుం శక్యతే. కింతు తస్మిన్నేతస్మి-
న్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాం జుహ్వతీతి శ్రద్ధైవ హోమ్యత్వేన శ్రూ-
యత ఇతి చేన్న : ఆప ఏవ శ్రద్ధాశబ్దేనోచ్యన్త ఇత్యర్థః

పృష్టాసు ప్రతివచనస్య ప్రశ్నానుగుణ్యోపపత్తేర్గమ్యతే- ప్రతి వధ్వా ఆప ఇతి హి శ్రూయతే.

అశ్రుతత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారి
ణాం ప్రతీతేః- ౬-

అత్ర ప్రశ్న ప్రతివచనయోరాప ఏవ ప్రతీయన్తే న తత్పరిష్వక్తో జీవ ఇతి చేత్ న- ఉత్తరత్ర అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యాదౌ ఇష్టాదికారిణాం జీవానాం గమనప్రకారవచనాత్ ద్యులోకాగ్నౌ సమ్బద్ధ్యస్పష్ట వాచ్యాయాస్తస్యా ఆహుతేస్సోమో రాజా సంభవతీతి సోమభూతత్వోక్తేః సోమభూతస్యైవ సోమో రాజేతి ప్రత్యభిజ్ఞానాదద్భిః పరిష్వక్తస్తచ్ఛరీర ఏవ ఆపశ్శబ్దేనోచ్యత ఇతి గమ్యతే- తం దేవా భక్షయన్తీతి ధూమాదినా గతస్య దేవైర్భక్ష్యమాణత్వ శ్రవణాజ్జీవస్యానదనీయత్వాచ్చ న జీవస్తత్రోచ్యత ఇత్యాశఙ్క్యాహ.

భాక్తం వాఽనాత్మవిత్త్వాత్తథాహి దర్శయతి- ౭-

ఏష సోమో రాజా తం దేవా భక్షయన్తీతి సోమభూతస్య దేవైర్భక్ష్యమాణత్వవచనం భాక్తం కేవలేష్టాదికారిణామనాత్మవిత్త్వేన దేవోపకరణత్వాభిప్రాయమ్- తథా హి దర్శయతి శ్రుతిః- యథా పశురేవం స దేవానామితి పశువద్దేవోపకరణత్వం దర్శయతి- యథాశబ్దో దేవోపకరణత్వే- తథాఽత్మవిదామనాత్మవిదాం చ పరమపురుషోపకరణత్వం దేవోపకరణత్వఞ్చ స్మర్యతే- దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపీతి-

కృతాత్యయేఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం
యథేతమనేవంచ- ౮-

కృతస్య కర్మణోఽన్తే అముష్మాల్లోకాన్నివర్తమానోఽనుభుక్తశిష్టకర్మవాన్నివర్తత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే- రమణీయచరణా రమణీయాం యోనిమాపద్యన్త ఇతి శ్రుతిః- తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపమిత్యాదికా స్మృ

తి:- ఆరోహణప్రకారేణ మార్గైకదేశే ప్రకారాన్తరేణ చై కదేశే.

చరణాదితి చేన్న తదుపలక్షణా[illegible]తి

కార్ష్ణాజినిః- ౯-

రమణీయచరణా ఇతి చరణశబ్దాదనుశయః చరణశబ్ద స్య స్మార్తాచారవిషయత్వాదితి చేన్న- అనుశయోపలక్షణార్థా చారశ్రుతిః తస్యైవ సుఖసాధనత్వాత్-

ఆనర్థక్యమితి చేన్న తదపేక్షత్వాత్- ౧౦-

స్మార్తాచారస్యానుపయోగాదానర్థక్యమితి చేన్న తద పేక్షత్వాత్ సర్వస్య పుణ్యకర్మణః సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్ని త్యమితి వచనాదితి కార్ష్ణాజినిమతమ్-

సుకృతదుష్కృతే ఏవేతి తు బాదరిః- ౧౧-

రమణీయచరణాః కపూయచరణా ఇతి చరణశబ్దేన సుకృత దుష్కృతే ఏవాభిహితే పుణ్యం కర్మాచరతీతి ప్రసిద్ధేరితి బా దరిః- ఏతదవస్వీకృతం స్మార్తాచారాపేక్షం సర్వకర్మేతి చ స్వీకృతమ్-

అనిష్టాదికారిణామపి చ శ్రుతమ్- ౧౨-

ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతామపి చన్ద్రగమనమస్త్యేవైకే చా స్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవ త ఇత్యవిశేషాత్-

సంయమనే త్వనుభూయేతరేషామారో

హావరోహౌ తద్గతి దర్శనాత్- ౧౩.

ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతాం యమశాసనే తత్ఫలమనుభూ యారోహాదిః వైవస్వతం సంగమనం జనానామిత్యాదౌ తద్ద ర్శనాత్-

స్మరన్తి చ- ౧౪-

సర్వే చైతే వశం యాన్తి యమస్య భగవన ఇతి-

అపి సప్త, ౧౫-

రౌరవాదీనపి స్మరన్తి.

తత్రాపి తద్వ్యాపారాదవిరోధః, ౧౬-

తత్రాపి యమవ్యాపారాదేవ యమవశ్యతాయా అవిరోధః.

విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్ - ౧౭.

విద్యాకర్మణోః ఫలం బ్రహ్మగమనం చన్ద్రగమనం చ కథమ్-తద్య ఇత్థం విదుస్తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తీతి ప్రకృతత్వాత్ - బ్రహ్మచన్ద్రగమనయోః - అతః పాపినాం న సత్ప్రసఙ్గః.

న తృతీయే తథోపలబ్ధేః- ౧౮.

న చ పాపినాం దేహోత్పత్త్యర్థం చన్ద్రగమనాద్యపేక్షా తేషాం ద్యులోకగమనాభావోపలబ్ధేః - అథైతయోః పథోర్న కతరేణ చేత్యారభ్య ఏతత్తృతీయం స్థానం తేనాసౌ లోకో న సంపూర్యత ఇతి తృతీయస్థానమితి హి పాపకర్మాణ ఉచ్యన్తే.

స్మర్యతేఽపి చ లోకే- ౧౯.

లోకే ద్రౌపద్యాదీనాం పుణ్యకర్మణామపి యోన్యనపేక్షో దేహః స్మర్యతే.

దర్శనాచ్చ- ౨౦.

తథా దంశమశకాదీనామపి దృశ్యతే- భూతానాం త్రీణ్యేవ బీజానీతి భవన్త్యాణ్డజం జీవజముద్భిజ్జమితి స్వేదజోద్భిజ్జయోస్తదనపేక్షత్వమ్.

తృతీయశబ్దావరోధః సంశోకజస్య- ౨౧-

స్వేదజస్యోద్భిజ్జశబ్దేన సఙ్గ్రహ ఇత్యర్థః.

తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః-౨౨-

యథేతమాకాశమిత్యాదినాఽఽకాశాది సాదృశ్యాపత్తిః ప్రత్యవరోహత ఉపదిశ్యతే- తత్ర తత్ర సుఖదుఃఖానుభవాభావరూపోపపత్తేః- తదనుభవార్థం హి తచ్ఛరీరత్వాత్.

నాతిచిరేణ విశేషాత్ - ౨౩-

వ్రీహ్యాదిప్రాప్తేః ప్రాగాకాశాదిషు నాతిచిరం తిష్ఠతి అతో నైకాంతదుర్నిష్ప్రపతతరమితి వ్రీహ్యాదౌ విశేషవచనాత్.

అన్యాధిష్ఠితేపూర్వవదభిలాపాత్ - ౨౪.

తదనుప్రవిష్టానాం వ్రీహ్యాదీనాం అన్యజీవాధిష్ఠితే వ్రీహ్యాదౌ సంశ్లేషమాత్రమేవానుశయినాం ఆకాశాదిష్వివ జననవ్యపదేశ పూర్వవదభిలాపాత్ జాయంత ఇత్యుపచారః. అత్ర ప్రాణినాం జన్మాస్తి తత్ర కర్మణో యదగ్రా ఇతి హేతుకథిలక్ష్యతే.

అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ - ౨౫.

అవరోహతః పూర్వానుష్ఠితం యాగాదిష్వగ్నీషోమీయాదిహింసాగర్భత్వేన అశుద్ధం కర్మాస్తీతి చేన్న - హింసాయాశ్చ ఊర్ధ్వం స్వర్గమేతి నవా ఉపనిషత్సు సేవంతి ప్రాణిని వశు సంజ్ఞపన స్యాహింసాత్వ శబ్దాత్

రేతస్సిగ్యోగోఽథ - ౨౬.

వ్రీహ్యాదిభావమాపన్నస్య రేతస్సిగ్భావప్రతిపత్తేన సంశ్లిష్టస్య అన్నమయస్య రేతస్సిచా యోగమాత్రమేవ న జననం ఉచ్యతే అతః పూర్వవదిహ్యపి వ్రీహ్యాదిభావమాత్రమ్.

యోనేశ్శరీరమ్ - ౨౭.

యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదవరోహతాం శరీరం ప్రాప్యతే.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వే

దాంతసారే తృతీయాధ్యాయస్య

ప్రథమః పాదః.

సంధ్యే సృష్టిరాహ హి - ౧.

సంధ్యే స్వప్నే అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇత్యాదివాక్యాభిహితా సృష్టిర్జీవకృతా - ఉపక్రమ్య స్సృజత ఇత్యస్య స్సృజతే స హి కర్తేతి స్వప్నదృశం జీవమేవ హి కర్తారమాహ శ్రుతిః.

నిర్మాతారం చైకే పుత్రాదయశ్చ - ౨.

ఏకే శాఖినో జీవం నిర్మాతారం స్వాప్నానామర్థానామేకే శాఖినోఽధీయతే - య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇత్యత్ర కామశబ్దనిర్దిష్టాః కామ్యమానతయా పుత్రాదయ ఏవ - పూర్వత్ర సర్వాన్ కామాన్ ఛన్దత ఇత్యుక్త్వా శతాయుషః పుత్రపౌత్రానితి వివృతత్వాత్.

మాయామాత్రంతు కార్త్స్న్యేనాన
భివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - 3.

తుశబ్దాత్పక్షో విపరివర్తతే - స్వప్నే యా రథాదిసృష్టిః తదిదమీశ్వరకృతం మాయామాత్రం స్వప్నదృశైకేనానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావసానమిత్యాశ్చర్యతయా మాయేత్యుక్తమ్. జీవస్య సత్యసంకల్పత్వాది స్వరూపం స్వాభావికం సంసారదశాయాం కార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తమితి నతస్య సంకల్పమాత్రాత్ సృష్టిరుపపద్యతే - స హి కర్తా పురుషో నిర్మిమాణ ఇతి న జీవవిషయం తస్మిన్ లోకాః శ్రితాః సర్వ ఇతి వచనాత్ - స్వాభావికస్యానభివ్యక్తిహేతుమాహ.

పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో
హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ - ౪.

తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః - జీవస్యానాద్యపచారతిరోధానేన పరాభిధ్యానాదేవ తిరోహితం రూపం తదపచారాత్తదనువృత్తేః హ్యస్య బన్ధమోక్షౌ భగవదనుభావాద్ భవతి అథ సోఽభయం గతో భవతీతి శ్రుతేః.

దేహయోగాద్వా సోఽపి- ౫.

సోఽపి తిరోభావభావో దేవతానుధ్యానాది దేహాకారాదియోగాత్ సృష్టివేళాయాం స్వాభావికరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మాకార చిద్యోగాత్ప్రతీయతే.

సూచకశ్చ హి శ్రుతేరాచక్షతే చ తద్విదః, ౬.

అథ స్వప్నాః పురుషం కృష్ణమిత్యాదిశ్రుతేశ్శుభాశుభసూచకస్స్వప్నః. స్వప్నవిదశ్చాచక్షతే. అతో న జీవస్స్రష్టా స్వప్నార్థానామ్.

తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతేరాత్మని చ, ౭.

స్వప్నాభావస్సుషుప్తిః. ఆసు తదా సుప్తో భవతి. సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి శ్రుతేర్నాడీషు పరమాత్మని చ. పురీతతి శేతే ఇతి శ్రుతేః పురీతతి చ. ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవదవిరోధాత్.

అతః ప్రబోధోఽస్మాత్ - ౮.

సత ఆగమ్య న విదురితి శ్రుతేః ప్రబోధశ్రుతిరత ఏవ.

స ఏవ తు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః. ౯.

సతా సంపన్నోఽపి సుప్త ఏవ ప్రబుద్ధస్తిష్ఠతి. జ్ఞానవైధుర్యేణ కృతస్యకర్మణస్తేనానుభావ్యత్వాత్ పూర్వానుభూతస్మృతిదర్శనాత్ త ఇహ వ్యాఘ్రో వేత్యాది యద్యద్భవన్తి తథా భవన్తీతి శబ్దాత్ మోక్షోపాయవిధ్యానర్థక్యాచ్చ.

ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిః పరిశేషాత్ - ౧౦.

మూర్ఛితే పురుషే యాఽవస్థా సా మరణాయార్ధసంపత్తిరితి హేతుభేదాదాకారభేదాత్పునరుత్థానాభావనియమాభావాచ్చ జ్ఞాయతే.

న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం సర్వత్ర హి- ౧౧.

జాగరాదిషు చతసృష్వవస్థాస్వన్తర్యామిత్వేన స్థితేఽతస్మి

పరస్య బ్రహ్మణః కశ్చన దోషః - యతస్స్వస్వరూపత్వేన స్థలేషు నిరస్తనిఖిలదోషస్సను కల్యాణగుణాకరత్వేన యలిఙ్గం పరం బ్రహ్మ శ్రుతమ్ - అపహతపాప్మా సత్యసఙ్కల్పః నిరవద్యం యస్సర్వజ్ఞః సను కల్యాణగుణాత్మకో ఽసౌ సకలానయుక్తి శ్లోకానయనాద్యాదిషు.

భేదాదితి చేన్నప్రత్యేకమతద్వచనాత్ - ౧౨.

జీవస్య స్వతో ఽపహతపాప్మనోఽపి శరీరసమ్బన్ధాద్దుఃఖాదిభాగాదోషసమ్బన్ధస్తథా పరస్యాపి యస్య పృథివీ శరీర మిత్యాది శరీరసమ్బన్ధాత్ దోష ఇతిచేన్న యస్య పృథివీశరీర మిత్యాదిషు ప్రతిపర్యాయమన్తర్యామ్యమృత ఇతి నిర్దోషత్వవచనాత్.

అపి చైవమేకే - ౧౩.

ఏకస్మిన్ శరీరే స్థితయోర్జీవపరయోర్దోషాదిశేషః ఏకే ఏవమేకే శాఖినః అధీయతే ద్వాసుపర్ణాదిత్యారభ్య తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతీతి.

అరూపవదేవహితత్ప్రధానత్వాత్ - ౧౪.

మనుష్యాదిశరీరేషు శరీరిత్వేపి అరూపవదేవ రూపరహితవదవర్తతే తద్బ్రహ్మ - జీవనామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వేన ప్రధానత్వాత్ తథాహి శ్రుతిః - నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరేతి నామరూపయోరన్తరా అస్పృష్టో వర్తతే అ పరత్వ ఇత్యర్థః.

ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ - ౧౫.

సత్యం జ్ఞానమితి వాక్యవైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్ తయా జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మ. తథా నిరవద్యం సర్వజ్ఞః సర్వవిత్ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాది పరశ్శతవాక్యవైయర్థ్యాన్నిరవద్యం కల్యాణాకరం చేత్యుభయలిఙ్గమేవ.

ఆహ చ తన్మాత్రమ్ - ౧౬.

శ్రుత్యాజ్ఞానఘనస్యైవ జ్ఞానస్వరూపతామాత్రమాహానాన్యస్య స్వరూపస్యేతి అవిశేషాత్ పిథోభాభావాద్యం.

దర్శయతిచాథో అపిస్మర్యతే - ౧౭.

దర్శయతిచ [illegible] వేదాన్తగణః - [illegible] - [illegible] స్మర్యతే చ ఇతి.

అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్ . ౧౮.

[illegible] తిష్ఠతి.

అమ్బువదగ్రహణాత్తునతథాత్వమ్ - ౧౯.

[illegible]

[illegible]

వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభ

యసామఞ్జస్యాదేవం - ౨౦.

[illegible] దృష్టాన్తస్య [illegible] దృష్టాన్తో [illegible] సూర్యసు భయంహ్యర్థం [illegible] తథా [illegible] విపక్షితధర్మసామ్య [illegible] సింహఇవేతి దృష్టాన్తో దృశ్యతే - [illegible] విపక్షిత సామ్యస్వరూపాదాస్థాప్యేకే హి దృశ్యతే - [illegible] తాని [illegible] భగవత్పరిగ్రహాణీతి భగవత్ప్రాప్తి

తిక్రృతదుఃఖానిదాతుం తన్నివృత్తిసాధనమపి ప్రకృతానుగ్రహ నివర్తితానీతి తత్సర్వస్వరూపాభావమనువందధాతి - అథాత ఆదేశో నేతి నేతి సకలవిశేషప్రతిషేధాన్నిర్భయలిఙ్గత్వమిత్యత ఆహ.

ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతి తతో
బ్రవీతి చ భూయః- ౨౧.

ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే ఇత్యారభ్య కృత్స్నప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మణో రూపత్వేనాభిజ్ఞాతస్య రూపవత్త్వముపదిశ్య పునస్తస్యైవ ప్రతిషేధాసమ్భవాత్ ప్రకృతైతావత్త్వం సత్యవ బ్రహ్మణి ప్రకృతేయత్తాం నేతి నేతి హి ప్రతిషేధతి- తతః పశ్చాద్భూయస్త్వమనుక్తగుణగణం బ్రవీతి చ- న హ్యేతస్మాదితి నేత్యన్యత్పరమస్తీతి- ఇతి నేతినిర్దిష్టాత్ బ్రహ్మణోఽన్యస్యాభ్యుత్కృష్టమస్తి- అథ నామధేయం సత్యస్య సత్యమితి తన్నిర్వచనం ప్రాణా వై సత్యం తేషామేష సత్యమితి- ప్రాణాః జీవాత్మానః వియదాదివదుత్పత్త్యభావాత్ తేషాం సత్యత్వం తేభ్యోఽప్యేష సత్యం జ్ఞానసఙ్కోచాద్యభావాత్ అతః ప్రకృతేయత్తాప్రతిషేధాదభయలిఙ్గమేవ- ప్రత్యక్షేణ సన్మాత్రం బ్రహ్మైవ గృహ్యతే అన్యత్సర్వం భ్రాన్తమితి నేతి నేతీతి నిషేధార్థ ఇత్యత ఆహ.

తదవ్యక్తమాహ హి- ౨౨.

బ్రహ్మస్వరూపం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యతే- తథాఽఽహ హి శ్రుతిగణః- న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనమిత్యాదిః- ప్రత్యక్షాదినా ఘటాదేరేవాస్తిత్వం గృహ్యతే న బ్రహ్మణః.

అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్- ౨౩.

అపి చాత్యర్థప్రియానుధ్యానరూపసమ్యక్ప్రీణనే బ్రహ్మస్వరూపం గృహ్యత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే - నాయమాత్మా ప్రవచనేనేత్యాది శ్రుతిః- నాహం వేదైరిత్యాదిస్మృతిః।

ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చ

కర్మణ్యభ్యాసాత్ - ౨౪.

ఆరాధనకర్మణ్యభ్యాససంపాదనాద్యేషాంబ్రహ్మస్వరూపదర్శనంజాతం తద్దర్శనే ధ్యానానన్దేనైవ జగదైశ్వర్యస్యాస్య వైశిష్ట్యం ప్రతీయతే - అహంమనురభవం సూర్యశ్చేత్యాదౌ.

అతోఽనన్తేనతథాహిలిఙ్గమ్ ౨౫.

అతో ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదినోపదిష్టేనానన్తేన కల్యాణగుణగణేన యోగోబ్రహ్మణస్సిద్ధః - తథాసత్యుభయలిఙ్గమేవ బ్రహ్మ.

ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ - ౨౬.

ఆత్మైవేదంసర్వమ్ - అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమిత్యేకత్వనానాత్వ వ్యపదేశాదహేః కుణ్డలభావాదివత్ బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదిసూక్తః పృథివ్యాదిభావః.

ప్రకాశాశ్రయవద్వాతేజస్త్వాత్ - ౨౭.

ప్రకాశతదాశ్రయయోర్యథా స్వరూపభేదేఽపితేజస్త్వయోగేనైక్యమ్ - ఏవంచిద్బ్రహ్మణోశ్చైకజాతియోగేన.

పూర్వవద్వా - ౨౮.

వాశబ్దః పక్షద్వయవ్యావృత్త్యర్థః. యథాపూర్వత్రచిదస్య ప్రకాశజాతిగుణశరీరవత్ విశేషణత్వైకస్వభావతయా విశిష్టైకదేశత్వేనాంశత్వమ్ - ఏవమచిద్వస్తునోఽపి ఆత్మైవేదంసర్వమితి చిదచితోరేకే నైవశబ్దేనైక్యాభిధానమిత్యంశత్వమప్యేకరూపమితి పూర్వవద్వేత్యుక్తమ్ - ఇతరపక్షయోర్బ్రహ్మణస్సదోషతాదిదుర్వారమిత్యర్థః - యస్యాత్మాశరీరం యస్యపృథివీశరీరమితి చిదచిద్వస్తునోశ్శరీరతయాతద్విశేషణస్వభావతాసిద్ధా.

ప్రతిషేధాచ్చ - ౩౯.

నాస్యజరయైతజ్జీర్యతఇత్యాదినాఽచిద్ధర్మప్రతిషేధాచ్చైవమ్.

పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్య

ప్రదేశేభ్యః- ౩౦.

జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదినా ప్రతిషేధాచ్చేత్యేతదన్తేన గ్రన్థేన
స్వరూపకారణం బ్రహ్మ ప్రతిపాదితమ్। ఇతః పరమపి కించిత్తత్త్వ
మస్తీతి యుక్త్యాభాసైః శఙ్క్యతే। అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరితి
సేతుత్వాత్- చతుష్పాద్బ్రహ్మ- ఇత్యాదిషు సేతుత్వాదిభిః తస్య
బ్రహ్మణస్సేతుత్వతః పరిమితత్వప్రతీతేః వ్యపదేశే
భ్యః- తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి ... తతమి
త్యుపాసనాదథాతో ... వ్యపదేశాచ్చాన్యత్పరమస్తి.

సామాన్యాత్తు- ౩౧.

తుశబ్దేన ... సేతుత్వాదిభిః ... కుతః ... సేత్వాది
తి ... సామాన్యాత్ ... పరిమితత్వప్రతీతేః ...
తద్వ్యపదేశః ... బ్రహ్మణోఽన్యత్పరం నాస్తీత్యాది
నిషేధః ... సేతుత్వవ్యపదేశః ...
నాత్ ... సేతుసామాన్యాత్ ... అథ
... ఆత్మానం ... సామాన్యాత్ ...
... బ్రహ్మ ... ఉపాసీతేత్యాదిభ్యశ్చ జగ
... స్వేన ... ప్రమాణాత్ ...
విత్యాది పరమాత్మ ... ఇతి ...

బుద్ధ్యర్థః పాదవత్ - ౩౨.

చతుష్పాదిత్యున్మానవ్యపదేశోఽపి ... ఉపాసనార్థః పాద
ఇత్యుపాసనార్థః

స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్ - ౩౩.

అపరిమితస్యాపి స్థానవిశేషసమ్బన్ధాదుపాధి ... సమ్భ
వ యుజ్యతే- ప్రకాశాదేరివ పరిచ్ఛిన్నస్యాపి తథా ఘటా
దినా.

ఉపపత్తేశ్చ- ౩౪.

ప్రాప్యస్యైవ పరమాత్మనః ప్రాప్త్యుపపత్తేః యథాహ
... మేవైష వృణుతే తేన లభ్య ఇతి.

తథాన్యప్రతిషేధాత్ - 35.

[illegible] నిర్దేశాత్ [illegible] పురుషాదన్యస్య [illegible] ధాతోరధికం [illegible] పురుష [illegible] అరూపమనామయం [illegible] ఏవ [illegible] నామ్నా [illegible] మేవ [illegible] వ్యతిరిక్త [illegible]

అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః - 36.

అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ [illegible] పూర్ణం [illegible] సర్వం [illegible] నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మమ్ ఇత్యాదిశబ్దైః అనేనబ్రహ్మణా [illegible] సర్వగతత్వం [illegible] తస్యైవ [illegible] ప్రతిపాదయతి.

ఫలమతఉపపత్తేః - 37.

అతః పరస్మాదేవ [illegible] కర్మభిరుపాసనేన చారాధితాత్ భోగాపవర్గరూపఫలసిద్ధిః కర్మణాం [illegible] ఫలాయ [illegible] పరమకారుణికాద్ధి ఫలసిద్ధిరుపపద్యతే

శ్రుతత్వాచ్చ - 38.

శ్రుతమేవహ్యన్నాదో వసుదానః ఏష హ్యేవానందయాతి [illegible] ఫలదాయిత్వమ్.

ధర్మంజైమినిరతఏవ - 39.

ధర్మమేవ ఫలోపపత్తేః శ్రుతత్వాచ్చ ఫలదాయినం జైమినిర్మేనే [illegible] ఉపపత్తిస్తు [illegible] [illegible] కర్మవిధానాత్ [illegible] కర్మణా [illegible]

పూర్వద్వారేణ కర్మ ఫలసాధకమితి నిశ్చయః.

పూర్వన్తు బాదరాయణో హేతు
వ్యపదేశాత్. ౪౦.

పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలదాయిత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే - వాయవ్యగ్ శ్వేతమాలభేతేత్యాదిషు స ఏవైనం భూతిం గమయతీతి భగవదాత్మక వాయ్వాదేః కర్మవిధిష్వేవ ఫలహేతుత్వ వ్యపదేశాత్ వాక్యశేషస్థ విధ్యపేక్షితం ప్రీతిస్తన్త్యా వా ఇత్యాదిషు స్వీక్రియతే- యేవా యాతిష్ఠన్నితి హి శ్రూయతే-

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయ
స్య ద్వితీయః పాదః.

సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్య
విశేషాత్. ౧.

సర్వవేదాన్తప్రత్యయం దహరాద్యుపాసన మేకమేవ విద్యాదుపాసీతేతి కర్మవిధిష్వేవ ఫలసంయోగ రూపాఖ్యానామ విశేషాత్.

భేదాన్నేతి చేదేకస్యామపి- ౨.

అవిశేషేపున శ్రుతిర్భేదాపాదికేతి నవిద్యైక్యమితిచేత్ విద్యైక్యేపి శాఖాన్తర ప్రతిపత్త్రభేదాత్ నభేదః-

స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి సమాచారేఽ
ధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః- 3.

అథర్వవేదే శేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేతేతి శిరోవ్రతవతాం నియమః శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యాయాఙ్గత్వేన-నై

తదధీనావ్రతో ఉద్ధీయతే ఇతి తస్యాధ్యయన సంప్రదాయక
మాత్ - స్వమాచారాఖ్య గ్రన్థ ఇత్యపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాత
మితి వేదవ్రతత్వావగమాచ్చ - బ్రహ్మవిద్యామిత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దో
వేదవిషయః - యథా సవ హైమా నైష మేవ గాథాశిరోవ్ర
తమపి - తన్న విద్యాభేదలిఙ్గమ్ -

దర్శయతిచ - ౪.

శ్రుతిరేవ విద్యైక్యం దర్శయతి - యాస్తాం గ్యేదమాతవిద్యో
క్తం గుణాష్టకం తైత్తిరీయకే తస్మిన్నదన్తరితి -

ఉపసంహారోఽర్థాభేదాద్విధిశేష
వత్సమానేచ - ౫.

ఏవం సర్వత్ర విద్యైక్యే అన్యత్రోక్తానామన్యత్రోపసం
హారః తద్విద్యోపకారరూపార్థైకత్వాత్ - యథైక విధిశేష
తయా విహితాఙ్గానామితి - పూర్వాధికరణోక్తం స్థిరీకృత్యా
తిదేశం వ్యాహ -

అన్యథాత్వంశబ్దాదితిచేన్నావిశేషాత్ - ౬-

వాజినాం ఛన్దోగానాఞ్చ ఉద్గీథే ప్రాణదృష్ట్యుపాసనం
శత్రుపరిభవఫలం విహితం - తత్ర విద్యైక్యం పూర్వపక్షం ప్రా
ద్విధాయ రాద్ధాన్తం ఛాన్దోగ్యే చోదయతి - వాజినాం ప్రా
ణదృష్ట్యుపాసనమ్ ఉద్గీథకర్తృవిషయమితి శబ్దాదేవ ప్రతీ
యతే - అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వం న ఉద్గాయే
తి తథేతి తేభ్య ఉదగాయదిత్యాదినా - ఛన్దోగానాన్తు య
ఏవాయం ముఖ్యప్రాణస్త ముద్గీథముపాసాం చక్రిరే ఇత్యు
ద్గీథవిషయమితి చేత్, తదిదమాహ - అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్న
ఉపక్రమ విశేషాత్ హన్తాసురాన్యజ్ఞ ఉద్గీథేనాత్యయా
మేత్యేకత్ర - అన్యత్రాపి తద్వదేవోద్గీథమారభ్యప్రవర్తనాన్నైనాన
భిభవిష్యామ ఇతి -

నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్ - ౭-

నైతత్ - ప్రకరణం హ్యత్ర ఉపక్రమతో భిద్యతే - ఓమిత్యేతదక్షర

ముద్గీథ ముపాసీతేతి ఉద్గీథావయవభూత ప్రణవవిషయం ఛన్దోగానాం - వాజసనేయినాం తు [illegible] ఉద్గీథేనాత్యయామ ఇతి కృత్స్నోద్గీథ విషయమితి రూపభేదాద్విద్యాభేదః - యద్యపి శాఖాయా ముద్గీథోపాసనం [illegible] పురుష దృష్టిః పరోపరీయస్త్వాదివిశిష్టదృష్టిభిర్భిద్యతే.

సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తితుతదపి. ౮.

ఉద్గీథ విద్యేతి సంజ్ఞా [illegible] దుభయత్రైక్య ముక్తం చేద్విభేదపి సంజ్ఞైక్య [illegible] యథా [illegible] తే [illegible] వ్యాదిషు -

వ్యాప్తేశ్చ సమఞ్జసమ్. ౯.

ప్రణవ [illegible] ఉద్గీథ [illegible] ప్రణవ విషయత్వం [illegible].

సర్వాభేదాదన్యత్రేమే. ౧౦.

[illegible] శ్రేష్ఠ [illegible] ప్రాణ [illegible] వాజసనేయ [illegible] కౌషీతకినాం [illegible] ప్రాణ [illegible] తుక్త్వేనతి [illegible] ప్రాణ [illegible] సర్వత్ర [illegible] కౌషీతకీనాం తు [illegible] సర్వ [illegible] కారస్య సర్వస్యాభేదాద్విద్యైక్య మితి కౌషీతకిప్రాణవిద్యాయామపి వసిష్ఠత్వాదయ ఉపసంహార్యాః.

ఆనన్దాదయఃప్రధానస్య- ౧౧.

అభేదాదితి [illegible] బ్రహ్మస్వరూప నిరూపణా [illegible] ఆనన్దాదయో గుణాః సర్వాసు పర విద్యాసూపసంహార్యాః గుణినో బ్రహ్మణ స్సర్వత్రాభేదాత్ -

ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌ హి భేదే. ౧౨.

తస్య ప్రియమేవ శిర ఇతి ప్రియశిరస్త్వాదీనాం ప్రాప్తిః బ్రహ్మగుణత్వాభావాత్. కుతః - శిరఃపక్షాదిభేదే బ్రహ్మగుణత్వే సతి బ్రహ్మణ ఉపచయాపచయప్రసక్తేః.

ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్. ౧౩.

ఆనన్దాదయః స్వరూపనిరూపకత్వాద్గ్రహీతవ్యా బ్రహ్మణ మానా ఇత్యుపసంహార్యా ఏవ.

ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్ - ౧౪.

ప్రియశిరస్త్వాద్యుపదేశో బ్రహ్మణోఽనుధ్యానార్థః తత్ప్రయోజనాన్తరాభావాత్.

ఆత్మశబ్దాచ్చ. ౧౫.

ఆనన్దమయ ఆత్మేత్యాత్మశబ్దాచ్ఛిరఃపక్షాదిరూపేణ బ్రహ్మధ్యేయం.

ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాత్. ౧౬.

పరమాత్మన ఏవాత్మశబ్దేన గ్రహణమితి సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేత్యుత్తరాత్ బహుభవనసఙ్కల్పాభిధాయినో వాక్యాత్ గమ్యతే ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాత్మశబ్దవత్.

అన్వయాదితి చేత్స్యాదవధారణాత్. ౧౭.

పూర్వత్ర ప్రాణమయాదిష్వాత్మశబ్దాన్వయాత్ కథముత్తరాన్నిశ్చయ ఇతి చేత్ - ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూత ఇత్యాదావాత్మన ఏవ ప్రాణమయాదిష్వవధారణాత్ స్యాదేవ పరమాత్మైవేతి నిర్ణయః.

కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్. ౧౮.

యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేదేతి ప్రాణవిద్యాయాముపాం ప్రాణవాససత్వానువాదాత్తస్మాదేవంవిదశిష్యన్నాచామేదశ్న

త్వాచామేదేతమేవతదన్నమనగ్నంకురుత ఇత్యత్రాచమనస్య
స్మృత్యాచారప్రాప్తత్వాదాచమనమన్త్రైత్యాచమనీయానామ
పాంప్రాణవాసస్త్వానుసంధానమాత్రంవిధీయత ఇత్యుక్తమ్
అప్రాప్తస్యైవ విధేయతయాఖ్యాపనాత్ - అప్రాప్తసునాద స
ర్మాతేఽపివిధిః కల్ప్యత ఇత్యర్థః.

సమానఏవంచాభేదాత్ - ౧౯.

అగ్నిరహస్యే బృహదారణ్యకే చాధ్యాతా శాణ్డిల్యవిద్యా - ఏ
కత్ర స ఆత్మానముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపం
సత్యసంకల్పమాకాశాత్మానమితి - ఇతరత్ర మనోమయోఽయం
పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నన్తర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వా యవో
వా స ఏష సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానస్సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమి
దం ప్రశాస్తీతి - ఉభయత్ర మనోమయత్వాదికే సమానే సతి
వశిత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వవిశేషరూపాదభేదాద్విద్యైక్యమ్.

సమ్బన్ధాదేవమన్యత్రాపి - ౨౦.

య ఏష ఏతస్మిన్ మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షి
న్నిత్యుపక్రమ్య సత్యస్య బ్రహ్మణ ఆదిత్యమణ్డలేఽక్షిణి చోపాస్య
త్వముక్త్వా తస్యోపనిషదహరిత్యధిదైవతం తస్యోపనిషదహ
మిత్యధ్యాత్మమితి ద్వే నామనీ ఆమ్నాయేతే - ఉభయత్రైకస్యైవో
పాస్యస్య సంబన్ధాద్విద్యైక్యమిత్యుభయత్రోభే నామనీ.

న వా విశేషాత్ - ౨౧.

నైతత్ ఆదిత్యాక్షిస్థానసమ్బన్ధభేదాత్ ఉపాస్యస్యవిద్యా
భేద ఇతి నియతే నామనీ.

దర్శయతి చ - ౨౨.

దర్శయతిశ్రుతిర్విద్యాభేదమ్ - తస్యైతస్య తదేవరూపం య
దముష్యరూపమితి రూపాతిదేశం బ్రువతీ.

సంభృతిద్యువ్యాప్త్యపిచాతః - ౨౩.

బ్రహ్మజ్యేష్ఠా వీర్యా సంభృతాని - బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠం దివమాత
తానేత్యాది జ్యేష్ఠానాం వీర్యాణాం బ్రహ్మణి సంభృతిర్ద్యువ్యా

త్రైశ్చ బ్రహ్మణ ఇత్యేతదవాక్యార్థీభూతమపి సమర్థ్యోపాసన శేషభూతమ్-అతో ద్యువ్యాప్తి సామర్థ్యాదల్పస్థాన వ్యతిరిక్తత్వేనాపాసనైషు పాఠాభావాత్-సంభృత్యాదయపి ద్యువ్యాప్తి సహచరితం తత్రైవ.

పురుషవిద్యాయామపి చేతరేషామ

నామ్నానాత్ - ౨౪.

ఛాన్దోగ్యే తైత్తిరీయకే చామ్నాతా పురుషవిద్యా భిన్నా యజమానత్వాదీనాం యజ్ఞావయవానామ్ ఇతరేషాం సవన త్రయాదీనామప్యేకత్రామ్నాతానామన్యత్రానామ్నానాత్ ఫలభేదాచ్చ - తైత్తిరీయకే ఆత్మాదీనాం యజమానత్వాదికల్పనా సాయం ప్రాతర్మధ్యన్దినానాం సవనత్వకల్పనం బ్రహ్మమహిమప్రాప్తిః ఫలమ్ అల్పఫలస్యాశ్రవణాత్ పూర్వప్రస్తుత సఫల బ్రహ్మవిద్యాఙ్గమ్ - ఛాన్దోగ్యే అశిశిషాదీనాం దీక్షాదికల్పనం త్రిధా విభక్త పురుషాయుషస్య చ సవనకల్పనం శతం జీవతీతి చ ఫలమ్.

వేధాద్యర్థభేదాత్ - ౨౫.

ఉపనిషదారమ్భ పఠితః శుక్రం ప్రవిధ్యేత్యాది మన్త్రో వక్త్రహ్ల్రవర్గ్యాదికర్మవచ్చ శన్నో మిత్ర స్వాహానావవత్వితి మన్త్రోపి మన్త్రసామర్థ్యేన ప్రయోజనభేదావగమాదధ్యయనశేషభూతా ఇతి న విద్యాఙ్గభూతా వేతా.

హానౌ తూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కు-

శాచ్ఛన్దస్తుత్యుపగానవత్తదుక్తమ్- ౨౬-

విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తికాలే పుణ్యపాపయోర్విమోచనమ్ ఏకస్యాం శాఖాయాం విదుషస్తద్భిన్నస్యార్థముదితమ్-విముక్తయోః ప్రవేశస్థానమేకస్యాం శాఖాయామ్-పుణ్యస్య ప్రవేశస్థానం సుహృదః దుష్కృతస్య శత్రవ ఇతి- ఏకస్యాం శాఖాయాం విమోచనం ప్రవేశస్థానం చేత్యుభయమామ్నాతమ్-సర్వం తద్భిన్నార్థం-హానావితి ప్రదర్శనార్థమ్- హానావుపాయనే చేత్యర్థః హానిర్విమోచనమ్ ఉపాయనం ప్రవేశః కేవలహానావామ్నా

తాయాం కేచిదుపాయనే అన్వాహుః ఇతరేతర సముచ్చయాన్వయ్యోః నవికల్పః ఉపాయన శబ్దస్య హానివాక్యశేషత్వాత్తచ్ఛేషత్వాచ్చ సుకృతయోః ప్రవేశస్థానవాచకత్వేన తదపేక్షత్వాత్. యథా వానస్పత్యః కుశా ఇత్యేతద్వాక్యశేషభూతమ్ ఔదుమ్బర్యః కుశా ఇతి తద్విశేషకం ప్రదర్శనార్థమ్. యథాచ దేవాసురాణాం ఛన్దోభిరిత్యేతచ్ఛేషభూతం దేవచ్ఛన్దసాం పూర్వమితి ప్రదర్శనార్థమ్. యథా షోడశినస్తోత్రముపాకరోతీత్యేతచ్ఛేషభూతం సమయాధ్యుషితే సూర్యే షోడశినస్తోత్రముపాకరోతీతి. యథా చర్త్విజ ఉపగాయన్తీత్యేతచ్ఛేషం నాధ్వర్యురుపగాయేదితి. ఏవముపాయనవాక్యస్య హానివాక్యశేషత్వేన సంభవన్త్యాం గతౌ న వికల్పో న్యాయ్యః. తదుక్తమ్. అపి తు వాక్యశేషస్యాన్యాయ్యత్వాద్వికల్పస్యేత్యాదినా.

సాంపరాయే తర్తవ్యాభావాత్తథా హ్యన్యే. ౨౭.

సుకృతదుష్కృతయోర్జ్ఞానినశ్చ్యవన రోహణే ధూయ ధూత్వా శరీరమితి దేహవియోగకాలే శ్రుతా శాఖాన్తరే స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం తత్సుకృతదుష్కృతే. ధూనుత ఇత్యధ్వన్యపి శ్రుతాపి సాంపరాయే చరమదేహవియోగకాల ఏవ ఛిన్నత్తియా. దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ తర్తవ్యభోగాభావాత్ తథా హ్యన్యే శాఖినః- తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్య ఇతి దేహవియోగ సమనన్తరం బ్రహ్మప్రాప్తిమభిధీయతే.

ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్. ౨౮.

దేహవియోగకాలే పుణ్యపాప విమోచన శ్రుతేర్దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేశ్చోభయశ్రుత్యోరవిరోధాద్ధేతోః తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇత్యాదిశ్రుతిభఙ్గక్రమస్థలో నేయః- యతో ప్రధానం దేవయానమార్గస్థితివాక్యభఙ్గాత్ ప్రాగనుగమయితవ్య ఇత్యర్థః.

గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథాహి

విరోధః ౨౯.

దేవయానగతి శ్రుతేరర్థవత్త్వముభయథా [illegible] విద్యాయా
మేవ - అన్యథా హి విరోధస్స్యాత్ ఏవం సగుణవిద్యాయాం గతిశ్రుతి
స్సార్థకా [illegible] గతిశ్రుతేర్విరోధః [illegible] గతి
శ్రుతివిరోధః - పరిహారః

ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ . ౩౦.

దేశాన్తర ప్రాప్తి హేతుభూతగతిరపేక్షితా [illegible]
బ్రహ్మణా సహ [illegible] సర్వాన్ కామాన్ [illegible]
ఇత్యాది [illegible] లోకేషు కామచారః [illegible] తథా లోకే
[illegible] ఉపాసనాయాం [illegible] పురుషార్థ
సిద్ధిః.

యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ - ౩౧.

వసిష్ఠాదీనాం జ్ఞానినామపి [illegible] ఫల
[illegible] అధికారాపరి సమాప్తి [illegible] తదధికారఫలభోగానన్తరం
[illegible] సత్త్వాదీనాం [illegible] మోక్షం
[illegible] ఇతి.

అనియమస్సర్వేషామవిరోధశ్శబ్దా
నుమానాభ్యామ్ - ౩౨.

యేషాం పఞ్చాగ్నివిద్యా ఉపాసనే అర్చిరాదిమార్గ ప్రాప్తా
తన్నిష్ఠానామేవ ఉత [illegible] తద్భిన్నానామపి తేషామేవేతి
నియమాభావః అపితు సర్వోపాసననిష్ఠానామ్. [illegible]
[illegible] శ్రుతి [illegible] విద్యాయాం
[illegible] ఉపాసతే [illegible] అభిసంభవన్తీ
[illegible] అగ్నిర్జ్యోతిరహ శ్శుక్లః షణ్మాసా ఉ
త్తరాయణమ్.

అక్షరధియాం త్వవరోధస్సామాన్య

తద్భావాభ్యామౌపసదవత్తదుక్తమ్ - 33.

ఏతద్వ్యతిరిక్తమక్షరమ్ అథ పరా యయా తదక్షరమిత్యాదిశ్రుతమ్ అస్థూలమనణ్వహ్రస్వం యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యాదిశ్రుతమ్ అస్థూలత్వాద్యన్యత్వాదివిషయధియాం అక్షరసమ్బన్ధినీనాం ధియాం సర్వాసు పరవిద్యాసు సంగ్రహః । గుణినో బ్రహ్మణస్సర్వత్రైకత్వే తైర్గుణైర్వినా సకలేతరవ్యావృత్తబ్రహ్మానుసంధానానుపపత్తేః । తాం యస్మాన్నర్థానర్థాదరం పి ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మవ్యావర్తకాః । ప్రధానానువర్తిత్వం హి గుణస్వభావః । యథా జామదగ్న్యచతూరాత్రే పురోడాశోపసత్సు చోదితమన్త్రస్య ప్రధానభూతోపసదనువర్తిత్వేన ఉపాంశుగుణకత్వమ్ । తదుక్తం గుణముఖ్యవ్యతిక్రమ ఇత్యాదినా । నైతావతా సర్వత్ర సర్వోపసంహారప్రాప్తిరిత్యాహ ।

ఇయదామననాత్ - 3౪.

ఆమననమ్ ఆభిముఖ్యేన మననమ్ ఇయదేవ గుణజాతం సర్వత్రోపసంహార్యమ్ । యేన గుణజాతేన సకలేతరవ్యావృత్తబ్రహ్మమననమ్.

అన్తరా భూతగ్రామవత్స్వాత్మనోఽ
న్యథా భేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశ
వత్ - 3౫.

యదాత్మేత్యుపనిషది ప్రశ్నద్వయం భూతగ్రామవత్ ప్రత్యగాత్మవిషయః । అన్యథా యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మేతి ప్రతివచనస్య క్షేత్రజ్ఞవిషయాదశనాయాద్యతీతత్వాద్భేదానుపపత్తిరితి చేత్ । యదాత్మానమ్ అన్తర ఇత్యుక్త యతో ప్రశ్నైకరూప్యాత్ పరమాత్మైవోభయత్ర । ప్రతివచనగతప్రాణాదిహేతుత్వమశనాయాద్యతీతత్వం చ పరమాత్మన్యేవోపపద్యతే । ప్రాణాదిహేతుత్వం హి పరమాత్మన ఏవ । కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదితిశ్రుతేః । నైతద్వదోపదేశవత్ ప్రశ్నప్రతివచనావృత్తి

శేషవిషయా ప్రవృత్తిభేదో౽నర్థక ఇత్యాహ.

వ్యతిహారో విశింషన్తి హీతరవత్ - ౩౬.

అర్థైక్యనిశ్చితే ప్రవృత్తిర్బుద్ధివ్యతిహారః కార్యః. ఉపస్తినా అకారాయాద్యతికర్తవ్యధీః కహోలాదినాపి ప్రాణాది హేతుత్వధీః కార్యా - ఉభయత్రైకరణగత వాక్యానిహి పరమాత్మానమేవ విశింషన్తి - అథేతరత్ర సద్విద్యాయామపి ప్రశ్నవాక్యైకత్వాత్ కథమైక్యమిత్యత్రాహ.

సైవ హి సత్యాదయః - ౩౭.

సేయం దేవతేతి ప్రక్రాన్తా దహరైవ సర్వత్ర ప్రత్యగాత్మా ప్రతివచనేషు తత్త్వమసి సత్యాత్మేత్యాదయ ఇత్యర్థైక్యమ్.

కామాదీతరత్ర తత్ర చాయతనాదిభ్యః - ౩౮.

దహరో౽స్మిన్నన్తరాకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యమిత్యుక్త్వా ఏష ఆత్మాపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామః సత్యసంకల్ప ఇతి ఛాన్దోగ్యే. వాజసనేయకే య ఏషో౽న్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇత్యుభయత్రాప్యవగతయా తత్ర సత్యసంకల్పత్వాదివిశేషః పరస్పరత్వాదిభి ర్దహరవిద్యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సత్యసంకల్పత్వసంహారోపహతపాప్మత్వాదిసత్యకామస్వపర్యన్తా ఉభయత్రోపసంహార్యాః.

ఆదరాదలోపః - ౩౯.

నేహ నానాస్తి కించన స ఏష నేతి నేతీత్యాత్మేతి నిషేధో నహి సత్యాదిగుణవిషయః సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇతి తేషాం జ్ఞాతానామాదరేణ విధానాత్ - అతో న లోపః - సర్వస్య ప్రశాస్తృత్వాయ్యుక్త్వా నేహ నానాస్తీత్యప్రసక్తస్య నానాత్వం ప్రతిషిధ్యతే - స ఏష నేతి నేతీత్యత్రాపి ప్రకృతవిశేషవిషయః.

ఉపస్థితే౽తస్తద్వచనాత్ - ౪౦.

ఉపస్థితే ప్రాణాపానసంపన్న ఉపసంపత్త్యాదేర హేతో తృప్తిర్విద్యమానేత్యాదినా ఛన్దతో జ్ఞానాద్యపి ప్రత్త్వ

విధానాత్ సాక్షాత్తు ఫలం తస్య సాంసారికమితి పరసిద్ధ్యై వేషా నగుణా.

తన్నిర్ధారణానియమస్తద్దృష్టేః పృథ
గ్ఘ్యప్రతిబన్ధః ఫలమ్ - ౪౧.

ఉద్గీథాద్యుపాసనస్య క్రతౌ గోదోహనాదివదుపాదానానియమః - తేనోభౌ కురుతో యశ్చైతదేవం వేద యశ్చ న వేదేత్యుద్గీథోపాసనరహితస్యాపి క్రతుస్వరూపసిద్ధ్యవగమనాత్ - యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరమితి వర్తమాననిర్దేశేఽపి క్రతోః వీర్యవత్తరత్వసాధనతయోపాసనవిధిః కల్ప్యతే - వీర్యవత్తరత్వం నామ ప్రతిబన్ధకాన్తరాప్రతిబన్ధేన శీఘ్రం ఫలత్వమ్ అతః క్రతుఫలాత్పృథక్ఫలముద్గీథోపాసనమిత్యనియమః.

ప్రదానవదేవ తదుక్తమ్ - ౪౨.

దహరవిద్యాయామపహతపాప్మత్వాదిగుణవిశిష్టోపాదానేఽపి తత్తద్గుణవిశిష్టస్యోపాస్యత్వాత్ప్రతిగుణం గుణావృత్తిః - ఇన్ద్రాయ రాజ్ఞే ఇత్యాదిషు విశిష్టస్యోపాదానాత్ప్రదానావృత్తివత్ - తదుక్తం నానావా దేవతా పృథక్జ్ఞానాదితి.

లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధి బలీయస్తదపి - ౪౩.

దహర ... నారాయణశబ్దే ప్రకృతదహరవిద్యోపాస్యపరతయా విశేష్యతే - అపితు సర్వపరవిద్యోపాస్యస్య లిఙ్గభూతవాక్యభూయస్త్వాత్ - దేవాక్షరశివశమ్భుపరబ్రహ్మాదిశబ్దైః సర్వోపాస్యనారాయణత్వం ప్రతిపాద్యతే - ప్రకరణాద్ధి వాక్యం బలీయః - తదపి శ్రుతిలిఙ్గేత్యాదినోక్తమ్

పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రి
యా మానసవత్ - ౪౪.

"మనశ్చితో వాక్చితః ప్రాణచిత ఇత్యాదిసామ్నాదిష్వగ్నయః మానసగ్రహవదగ్నిరసిద్ధేత్యాదినా పూర్వప్రకృతేష్టకాచితాగ్ని

శేషిభూతక్రియామయక్రత్వనుప్రవేశస్యాసంభవాత్ । ఏషామగ్నీనాం నైష్టికత్వాగ్నీనాం కల్పనిర్వర్తకత్వాభావాత్ మానసగ్రహాదివ త్తేషాం మానసానామపి క్రియామయక్రత్వనుప్రవేశనమవిరుద్ధమ్.

అతిదేశాచ్చ - ౪౫.

తేషామేకైక ఏవ తావానావాన్ సాపూర్వ ఇతీష్టకాచితాగ్ని తాద్రూప్యాతిదేశాచ్చ తదఙ్గత్వమ్.

విద్యైవ తు నిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ - ౪౬.

విద్యాత్మకా వై తే విద్యామయక్రత్వఙ్గభూతా ఇత్యవసీయతే శాగ్నిత్వేన తేషాం విద్యామయత్వేన నిర్ధారణాత్ । తే హైతే విద్యాచిత ఏవేతి నిర్ధారణం హి విద్యామయత్వఖ్యాపనాయ । దృశ్యతే చ తత్ర విద్యామయాః క్రతుః । మనసైవ గ్రహా అగృహ్యన్త ఇత్యాదౌ.

శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చ న బాధః ౪౭.

తే హైతే విద్యాచిత ఏవ విద్యయా హైవైత ఏవంవిదశ్చితా భవన్తీతి శ్రుత్యా వాక్యేన చాపి విద్యామయక్రత్వఙ్గత్వస్య దర్శితత్వాత్ ప్రకరణేన న బాధః.

అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వవ

ద్దృష్టశ్చ తదుక్తమ్ - ౪౮.

గ్రహా అగృహ్యన్త ఇత్యాదికర్త్రనుబన్ధైః తే హైతే విద్యాచిత ఇతి శ్రుత్యాదిభిశ్చ ప్రాపితవిద్యామయక్రతువిధిః కల్ప్యత ఇతి దహరవిద్యాదీనాం క్రియామయత్వాత్ పృథక్త్వవదస్యాపి విద్యామయక్రతోః స్వానుబన్ధైః పృథక్త్వమవగమ్యతే । దృష్టశ్చానువాదసరూపో విధిః । యదేవ విద్యయా కరోతీత్యాదౌ । తదుక్తం వచనాని త్వపూర్వత్వాదితి

న సామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్న

హి లోకాపత్తిః - ౪౯.

తేషామేకైక ఏవ తావాన్ యావానసావితీష్టకాచితాగ్ని ఫలసామాన్యేనాతిదేశః । ఇష్టకచిత్తాగ్నేః క్రత్వర్థత్వేన న

త్ఫలం తదద్వైషాం విద్యామయక్రియాద్వారేణ ఫలమితీన పునరు
క్తకర్మాఙ్గత్వమస్త్యేషామ్. తేనాపి పాఠానైష్ఫల్యాత్క్రియా
నోపలబ్ధేః. స ఏష ఏవ మృత్యుర్య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుష ఇతి ము
త్వా హిరణ్మయోక్తేర్న హి మణ్డలపురుషస్య మృత్యుత్వమ్.

పరేణచశబ్దస్యతాద్విధ్యంభూయస్త్వాత్త్వ
నుబన్ధః- ౫౦

పరేణ చ బ్రాహ్మణేనాస్య మనశ్చిత్తాదివాక్యస్య శబ్దస్య వి
ద్యామయత్వప్రతిపాదకత్వమవగమ్యతే అయం వావలోక ఏ
షోగ్నిశ్చిత ఇత్యాదినా పృథక్ఫలాదివిద్యావిధేయ
తే. భూయో విశేషణ అగ్నిరహస్యే మనశ్చిత్తాదీనామనుబన్ధో
నుష్పాదనీయానామగ్న్యఙ్గానాం భూయస్త్వాత్.

ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్- ౫౧.

శరీరవర్తమానస్యాత్మన ఉపాసితృత్వస్య చ కర్తృత్వభోక్తృ
త్వాదిరూపవత్త్వాత్తథావస్థితస్యాత్మత్వేనోపాస్యత్వం విద్యాసుప
రమాత్మోపాస్య ఇత్యేవం మన్యన్తే.

వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్వాన్నతూ
పలబ్ధివత్- ౫౨.

నైవం యత్కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిస్వరూపవైశిష్ట్యేనోపాసితు
రాత్మనోపాసనానుసన్ధేయత ఇతి. అపి రూపాసితు
ర్ప్యంసారికత్వభావాన్ముక్తస్వరూపస్య యో వ్యతిరేకః అప
హతపాప్మత్వాదిగుణకత్వరూపస్యానుసన్ధేయః. తథాను
సన్ధానస్య తద్భావభావిత్వాత్స్వరూపోపలబ్ధేః. యథా తత్క్ర
తుర్యథా బ్రహ్మానుసన్ధానభావినీ బ్రహ్మోపలబ్ధిః తద్వత్.
యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పురుష ఇత్యాది శ్రుతేః.

అఙ్గావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదమ్- ౫౩.

ఉద్గీథాది కర్మాఙ్గాశ్రయా ఉపాసనా యా శాఖాసు
శ్రూయన్తే తాస్వేవ కార్యా ఇతి వ్యవస్థానియామకమ్. తా
ఉద్గీథానుబద్ధత్వాత్ ప్రతిశాఖం కార్యాః.

మన్త్రాదివద్వావిరోధః- ౫౪.

వాశబ్దోఽవధారణే- యథా క్రత్వఙ్గభూతానాం మన్త్రా దీనామ్- ఏకైకశాఖాగతానామపి సర్వశాఖాగతక్రత్వన్వయే న విరోధః-

భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథా
హి దర్శయతి- ౫౫-

వైశ్వానరవిద్యాయాం త్రైలోక్యశరీరతయోపాస్యస్య ద్యులోకాది పృథివ్యన్తానాం వైశ్వానరాత్మనో మూర్ధాదిపా దాన్తావయవత్వమభిధాయ యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమా త్రమభివిమానం వైశ్వానరముపాస్తే సర్వేషు లోకేష్వితి ప్రాప్తి నా బ్రహ్మానుభవః ఫలం చాభిహితమ్ తత్ర మూర్ధాద్యవయవో పాసనాత్ భూమ్నస్సమస్తోపాసనస్య జ్యాయస్త్వం ప్రామాణికత్వమస్తి- తత్రైవ బ్రహ్మానుభవ ఫలాభిధానాత్- త త్రావయవోపాసనం తత్ర ప్రతిఫలకీర్తనం దర్శనాదివ ద్రష్ట వ్యమ్- వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాత ఇత్యు క్త్వా యదష్టాకపాలో భవతీత్యాదౌ తథావయవోపాసన స్యైవ శ్రైష్ఠ్యం దర్శయతి క్రతుదివదుపభగవాన్రాజన్వత్య అవయవోపాసనైరభిహితే మూర్ధా తెవ్యపతిష్యదిత్యాదినాఽన ర్థం బ్రవీతి-

నానాశబ్దాదిభేదాత్- ౫౬.

సద్విద్యాభూమవిద్యాదీనాం బ్రహ్మణ ఏవ సర్వోపాస్య త్వే సత్యపి ప్రాప్యఫలత్వే ఉపాస్యత్వప్రకారభేదాద్విద్యా భేదః ప్రకారభేదశ్చ శబ్దాద్యనుబన్ధభేదాదవగమ్యతే- పూ ర్వకాణ్డాదివదుపదిష్టస్య విధేయతాం బ్రువతాం నిరాసనా య పునరారబ్ధమ్-

వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్- ౫౭-

ఏకస్మిన్నుపాసకే సర్వాసాం పర విద్యానాం వికల్పః- అత ఏవ బ్రహ్మానన్దరూప బ్రహ్మానుభవఫలస్యావిశిష్టత్వాత్-

కామ్యాస్తు యథాకామం సముచ్చీయేరన్న
వా పూర్వహేత్వభావాత్ - ౫౮-

బ్రహ్మావ్యతిరిక్తఫలానాం ఫలస్య పరిమితత్వాద్ యథాస్వాపేక్షయా సముచ్చయ ఉపాస్యం భవతీతి యథాకామం వికల్ప్యన్తే వా.

అఙ్గేషు యథాశ్రయభావః- ౫౯.

ఉద్గీథముపాసీతేత్యుద్గీథాద్యాశ్రితానాం ఉద్గీథాదిక్రత్వఙ్గానామేవ గోదోహనాదివత్ స్వవాక్యఫలానన్త్యం న, ఉద్గీథస్య క్రత్వఙ్గభావో విరుధ్యత ఇతి.

శిష్టేశ్చ - ౬౦.

ఉద్గీథముపాసీతేతి ఉద్గీథాదేర్వేదే విద్యయా కరోతి క్రతౌ ఏవ తథా భావాచ్చాఙ్గభావేన దృష్టః.

సమాహారాత్ - ౬౧.

దురుద్గీథమనుసమాహరతీతి వేదనస్యాన్యా సమాధానం బ్రువద్వేదనస్యాఙ్గతాం ద్యోతయతి.

గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ - ౬౨.

ప్రకృతస్యోపాసనస్యైవ ఓమిత్యాశ్రావయతి ఓమితి శంసతి ఓమిత్యుద్గాయతీతి సర్వత్ర సంచరతః ప్రణవస్య గుణత్వేనోపాసనస్యాపి సంచారాదుపాదాననియమో గమ్యతే అతః పూర్వోక్తోపాదాననియమో న సంభవతి

న వా తత్సహభావాశ్రుతేః- ౬౩.

నైతత్ - అఙ్గానాం శ్రుతేః అఙ్గానాం వోపి సహభావః- యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరమితి ఫలాన్తరసాధనతయా అవగతస్యోపాసనస్యాఙ్గభావానవస్థానాదుద్గీథముపాసీతేతి ఉద్గీథాశ్రయతామాత్రప్రతిపాదనాత్.

దర్శనాచ్చ - ౬౪.

ఏవంవిద్ధ వై బ్రహ్మా యజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చర్త్విజో౽

ఖరక్షతీతి బ్రహ్మణో వేదనేన సర్వరక్షణం బ్రవీతి శ్రుతిరక్షా త్స్రత్రభృతీనాం వేదనస్యాసఙ్గతాం దర్శయతీత్యుపాదానాని యమన్విర్థః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయ
స్య తృతీయః పాదః.

పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః- ౧.

విద్యాతః పురుషార్థ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మేనే. బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్. యో వేద సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ స హేత్యాదిశబ్దాత్.

శేషత్వాత్పురుషార్థవాదో యథాన్యే
ష్వితి జైమినిః- ౨.

తత్త్వమసీత్యాది సామానాధికరణ్యేన కర్మసు కర్తురేవ బ్రహ్మత్వావగమాత్తద్వేదనస్య తత్సంస్కారతయా కర్మశేషత్వాద్వ్రీహ్యాదిసంస్కారవత్ ఫలశ్రుతిరర్థవాదః.

ఆ చా ర ద ర్శ నా త్ - ౩-

అశ్వపతిః కేకయో బ్రహ్మవిద్యక్ష్యమాణో హ వై భగవన్త మిత్యాదౌ బ్రహ్మవిదః కర్మప్రధానాచారదర్శనాద్విద్యా కర్మాఙ్గమ్.

త చ్ఛ్రు తేః- ౪-

యదేవ విద్యయా కరోతీతి శ్రుత్యైవ విద్యాయాః కర్మసు వినియోగాద్విద్యా కర్మాఙ్గమ్. యత్కరోతి తద్విద్యయేతి హి శ్రుతిః. యద్విద్యయా సాధనభూతయా కర్మ కరోతి తత్కర్మ వీర్యవత్తరమితి వా.

సమన్వారమ్భణాత్ - ౫.

తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇత్యాది విద్యాకర్మణో రేకస్మిన్పురుషే సాహిత్యదర్శనాచ్చ విద్యాకర్మాఙ్గమ్.

తద్వతో విధానాత్ - ౬.

ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యాభిసమావృత్య కుటుమ్బే ఇత్యాది శాస్త్రార్థజ్ఞానవతస్స్వాధ్యాయనవతః కర్మవిధానా త్సాధ్యసాధనసంబన్ధజ్ఞానవతస్తస్య.

నియమాత్ - ౭.

కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః ఇత్యాత్మవిదో జీవనస్య కర్మనియమాచ్చ.

అధికోపదేశాత్తుబాదరాయణస్యైవంతద్దర్శనాత్ - ౮.

న విద్యాకర్మాఙ్గమ్ - అపితు విద్యాతః పురుషార్థ ఇత్యేవ మేవ భగవతో బాదరాయణస్యేష్టమ్ - కర్తుః పృథగాత్మనోఽన్యార్థస్య పరమాత్మనో వేద్యత్వోపదేశాత్ - కథమ్ - యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ భీషాస్మాద్వాతః పవతే ఇత్యాదివాక్యేషు వేద్యస్యాధిక్యదర్శనాత్.

తుల్యంతుదర్శనమ్- ౯.

విద్యాయాః ప్రాధాన్యేఽపి తుల్యమాచారదర్శనమ్-ఋషయః కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే ఇత్యాదౌ బ్రహ్మవిదాం కర్మత్యాగోఽపిదృశ్యతే - అనుష్ఠానంతు ఫలాభిసన్ధిరహితస్య విద్యాఙ్గత్వేన-త్యాగస్తు ఫలాభిసన్ధియుక్తస్యేతి న విరోధః

అసార్వత్రికీ. ౧౦.

యదేవవిద్యయా కరోతీతి న సార్వత్రికీవిద్యోచ్యతే-యదేవ విద్యయేతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్ - ప్రసిద్ధిశ్చ ఉద్గీథవిద్యాయాః-యదేవవిద్యయా కరోతి తదేవవీర్యవత్తరం భవతీతి ప్రకృతోద్గీథవిద్యాయుక్తస్యైవ కర్మణో వీర్యవత్తరత్వ సాధకత్వాభిధీయతే.

విభాగశ్శతవత్ - ౧౧.

తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇతి విద్యాకర్మణోర్విభక్తస్య

ఫలత్వేన శ్రుత్యైవ ఫలాయానన్యశేషత్వాత్ యథా ఖాదిరత్వాది కర్మణి స్వతన్త్రం ఫలం తథా విద్యాయా అపి స్వతన్త్రం ఫలమితి.

అధ్యయనమాత్రవతః - ౧౨.

అతఏవాధీత్యేత్యధ్యయనమాత్రవతః కర్మవిధానాన్న విద్యాకర్మాఙ్గమ్ - అధ్యయనం హి అక్షరగ్రహణమాత్రం కర్మశ్రుత్యర్థం - అర్థావబోధపర్యన్తత్వేపి అర్థజ్ఞానాదర్థాన్తర భూతా విద్యా దుపాసనాత్మికా విద్యా ప్రత్యయాన్తరరూపా.

నావిశేషాత్ - ౧౩.

కుర్వన్నేవేహ కర్మాణీత్యత్ర న్యాయతో వ్రతకర్మాణి విద్వాంస ఉపాసనాఙ్గ ఇతి విశేషాభావాత్ ఈశావాస్యమిదం సర్వమితి ప్రకరణాచ్చ విద్యాఙ్గ భూతమేతత్కర్మేతి జ్ఞేయం అతో న విద్యా కర్మాఙ్గమ్.

స్తుతయేఽనుమతిర్వా - ౧౪.

విద్యాస్తుతయే కర్మానుమతిర్వా । విద్యామాహాత్మ్యాత్ సర్వదా కర్మ కుర్వన్నపి తైర్న లిప్యత ఇతి విద్యాస్తుతిః స్యాత్ న కర్మ లిప్యతే నర ఇతి చ వాక్యశేషః.

కామకారేణ చైకే - ౧౫.

కిం ప్రజయా కరిష్యామ ఇత్యాది కామకారేణ గార్హస్థ్యత్యాగమధీయత ఏకే - అతశ్చ విద్యైవ ప్రధానభూతా.

ఉపమర్దం చ - ౧౬.

విద్యయా సర్వకర్మోపమర్దం చాధీయతే - క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావర ఇత్యాదినా.

ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దే హి - ౧౭.

ఊర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషు విద్యాదర్శనాన్న చ అగ్నిహోత్రాద్యభావాన్న విద్యా కర్మాఙ్గమ్ - తే చాశ్రమాస్సన్త్యేవ త్రయో ధర్మస్కన్ధా ఇతి వైదికే హి శబ్దే దృశ్యతే.

పరామర్శంజైమినిరచోదనాచ్చాపవదతిహి-౧౮.

త్రయోధర్మస్కన్ధా ఇత్యాదౌ చోదనాభావాదుపాసనానుష్ఠేయత్వం పరామర్శమనువాదమేవ జైమినిర్మేనే - వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయత ఇత్యపవదతి చాశ్రమాన్తరమ్.

అనుష్ఠేయం బాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః-౧౯.

గృహస్థాశ్రమవదాశ్రమాన్తరమప్యనుష్ఠేయమితి బాదరాయణమతం; త్రయోధర్మస్కన్ధా ఇతి సర్వాశ్రమసామ్యశ్రుతేః.

విధిర్వాధారణవత్ - ౨౦.

ఉపరిహి దేవేభ్యో ధారయతీత్యపి విధిత్వేన యథాఽధిక్షేద్యక్.

స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నా

పూర్వత్వాత్ - ౨౧-

ఉద్గీథాదిషు రసతమత్వాది దృష్టిర్విధిర్న సమ్భవతి ఇయమేః జుహూస్స్వర్గో లోక ఆహవనీయ ఇతివత్ స్తుత్యర్థముద్గీథాద్యుపాదానాయ తస్య రసతమత్వవచనం తత్ స్తుతిమాత్రమితి చేన్నైతత్ - జుహ్వాదివిధివదుద్గీథాదివిధేరత్రాశ్రవణాదపూర్వత్వాత్ రసతమత్వాదిదృష్టివిధిరేవ.

భావశబ్దాచ్చ - ౨౨.

ఉద్గీథముపాసీతేతి విధిప్రత్యయాచ్చ.

పారిప్లవార్థా ఇతిచేన్నవిశేషితత్వాత్ -౨౩.

వేదాన్తేషు తత్తద్విద్యారమ్భ ఉదితాః ప్రతర్దనో హ వా ఇత్యాద్యాఖ్యాయికాః పారిప్లవార్థా ఇతి ఆఖ్యానాని శంసన్తి తత్ర వినియోగాదితి చేన్న తత్ర మనుర్వైవస్వత ఇత్యాద్యాఖ్యానానాం విశేషితత్వాత్తేషామేవ తత్ర వినియోగః.

తథాచైకవాక్యోపబన్ధాత్ - ౨౪.

విద్యావిధిభిరేకవాక్యత్వాచ్చ సోఽరోదీదిత్యాదివద్విద్యాసిద్ధ్య

ధాకృత్యైతాః.

అతఏవచాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా - ౨౫.

ఊర్ధ్వరేతసామేతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తీత్యాది శ్రుతేరేవ తేషాం విద్యావత్త్వం తత్త్వేవ వాఘానాద్యనపేక్షావిద్యా.

సర్వాపేక్షాచయజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ - ౨౬.

కర్మవత్సు గృహస్థేషు అగ్నిహోత్రాదిసర్వకర్మాపేక్షా విద్యాప్రాప్త్యై వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేత్యాదిశ్రుతేః - యథా ఽశ్వో గమనసాధనోపి స్వోచితరథబన్ధాపేక్షో గమనే - ఊర్ధ్వరేతస్సు చ కర్మానపేక్షా.

శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపితుతద్విధేస్తదఙ్గ తయా తేషామవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ - ౨౭.

గృహస్థో విహితకర్మణ్యావృతోఽపి శాన్తో దాన్త ఇత్యాదినా శమదమాదివిధేస్తద్యుక్తస్స్యాత్ విద్యానిష్పత్త్యై శమాదీనామవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ ప్రస్తుతవరతి పరిత్యాగే ర్విగావిద్యోత్పత్త్యనుపపత్తేః.

సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే
తద్దర్శనాత్ - ౨౮.

ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య సహవాఏవం విదిక్ష్వనానన్నం భవతీతి న సర్వదా సర్వాన్నానుమతిః అపితు ప్రాణాత్యయాపత్తావేవ అతిశయితశక్తిప్రాప్తవిదోపి హ్యుచ్ఛిష్టభక్షణాద్ ప్రాణాత్యయాపత్తావేవేతి శ్రుతిదర్శనాత్.

అబాధాచ్చ - ౨౯.

ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిరితి ఆహారశుద్ధివిధేరబాధాయ ప్రాణసంశయ ఏవేతి.

అపి స్మర్యతే - ౩౦.

ప్రాణసంశయమాపన్నో యోఽన్నమత్తి యతస్తతః లిప్యతేన సపాపేన పద్మపత్రమివామ్భసేతి ప్రాణాత్యయ ఏవ స

ప్రాణ్యాన్నానుమతిః స్మర్యతే చ.

శబ్దాశ్చాతోఽకామకారే- ౩౧.

తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం న పిబేదితి కామకారనివృత్తిశబ్ద శ్చ అత ఏవ ప్రాణసంకటాయ సర్వాన్నానుమతేః.

విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి- ౩౨.

యజ్ఞాదికర్మ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రమిత్యాదివాక్యవిహితత్వాత్ విద్యారహిత కేవలాశ్రమిణామనుష్ఠేయమ్.

సహకారిత్వేన చ- ౩౩.

తమేతం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యాఙ్గతయా సహకారిత్వేన విదుషా చానుష్ఠేయమ్.

సర్వథాఽపి త ఏవోభయలిఙ్గాత్- ౩౪.

ఉభయత్ర వినియోగేఽపి యజ్ఞాదయస్త ఏవ ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాలిఙ్గాత్. కర్మాన్వయాపేక్ష్యేఽపి వినియోగ పృథక్త్వేన విరోధః.

అనభిభవఞ్చ దర్శయతి- ౩౫.

ధర్మేణ పాపమపనుదతీతి విద్యోత్పత్తి ప్రతిబన్ధక పాపనివర్తనేన విద్యాయా అనభిభవం కర్మానుష్ఠాన కార్యం దర్శయతి.

అన్తరా చాపి తు తద్దృష్టేః- ౩౬.

అత్ర యానన్తరావర్తమానో విధురాదిరనాశ్రమీ. తస్యాపి విద్యాధికారోఽస్తి రైక్వాదిష్వనాశ్రమిషు బ్రహ్మవిద్యాదర్శనాత్.

అపి స్మర్యతే- ౩౭.

అనాశ్రమిణోఽపి జపాదినా విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే- జప్యేనాపి చ సంసిద్ధ్యేదితి.

విశేషానుగ్రహశ్చ- ౩౮.

ఆశ్రమానియతధర్మవిశేషేణ విద్యానుగ్రహశ్శ్రూయతే- తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాత్మానమన్విష్యేదిత్యాదినా.

అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలిఙ్గాచ్చ- ౩౯.

అనాశ్రమిత్వా దాశ్రమిత్వం జ్యాయః ధర్మాధిక్యాత్త్వా త్ అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత్త్వితిస్మృతేశ్చ.

తద్భూతస్యతునా తద్భావో జైమినేరపి
నియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః- ౪౦.

నైష్ఠికాదిభూతస్య ప్రచ్యుత్యస్సిద్ధిర్న సమ్భవత్యేవ- నియమాత్ తద్రూపనివృత్త్యభావాత్ తథానియమశ్చ హి అత్యన్తమాచార్యకులే వసాదయన్నితి అరణ్యమియాత్ తతో న పునరేయాత్ సన్న్యస్యాగ్నిం న పునరావర్తయేదితి చ- అతస్తేషాం ప్రచ్యుత్యసిద్ధ్యభావాద్విద్యాస్వధికారః- జైమినేరప్యేవమ్.

నచాధికారికమపి పతనానుమానాత్తద
యోగాత్. ౪౧.

అవకీర్ణిపశుశ్చ తద్వదిత్యధికారలక్షణోక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపి తస్య న సమ్భవతి- తస్య ప్రాయశ్చిత్తానధికారస్మృతేస్తదసమ్భవాత్ ఆరూఢో నైష్ఠికం ధర్మమిత్యారభ్య ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామీత్యాది స్మృతేశ్చ.

ఉపపూర్వమపీత్యేకేభావమశ
నవత్తదుక్తమ్- ౪౨.

ఉపపాతకత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్తమేకే మధ్వశన నిషేధత్ప్రాయశ్చిత్తవదితి- తదుక్తమ్- ఉత్తరేషాం చైతదవిరోధీతి-

బహిస్తూభయథాపి స్మృతేరాచారాచ్చ- ౪౩-

ఉపపాతకత్వేఽప్యన్యథాపి కర్మాధికారబహిష్కృతా ఏతే- తథా స్మృతేః- ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుద్ధ్యేత్స ఆత్మహేతి- శిష్టబహిష్కారాచ్చ-

స్వామినఃఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః. ౪౪.

ఉద్గీథాద్యుపాసనం యజమానేనానుష్ఠేయం తస్యైవ ఫలశ్రుతత్వాదిఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః.

ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిస్తస్మై హి పరిక్రియతే.

కర్మస్వరూపవత్తదఙ్గాశ్రయోపాస్త్యార్త్విజ్యమ్॰ పాక్ష ఫలసాధన కర్మానుష్ఠానాయహి ఋత్విక్పరిక్రియతే.

సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణతృతీయంత ద్వతోవిధ్యాదివత్ - ౪౬.

బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యమిత్యారభ్యాథమునిరిత్యన్తే విద్యావతో యజ్ఞాదివత్ బాల్యపాణ్డిత్యయోః తృతీయం సహకార్యన్తరం మౌనంవిధీయతే పక్షేణప్రకృష్టమననశీలేమునిశబ్దప్రయోగాచ్చతో విషయధ్యానరూపం మననమిహప్రాప్తమాత.

కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః- ౪౭.

కృత్స్నేష్వాశ్రమేషు విద్యాసద్భావాత్ ఛాన్దోగ్యే అభిసమావృత్యకుటుమ్బే ఇత్యారభ్య సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమితి గృహిణోపసంహారః సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థః- తుశబ్దో గృహిణ ఏవవిద్యేతి శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః.

మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్ - ౪౮.

అథమునిరిత్యత్రాప్యథభిక్షాచర్యంచరతీతిపారివ్రాజ్యస్యోపసంహారః ప్రదర్శనార్థః- మౌనభిక్షాచర్యవదితరాశ్రమధర్మాణాం యజ్ఞాదీనామప్యుపదేశాత్.

అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్. ౪౯.

పాణ్డిత్యం నిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేదితి బాల్యమిత్యవిశేషేణ శ్రుతావపి బాలకర్మ స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం విద్యాన్వయయోగ్యతయా విధీయతే-

ఐహికమప్రస్తుతేప్రతిబన్ధే తద్దర్శనాత్. ౫౦.

అభ్యుదయఫలమ్ ఉపాసనం స్వసాధన భూతపుణ్య కర్మానన్తరమ్ ఉత్పద్యతఇతి నాయం నియమః - ప్రబల కర్మాన్తరప్రతిబన్ధాభావేత్వనన్తరమ్ - ప్రతిబన్ధే తు క

తృహూప్యైరనన్తరమ్- తదవధిర్యవనన్తరమితి ప్రతిబన్ధాభావ ఫలదర్శనాత్.

ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావ
ధృతేస్తదవస్థావధృతేః- ౫౧.

ఏవంముక్తిఫలోపాసనస్యాపి ప్రతిబన్ధాభావాపేక్షత్వాది త్యనియమః ప్రతిబన్ధాభావ ఏవ ఫలోదయావస్థావధృతేః.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వే
దాన్తసారే తృతీయాధ్యాయస్య
చతుర్థఃపాదోఽధ్యాయశ్చ
సమాప్తః.

ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ - ౧.

బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమిత్యాదిషు మోక్షసాధనం మసకృదావృత్తమ్-విద్యాదుపాసీతేతివిద్యుపాస్త్యోరుపక్రమోపసంహారయోర్వ్యతికరేణోపదేశాత్.

లిఙ్గాచ్చ - ౨.

లిఙ్గంస్మృతిః-మాంధ్యాయన్త ఉపాసతే తేషామహంసముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్ - తద్రూపప్రత్యయే చైకా సన్తతిశ్చాన్యనిస్పృహా తద్ధ్యానమిత్యాదిస్మృతేశ్చ.

ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ- ౩.

యద్యప్యధికంతుభేదనిర్దేశాత్ అధికోపదేశాదిత్యాదిషు ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరత్వం బ్రహ్మణః ప్రతిపాదితం తథాప్యుపాసితారోఽహంబ్రహ్మాస్మీత్యేవోపాసీత-యతః పూర్వే ఉపాసితారః త్వంవా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసీత్యాత్మేత్యేవోపగచ్ఛన్తి - ఉపాసితురర్థాన్తరభూతమపి బ్రహ్మాత్మానుపాసీత్యాతా స్వాత్మభూతం గ్రాహయన్తి శాస్త్రాణియ

అత్ర నిదిధ్యాసితవ్యాత్మనోఽన్తర్యామ్యాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతీత్యాదిని - యథా మనుష్యోఽహమితి మనుష్యశరీరస్య స్వాత్మప్రకారతైకస్వభావతయా ప్రకారిణి స్వాత్మని అహంశబ్దస్య తద్బుద్ధేశ్చ పర్యవసానం తథా స్వాత్మనోఽపి పరమాత్మశరీరతయా తత్ప్రకారస్వభావత్వే నాహంశబ్ద తద్బుద్ధ్యోః పరమాత్మన్యేవ పర్యవసానమితి అహం బ్రహ్మేత్యేవోపాస్యమితి.

న ప్రతీకే న హి సః - ౪.

మనో బ్రహ్మేత్యాది ప్రతీకేషు నాత్మత్వగ్రహణం. న హి తత్ర పరమాత్మోపాస్యః - పరమాత్మదృష్ట్యా హి మనః ప్రభృతి ప్రతీకః

బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ - ౫.

బ్రహ్మణ ఉత్కృష్టత్వాత్ తద్దృష్ట్యా మన ఆద్యుపాసనమభ్యుదయాయ భవతి.

ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః - ౬.

య ఏవాసౌ తపతి తముద్గీథముపాసీతేత్యాదావాదిత్యాదేరుత్కృష్టత్వాదుద్గీథాదౌ తద్దృష్టయః కార్యాః.

ఆసీనస్సమ్భవాత్ - ౭-

ఆసీన ఉపాసనం కుర్యాత్ - తస్యైవైకాగ్రతాసమ్భవాత్.

ధ్యానాచ్చ - ౮-

నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యుపాసనస్య ధ్యానరూపత్వాచ్చాస్యాసీనః. అచలత్వం చాపేక్ష్య ధ్యాయతీవ పృథివీతి ప్రయోగాద్ధ్యానస్య నిశ్చలత్వమాసీనస్యైవ.

అపి స్మరన్తి చ - ౯-

ఉపవిశ్యాసనే యుఞ్జ్యాదిత్యాదినా.

యత్రైకాగ్రతా తత్రావిశేషాత్ - ౧౦-

యత్రైకాగ్రతా తత్రైవోపాసీత దేశకాలయోరవిశేషాత్.

ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టమ్- ౧౧.

ఆప్రయాణాదహరహరుపాసనం కార్యమ్ - శాస్త్రీయత్వం వర్త్యయనాప్యవతాయనుష్ఠితర్వానాత్.

తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేష

వినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్ - ౧౨

ఉపాసనే ప్రారబ్ధే తత్ప్రభావాదేవ పూర్వకృతానామఘానాం వినాశః ఉత్తరకృతానామశ్లేషశ్చ భవతి - ఏవం హ్యస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్తే, ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యత ఇతి శ్రుతేః.

ఇతరస్యాప్యేవమసంశ్లేషః పాతే తు- ౧౩,

విదుషః పుణ్యస్యాపి మోక్షవిరోధిత్వేనానిష్టఫలత్వ సామ్యాదేవ మశ్లేషవినాశౌ-వృష్ట్యారోగ్యాదివిద్యానుగుణఫలస్య కర్మణశ్శరీరపాతాదూర్ధ్వమఫలత్వమ్

అనారబ్ధకార్యేఏవతుపూర్వే తదవధేః, ౧౪,

విద్యాధికృతేః పూర్వకృతే పుణ్యపాపే ఫలదానాయాప్రవృత్తే ఏవ వినశ్యతః తస్యతావదేవ చిరమితి శరీరపాతావధిశ్రుతేః-

అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవ

తద్దర్శనాత్, ౧౫-

అగ్నిహోత్రాద్యాశ్రమధర్మో విద్యోత్పత్త్యర్థత్వేన కార్యార్థత్వేనైవాప్రయాణాదనుష్ఠేయః తమేతం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యోత్పత్తి కార్యత్వస్యాశ్రమధర్మస్య దృష్టమ్.

అతోఽన్యాపి హ్యేకేషాముభయోః, ౧౬,

తస్యపుత్రా దాయముపయన్తి సుహృదస్సాధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యామితి వచనస్యాగ్నిహోత్రాదేరన్యాపి అనాదికాలప్రవృత్తా సాధుకృత్యా ప్రబలకర్మప్రతిబద్ధఫలా వృష్ట్యాదివిద్యానుగుణఫలా ప్రతిబద్ధఫలా చేతి పూర్వోత్తరకృతయోరుభయోః తస్యైవ విషయః

యదేవవిద్యయేతిహి, ౧౭,

యదేవ విద్యయేత్యత్ర ఫలవీర్యబాహ్యాప్తిరుక్తా:

భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వాథ సమ్పద్యతే-౧౯-

ఆరబ్ధకార్యయోః పుణ్యపాపయోర్యత్ఫలం తదేతచ్ఛరీరావసానమ్ అనేకశరీరావసానం వా భుక్త్వైవ తదనన్తరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వే
దాన్తసారే చతుర్థాధ్యాయస్య
ప్రథమః పాదః.

వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ- ౧-

అస్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి సమ్పద్యత ఇతి శబ్దాదుత్క్రాన్తౌ మనసః ప్రాగేవ ఉపరతిదర్శనాచ్చ వాక్ మనసి సంయుజ్యతే-

అతఏవ సర్వాణ్యను- ౨-

అత ఇన్ద్రియైర్మనసి సమ్పద్యమానైరితి శబ్దాదుపరతిదర్శనాచ్చ వాచమను సర్వాణీన్ద్రియాణి మనసి సంయుజ్యన్తే.

తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్- ౩-

మనః ప్రాణ ఇతి శబ్దాత్తత్సర్వేన్ద్రియయుక్తం మనః ప్రాణే సంయుజ్యతే.

సోఽధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః- ౪-

స ప్రాణోఽధ్యక్షే జీవే సంయుజ్యతే- ఏవమేవాత్మానమన్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయన్తీతి ప్రాణస్య జీవోపగమాదిశ్రుతేః

భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః- ౫-

ప్రాణస్తేజసీతి భూతాన్తరసంసృష్టం తేజోఽభిధీయత ఇతి ప్రాణో భూతేషు సంయుజ్యతే-

నైకస్మిన్ దర్శయతో హి - ౬.-

తేజసీతి న తేజోమాత్రే త్రివృత్కరణశ్రుతిస్మృతిభ్యాం కేవలస్య తేజసోఽనవస్థానాత్.

సమానా చాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య - ౭-

అర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్ప్రాగుత్క్రాన్తిర్విద్వదవిదుషోస్సమానా విదుషోఽర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేః యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇత్యత్రోక్తామృతత్వ బ్రహ్మప్రాప్తి వచనం శరీరేన్ద్రియాది సమ్బన్ధమదగ్ధ్వైవ ఉపాసనారమ్భాభిప్రాయమిత్యవగన్తవ్యమిత్యర్థః -

తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్ - ౮.

అర్చిరాదిగమనేన బ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రాక్ శరీరసమ్బన్ధవ్యపదేశాత్ తదమృతత్వాది వచనముక్తప్రకారమేవ-

సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః - ౯.

శరీరాదుత్క్రాన్తస్యాపి సూక్ష్మశరీరమనువర్తతే - అన్యథా గత్యనుపపత్తేః న కేవలం గత్యనుపపత్తిమాత్రం సూక్ష్మశరీరత్వే ప్రమాణమ్ - చన్ద్రమసా సంవాదాదిప్రమాణేనాస్య సూక్ష్మశరీరత్వోపలబ్ధేః తం బ్రూయాదితి.

నోపమర్దేనాతః - ౧౦.

అత ఉక్తాద్ధేతోః అథ మర్త్యోఽమృతో భవతీత్యాద్యమృతత్వవచనం న దేహసమ్బన్ధోపమర్దేన.

అస్యైవ చోపపత్తేరూష్మా - ౧౧.

అస్యైవ సూక్ష్మశరీరస్య విద్యమానత్వోపపత్తేశ్చ శవదహనే ఉపలభ్యతే హ్యుత్క్రాన్తికాలే విదుషస్సూక్ష్మదేహగుణ ఊష్మా. అన్యథా నోపలభ్యస్స్యాత్ స్థూలగుణః.

ప్రతిషేధాదితిచేన్న శారీరాత్స్పష్టో
హ్యేకేషామ్ - ౧౨.

అథాకామయమానః నతస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి విదుషః ఉత్క్రాన్తి ప్రతిషేధాదత్రైవ సాక్షాత్ప్రాప్తిరితిచేత్ నైతత్. విదుషః ఉత్క్రమణమాశ్రిత్య శారీరాదితి ప్రాణా విశ్లిష్యన్త ఇతి హ్యుచ్యతే నతస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి - అయమర్థో మాధ్యన్దినానాం పాఠే స్పష్టోఽభిధీయతే - యోఽకామో నిష్కామ ఆత్మకామః నతస్మాత్ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి.

స్మర్యతే చ - ౧౩.

ఊర్ధ్వమేకస్థితస్తేషాం యో భిత్త్వా సూర్యమణ్డలమ్ - బ్రహ్మలోకమతిక్రమ్యతే న యాతి పరాం గతిమితి.

తాని పరే తథాహ్యాహ - ౧౪.

తేజః పరస్యాం దేవతాయామితి శ్రుతేః - పరదేవతా సంపత్తిరుత్క్రమణస్య విశ్రమస్థానమితి తాని భూతాని జీవసంయుక్తాని పరదేవతాయాం సమ్పద్యన్తే.

అవిభాగో వచనాత్ - ౧౫.

పరదేవతా సమ్పత్తివచనమ్ అవిభాగమాత్రపరమ్ - వాఙ్మనసి సమ్పద్యత ఇతి సమ్పత్తివచనస్యైవాత్రానుషక్తస్యార్థాన్తరపరత్వే ప్రమాణాభావాత్ మనఃప్రభృతిషు హి ప్రకృతిత్వం నా అవిభాగమాత్రపరమ్.

తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వా
రో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యను
స్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీత
శ్శతాధికయా - ౧౬.

హార్ద పరమపురుషారాధనరూప విద్యాసామర్థ్యాత్ తచ్ఛేషగతి తదోకోగ్రజ్వలనం పరమపురుషానుగృహీతస్తత్ప్రకాశితద్వారో శతాధికయా మూర్ధన్యనాడ్యా గచ్ఛతి - తదనుగ్రహా

వ స్థానమగ్రే ప్రకాశవద్భవతి- హార్దః పరమాత్మా తత్ప్రసాదాత్ శతాధికయా మూర్ధన్య పరమాత్మా వ్యవస్థితః సర్వస్య చాసాంక్యాదిసన్ని విష్టఇతిశ్రుతిః స్మృతిశ్చ.

రశ్మ్యనుసారీ - ౧౭.

అహ్న్యైవేతరశ్మ్యధిమూర్ధన్య ఆశ్రితత ఇతి శ్రుతేర్విద్వాన్ రశ్మ్యనుసార్యేవ గచ్ఛతి - నిశ్యపి రశ్మయః సన్త్యేవ నిదాఘే ఊష్మోపలబ్ధేః - హేమన్తేఽనుపలబ్ధిస్తు హిమాభిభవకృతా.

నిశి నేతి చేన్న సమ్బన్ధస్య యావదా

త్మభావిత్వాద్దర్శయతి చ- ౧౮.

దివా చ శుక్లపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమేవ చేత్యాదర్థ్యవిశేషేణ గ్రిహతమితి నిశామరణనిన్దా విద్యావతోఽస్య న బ్రహ్మప్రాప్తిరితి చేన్న - కర్మసమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్ ప్రారబ్ధస్య యావచ్చరమదేహావసానభావిత్వాచ్చ బ్రహ్మప్రాప్తివిఘ్నహేత్వభావాత్ - దర్శయతి తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే ఇతి- నిశానిన్దా ఇతరపురుషార్థ విషయా.

అతశ్చాయనేఽపిదక్షిణే- ౧౯.

అతశ్చ బన్ధహేత్వభావాదేవ దక్షిణేఽయనేఽపి మృతస్య విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తిరస్త్యేవ.

యోగినః ప్రతిస్మర్యేతే స్మార్తే చైతే. ౨౦.

యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః- ఇతిస్మరణం స్మర్యతే- అపితు యోగినాం విద్యానిష్ఠానాం ప్రతి అర్చిరాదికా తద్వ్యతిరిక్తా చేత్యేతే ద్వే స్మార్తే స్మృతి విషయతయా స్మర్యేతే - నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చనేతి వచనాత్ -

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వేదాన్త

సారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

అర్చిరాదినా తత్ప్రథితేః. ౧.

అర్చిరాదినైకేన విద్వాన్ గచ్ఛతి సర్వాసు శ్రుతిషు తత్ప్రసిద్ధేస్తత్ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ -

వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్- ౨

మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమితి సంవత్సరాదిత్యయోర్మధ్యే ప్రకరణాన్తరోక్తో దేవలోకశ్శ్రుతః ఇతరత్ర వాయుః- దేవలోకశబ్దోఽపి దేవానాం లోకో దేవలోక ఇతి వాయోరవిశేషేణ వాచకః వాయుశబ్దస్తు విశేషేణ వాచక ఇత్యవిశేషవిశేషాభ్యాం దేవలోకవాయుశబ్దాభ్యాం వాయుర్లోక ఏవాభిధీయత ఇత్యబ్దాదూర్ధ్వమాదిత్యాత్ప్రాగ్వాయుమేవ నివేశయేత్ -

తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్. ౩.

తటితోఽనన్తరం వరుణో నివేశ్యః మేఘోదరవర్తిత్వాద్విద్యుతః మేఘస్య జలాత్మకత్వేన లోకవేదయోర్వరుణస్య విద్యుత్సమ్బన్ధాత్ - తదనన్తరమిన్ద్రప్రజాపతీ. పాఠక్రమాత్ప్రబలవిశేషాభావాచ్చ-

ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్. ౪.

అర్చిరాద్యభిమానిదేవతాశ్శేషా విదుషామతివాహికత్వేన పరమపురుషనియుక్తా ఇతి జ్ఞాయతే- స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీతి ఏష్వేకస్య గమయితృత్వదర్శనాల్లిఙ్గాత్-

వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః. ౫.

చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీతి శ్రుతేః వైద్యుతపురుషాత్పరస్తాత్స ఏవ బ్రహ్మ గమయితా- వరుణేన్ద్రప్రజాపతీనాం తదనుగ్రాహకత్వమేవ-

కార్యం బాదరిరస్య గత్యుపపత్తేః. ౬.

కార్యం హిరణ్యగర్భముపాసీనాన్ అర్చిరాదిర్నయతి అస్యైవ గత్యుపపత్తేః నహి సర్వగతం పరంబ్రహ్మోపాసీ

ణానాం గతిరస్తీతి బాదరిమతం -

విశేషితత్వాచ్చ. ౭.

పురుషో మానవస్స ఏత్య బ్రహ్మలోకం గమయతి ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మ ప్రపద్యే ఇతి చ విశేషితత్వాత్ హిరణ్యగర్భమేవ -

సామీప్యాత్తు తద్వ్యపదేశః. ౮.

బ్రహ్మ గమయతీతి బ్రహ్మవ్యపదేశస్తు సామీప్యాత్ - ఆద్యత్వేన బ్రహ్మణాం విదధాతి పూర్వమితి సామీప్యమస్తి -

కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరమభిధానాత్. ౯.

హిరణ్యగర్భప్రాప్తావపి నాపునరావృత్తిశ్రుతివిరోధః - హిరణ్యగర్భలోకాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరం గచ్ఛంతి తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాత్ పరిముచ్యంతి సర్వ ఇతి శ్రుతేః -

స్మృతేశ్చ. ౧౦.

బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రత్యాహారకస్య పరస్యాంతే ప్రవిశంతి పరంపదమితి స్మృతేశ్చ -

పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్. ౧౧.

పరబ్రహ్మోపాసినాం అర్చిరాదిర్నయతీతి జైమినిః - బ్రహ్మ గమయతీతి బ్రహ్మశబ్దస్య తత్రైవ ముఖ్యత్వాత్ -

దర్శనాచ్చ. ౧౨.

అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్యత ఇతి శ్రుతేశ్చ.

నచకార్యే ప్రత్యభిసంధిః - ౧౩.

ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మేతి ప్రత్యభిసంధిశ్చ న కార్యే - ప్రజాపతిశబ్దస్య పతిం విశ్వస్యేత్యాదిశ్రుతేః పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యేవ ముఖ్యత్వాత్ - బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ కర్మధారయవృత్త్యా తత్రై

శేత్యభిప్రాయః-తే బ్రహ్మలోక ఇతి చ శ్రుతిః బ్రహ్మైవ లోక ఇతి పరబ్రహ్మవిషయైవ-బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే ఇతి స్మృతిస్తదుపపత్తిరితి న్యాయేన చతుర్ముఖలోకస్థోపాసకవిషయా.

అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బాదరాయణ ఉభయథాచ దోషాత్తత్క్రతుశ్చ- ౧౪.

ప్రతీకాలమ్బనా హి నామప్రతీకశబ్దనిర్దిష్ట ప్రత్యగాత్మస్వరూపపరతత్త్వం పరం చిదచిద్వస్తుజాతం బ్రహ్మదృష్ట్యా స్వరూపేణ వా య ఉపాసతే- అప్రతీకాలమ్బనాః స్వదేహాతిరిక్తాత్మోపాసకాః పఞ్చాగ్నివిదః యే చ పరం బ్రహ్మోపాసతే- తాన్నయత్యర్చిరాదిరితి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే- కార్యమితి పక్షే పరమేవేతి పక్షే చ సకలోపనిషద్విరోధరూపదోషః ప్రసజ్యతే- కార్యపక్షే బ్రహ్మ గమయతి పరం జ్యోతిరుపసంపద్యేత్యాద్యాః ప్రకుప్యేయుః- పరమేవేతి చ పక్షే య ఏవమేతద్విదుర్యే చామీ అరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యముపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి ఇతి శ్రుతిః ప్రకుప్యేత్- కార్యపక్షే తు న్యాయశ్చ విరుధ్యతే- అర్చిరాదినా గతానాం బ్రహ్మప్రాప్తి రపునరావృత్తిశ్చ శ్రూయతే- పఞ్చాగ్నివిదస్తు ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపం య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినావగతబ్రహ్మాత్మక ముపాసత ఇత్యప్రతీకాలమ్బనత్వం తత్క్రతున్యాయావిరోధశ్చ ఉభయోరపి హి పరిపూర్ణం బ్రహ్మోపాసతే ముఖభేదేన స్వాత్మశరీరకం బ్రహ్మ కేచన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానమితర ఇతి.

విశేషంచ దర్శయతి- ౧౫.

కార్యముపాసీనానాం బ్రహ్మప్రాప్తిమతః ప్రతీకోపాసీనానాం విశేషంచ దర్శయతి- యావన్నామ్నో గతమిత్యాది.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

సంపద్యావిర్భావః స్వేనశబ్దాత్ ౧.

ఏవమేవైష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి సిద్ధస్యైవ ప్రత్యగాత్మస్వరూపస్యానాదికర్మణా తిరోహిత స్వరూపస్య పరంజ్యోతిరుపసంపద్యావిర్భావ ఉచ్యతే స్వేనరూపేణేతి విశేషణాభిధానాత్.

ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

ఆత్మస్వరూపమాత్రస్య ప్రాగేవ సిద్ధత్వేఽపి కర్మబంధవినిర్ముక్తాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానాదిస్వరూపస్య ప్రాదుర్భావ ఉచ్యతే. ఏవం త్వేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి జాగరాద్యవస్థాతిరోధాన వినిర్ముక్తస్య వక్ష్యమాణతయా ప్రతిజ్ఞానాత్.

ఆత్మా ప్రకరణాత్. ౩.

భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి ప్రకృత ఏవాపహతపాప్మత్వాదిగుణక ఆత్మేతి ప్రకరణాదవగమ్యతే. య ఆత్మాఽపహత పాప్మేత్యాద్యుపక్రమ్య సత్యకామస్సత్యసంకల్పస్సోఽన్వేష్టవ్య ఇతి ప్రకృతస్యైతం త్వేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీత్యుక్తమ్.

అవిభాగేనదృష్టత్వాత్. ౪.

ఆవిర్భూత స్వరూపోఽయం ముక్తాత్మా స్వాత్మశరీరం తం బ్రహ్మ స్వాత్మనః స్వాత్మతయా అహం బ్రహ్మాస్మీత్యవిభాగేనైవానుభవతి ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తీతి తథారూపేణ తథావిధస్వరూపస్య దృష్టత్వాత్. య ఆత్మని తిష్ఠన్ ... యస్యాత్మాశరీరం స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇత్యాదిశాస్త్రసిద్ధమేవ హ్యేతద్విదితమ్.

బ్రాహ్మేణ జైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః. ౫.

అస్య స్వరూపావిర్భావో బ్రాహ్మేణాపహతపాప్మత్వాదిస్వరూపేణ. తేన బ్రాహ్మగుణాః ప్రత్యగాత్మనోఽపి స్వాభావికగుణా ఇతి. య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యాదినా తస్య ఉపన్యాసాదిగమ్య

తే. రూపః జక్షత్క్రీడన్రమమాణ ఇత్యాదినోచ్యన్త ఇతి జైమిని మతమ్

చితితన్మాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యౌ
డులోమిః- ౬.

విజ్ఞానఘన ఏవేత్యవధారణాత్ విజ్ఞానమాత్రస్వరూప ఇత్యౌడులోమిః.

ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవి
రోధంబాదరాయణః- ౭.

విజ్ఞానఘన ఏవేతి స్వప్రకాశస్వరూపత్వస్యావగతేపి య ఆత్మాపహతపాప్మేత్యుపన్యాసాదినా పూర్వోక్తాపహతపాప్మత్వాదీనామపి సద్భావావగమాత్ ఉభయశ్రుత్యవగతోభయస్వరూపస్య పరస్పరవిరోధాభావాత్ ద్రష్టవ్యం నాన్యోన్యపరిహారః ఇతి ఉభయరూపసముచ్చయం భగవాన్ బాదరాయణో మేనే.

సంకల్పాదేవతచ్ఛ్రుతేః - ౮.

స యది పితృలోక కామో భవతీత్యాదినాఽఽగతజ్ఞాత్యాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తి- యథా పరమపురుషస్యలీలాప్రవృత్తస్య దశరథవసుదేవాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తి ఏవమేవ పరమపురుషలీలావర్గగతస్య ముక్తస్యాపి తదుపకరణభూతాః పిత్రాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తీత్యర్థః.

అతఏవచానన్యాధిపతిః- ౯.

అతఏవాపహతపాప్మసత్యకామస్య సంకల్ప ఇత్యాదిశ్రుతేః కర్మకదాచిదపి కర్మాధీనోఽయమ్.

అభావంబాదరిరాహహ్యేవమ్- ౧౦.

తస్య దేహేన్ద్రియాద్యుపకరణాభావం బాదరిర్మేనే: నహ వై సశరీరస్యేత్యాదిహేతదభావభావాత్.

భావం జైమినిర్వికల్పామననాత్ - ౧౧.

స ఏకధా భవతీత్యాది శ్రుతౌ ద్వ్యాదిభావవిధానాచ్ఛ్రుతేః.

ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాదరాయణోఽతః - ౧౨.

ఉభయశ్రుతేః సశరీరత్వమశరీరత్వం చేచ్ఛాతః యథా ద్వాదశాహః ఉభయం క్రతుః సత్రమహీనం చ భవతి.

తన్వభావే సంధ్యవదుపపత్తేః- ౧౩.

స్వైరసృష్టతన్వభావే స్వప్నే అర్థదర్శనవద్భోగా భవత్యజత ఇతి పరమపురుషసృష్టైర్భోగవస్తుభిః పరమపురుషసృష్టైర్లీలారసం భుఙ్క్తే.

భావే జాగ్రద్వత్ - ౧౪.

స్వైరసృష్టశరీరభావే జాగ్రత్పురుషవద్భుఙ్క్తే.

ప్రదీపవదావేశస్తథాహి దర్శయతి- ౧౫.

ఏకదేశస్థితస్యాపి ప్రదీపస్య ప్రభారూపజ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వాఙ్గవ్యాప్తిర్వాలాగ్రశతభాగస్యైవాత్మనః సచానన్త్యాయ కల్పత ఇతి హి దర్శయతి.

స్వాప్యయసంపత్త్యోరన్యతరాపేక్ష
మావిష్కృతం హి- ౧౬.

ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాన్తరమితి వేదనాభావవచనం సుషుప్తిమరణయోరన్యతరాపేక్షమిత్యుక్తమ్- నాహ ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాతీత్యాదినా సుషుప్త్యాదావకించిజ్జ్ఞత్వమావిష్కృతం హి.

జగద్వ్యాపారవర్జమ్-
ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ. ౧౭-

అపహతపాప్మత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాదిగుణసామ్యం ముక్తస్య జగజ్జన్మాదికారణత్వవర్జమ్- యతో వా ఇమాని భూతా

సకాలం యన్త ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాద్యధికృతః జగత్సృష్ట్యాది [illegible] ప్రకరణాపఠిత గత్యుక్తేః సృష్ట్యాదిషు ముక్తస్యా [illegible] ముక్తస్యాపి [illegible] అనవధి [illegible] పూర్ణబ్రహ్మానుభవ - బ్రహ్మణోఽపి జగద్వ్యాపారోఽతిలీలా మాత్రమితి లోకవత్తు లీలాకైవల్యమిత్యుక్తమ్ -

ప్రత్యక్షోపదేశాదితి చేన్నాధికారి
కమణ్డలస్థోక్తేః - ౧౮ -

ఇమాన్ లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్నిత్యుపదేశాజ్జగద్వ్యాపారోఽస్తీతి చేన్న - హిరణ్యగర్భాద్యాధికారికమణ్డలస్థభోగోక్తేః - సహితత్రినియమనం కృతమ్ -

వికారావర్తి చ తథా హి స్థితిమాహ - ౧౯ -

వికారా సంస్పృష్టపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవవిషయస్యానుభవమ్ - తథా హ్యస్య స్థితిః - రసో వై సః రసగ్ం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతీత్యాహ -

దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే - ౨౦ -

ఉక్తమర్థం శ్రుతిస్మృతీ దర్శయతః - తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూతః - ఏతస్యైవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావాపృథివ్యౌ [illegible] సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తత ఇతి.

భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ - ౨౧ -

సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహేతి బ్రహ్మానుభవరూపభోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ.

అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్ - ౨౨ -

[illegible] బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తతే ఇతి శబ్దాన్ని [illegible] సత [illegible] బ్రహ్మానుభవతి న చ పునరావర్తత ఇతి

నిత్యయాఽఇతి సర్వం సమఞ్జసమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదోధ్యాయశ్చసమాప్తః- శాస్త్రంచసమాప్తమ్.

